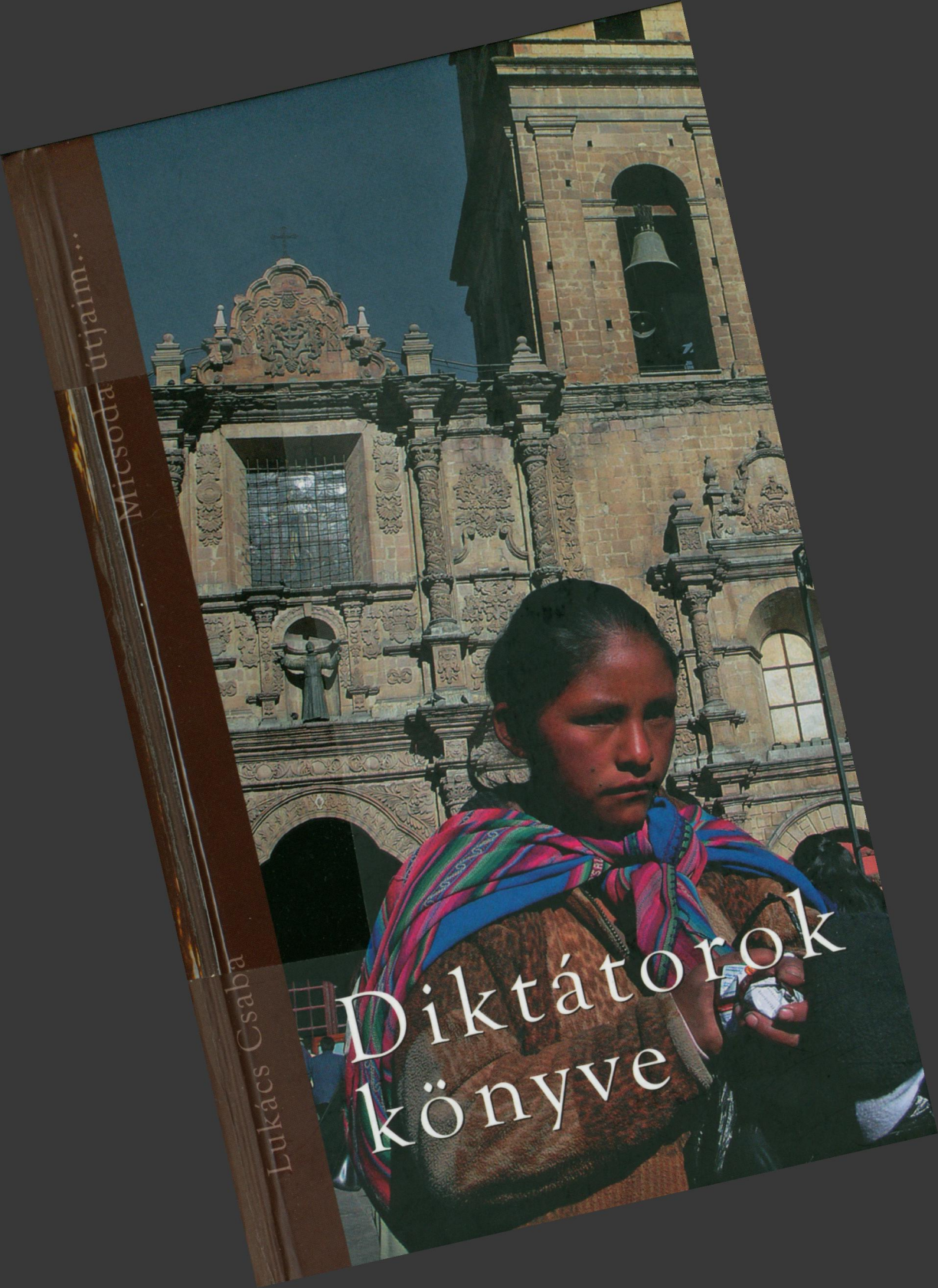

Micsoda útjaim...

Lukács Csaba

Diktátorok könyve

X 142275

Lukács Csaba

Micsoda útjaim...

DIKTÁTOROK KÖNYVE

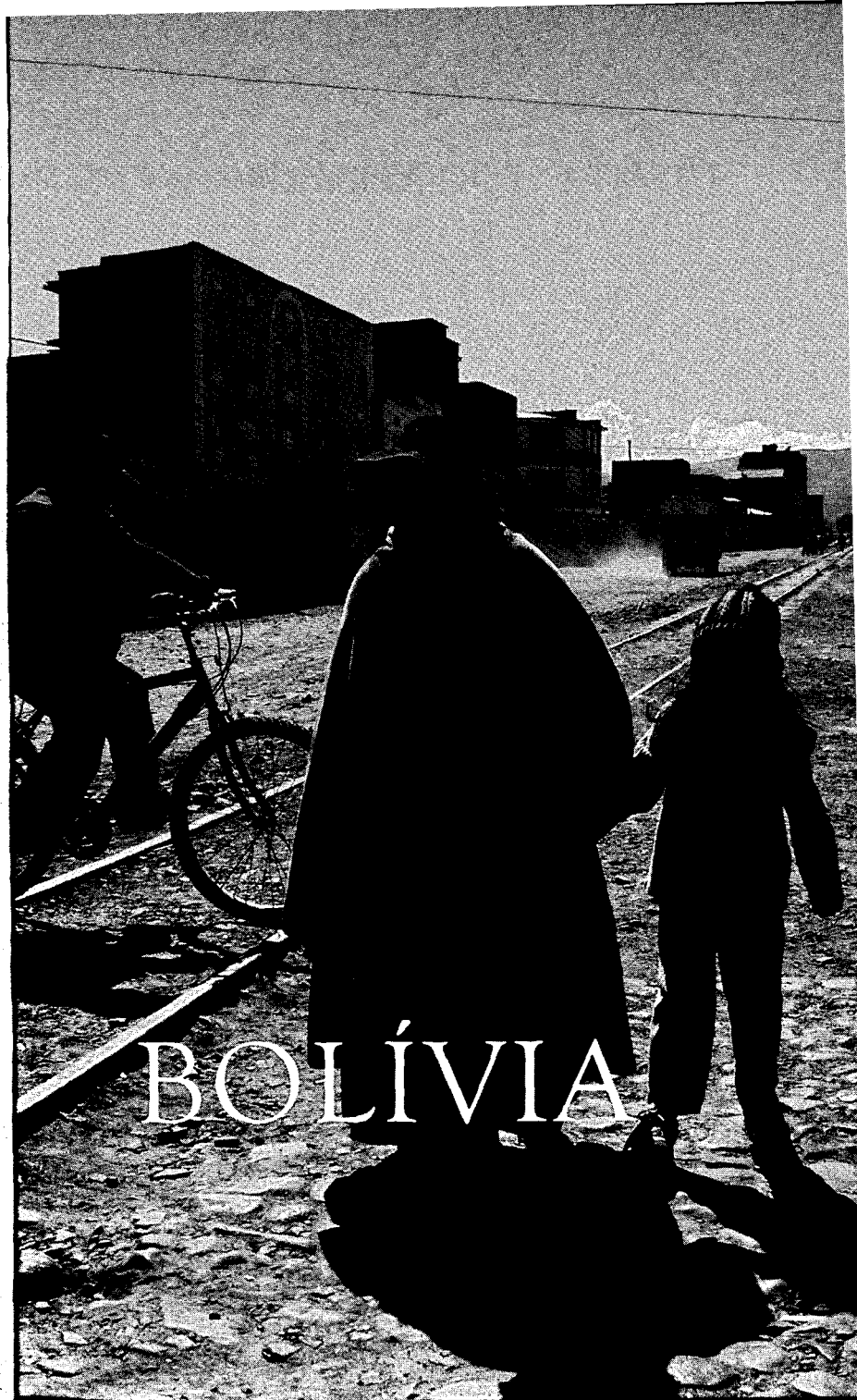
SZTE Egyetemi Könyvtár

J000926075

X 142275

© Lukács Csaba, 2011
ISBN 978-80-89286-43-0

ÚJFAJTA SZOCIALIZMUS BOLÍVIÁBAN

Hogy kerül a diktatúráról szóló könyvbe Bolívia – kérdezheti az olvasó? A válasz nem bonyolult: tudom ugyan, hogy Evo Morales demokratikus úton, szavazással került hatalomra, ám ebben a latin-amerikai országban – és még néhány hasonlóban – olyan folyamatok indultak el, amelyek egyértelműen azt jelzik: egy újfajta szocializmus, és azon belül egy erőskezű vezető diktatúrája van kialakulóban. Ha ez nem elég érv, akkor hadd legyek szubjektív: eleget éltem ahhoz Ceaușescu Romániájában, hogy ne érezzem jól magam a bőrömben akkor, amikor ezekbe az országokba látogatok.

Bolívia különben egy meglehetősen furcsa ügy; Rózsa-Flores Eduardo és erdélyi, valamint ír társának meggyilkolása kapcsán került be a magyar köztudatba. Én is emiatt utaztam oda, de ha már ott voltam, született néhány más írásom is innen. A legelső még a látogatás előtt vettem papírra.

Magyarok kiszolgáltatva

*Latin-Amerikában nem érvényesek
a józan ész szabályai*

Zavaros, kérdőjelekkel és ellentmondásokkal teli történet a Bolíviában lelőtt és letartóztatott magyarok ügye. Laikus számára is szembeütő, hogy – a latin-amerikai országból érkező felvételek szerint – nem harcoló katonákat, hanem szállodai szobájukban alsónadrágban pihenő embereket lőttek le. A képek alapján még az is elképzelhető, hogy álmukban rájuk törve egyszerűen kivégezték őket a kommandósok, ám eközben a helyi sajtó félórás tűzharcról és legalább harminc, a tűzpárbajban többé-kevésbé károsult szállodai szobáról adott hírt. Az is elgondolkodtató, hogy ha az elnök elleni merényletre készültek, akkor miért voltak a fővárostól több száz kilométerre, és miért kellett rajtuk ütni éppen akkor, amikor az országot vezető Evo Morales Venezuelában tartózkodott.

Egyre nyilvánvalóbb, hogy a bolíviai-horvát-magyar állampolgárságú Rózsa-Flores Eduardo veszélyes küldetésre készült: végrendeletet is írt, és az MTV híre szerint interjút adott Kepes Andrásnak azzal a feltétellel, hogy ez csak akkor kerülhet adásba, ha őt valami baj éri. A beszélgetés rögzítése is krimibe illő, állítólag operatőr sem volt bent a felvételen. Igazi fekete bulvár, mondhatjuk, de a készítő személye talán garancia arra, hogy nem szenzációhajhászásból felfújt történetet láthatunk a képernyőn. (Ha mondjuk Frei Tamás vagy más, a kereskedelmi televízióból ismert médiaszemélyiség állt volna elő a sztorival, az embernek óhatatlanul eszébe jutna a később bolti el-

adóként azonosított moszkvai profi bérnyilkos vagy más kínos lebukás.)

Amit tudunk: két magyar és egy ír állampolgár meghalt, egy magyart és egy horvátot elfogtak, és most terrorizmussal és az állam biztonsága elleni támadással vádolják őket. Az előzetes letartóztatásukat elrendelő bíró szerint a gyanúsítottak különlegesen őrzött zárkába kerülnek, és ez az egyik helyi lap szerint azt jelenti, hogy a hozzátartozók sem látogathatják meg őket. A huszonnyolc esztendőös számítástechnikus, az erdélyi származású Tóásó Előd most megtapasztalhatja az eddig csak drogfutáros filmekből ismert latin-amerikai börtönök belső világát, ahova talán még a nemzetközi emberjogi szervezetek sem kapnak bebocsátást, és ahol nem sok esélye van a civilizált bánásmódra. És gondoljuk csak el, ha bekerül egy ilyen intézménybe, ott minden bizonnyal „meg tudja győzni” bármiről. Szeretteitől elszigetelve, idegen országban, nyelvtudás nélkül hamar megtörhet az ember, és akkor azt is bevallja, amit el sem követett, csak hagyják abba a tortúrát.

Lehet, soha nem tudjuk meg pontosan, miért kellett Rózsa-Flores Eduardónak (akit a csoport vezetőjének tartanak), a szintén erdélyi származású, de már jó ideje magyar állampolgár Magyarosi Árpádnak és az ír Michael Martin Dwyernek csütörtök hajnalban meghalnia. Könnyen lehet, hogy azért, mert kellett egy bűnbak, egy érdemben soha nem cáfolható, ugyanakkor nem is bizonyított történet egy nem létező merényletkísérlethez. Nem kell messzire mennünk, hasonló a közvetlen környezetünkben is találunk: Magyarországon is hallottuk felőlős politikus szájából, hogy szlovák terrorfenyegetés miatt nem lehet egy tüntetést megtartani, de bizonyítékokat

azóta sem látott senki az állítólagos veszélyről. A politikai PR-t kreatív emberek készítik: ha arra van szükség, akkor a népszerűség-emelkedésre szoruló politikus elveszett kislányt talál meg a villája előtt, de még Bástya elvtárs elleni merényletet tervező balekot is lehet találni, ha a vezető sérelmezi, hogy „őt már meg sem akarják gyilkolni”.

E sorok írója többször járt Latin-Amerikában, és pontosan tudja: ott nem érvényesek a józan ész szabályai. A hatalmas társadalmi különbségek és az ezekből fakadó feszültségek mindent relativizálnak: száz dollárért találni embert bármilyen feladatra, és egy rossz környéken – és arrafelé ebből van több – egy jobb kabátért is kirabolhatják vagy akár le is löphetik az embert. Azt is tudjuk, hogy az első indián származású elnök sokak érdekeit sérti a nagy lépésekben végrehajtott – és bizonyos elemeiben meglehetősen rokonszenves – változásokkal, és az is ismert, hogy az egyik régió elszakadási szándékai miatt polgárháború szélére került az ország. A „zsoldos sejt” működése akár reális is lehet, de nehezen tudnék elképzelni olyan megbízót, aki sok ezer kilométerről hoz gitározó, idealista virággyerekeket egy olyan feladatra, amelyik sokkal megbízhatóbban végrehajtható nyelvtudással és helyismerettel bíró profikkal. A magyarok szerepe ebben sokkal inkább hasonló azokhoz az elterelésekhez, amelyeket a drokartellek alkalmaznak: egy idegenből oda csábított, kezdő drogfutárt beáldoznak a vámosoknál egy-két kiló kokainnal, hogy aztán utánuk gond nélkül átjusson a komolyabb szállítmány. Ez mindenkinek jó: a rendőröknek javul a felderítési statisztikájuk, de nem sértenek helyi érdeket, így nyugodtan alhatnak. Emiatt ül több magyar Ecuadorban, a quitói börtönben, és a hozzátartozók háttorzongató történeteket mesélnek arról,

miféle inzultusok érik őket ott. És nem csak őket: a gazdagnak gondolt itthoni rokonokat néha tört magyarsággal beszélő idegenek hívják fel, és azt közlik velük: amenyiben nem küldenek ötezer dollárt egy megadott jelszóval egy számlaszámra, előbb a gyerekük ujjá érkezik haza levélben, aztán még az életét is elvehetik.

Tisztán látni tehát egyelőre nem fogunk az ügyben, de néhány tanulság máris levonható. A legkeserűbb az, mennyire kiszolgáltatott lehet a magyar, ha messzire utazik. Beérett ugyanis Kovács László „merjünk kicsik lenni” doktrínája: a folyamatosan zsugorodó és mind súlytalanabbá váló magyar diplomácia egyre kevesebbet tesz, tehet állampolgárai védelmében. Az elmúlt években sorra zártuk be a nagykövetségeket, így Latin-Amerikában mindössze három maradt: Argentínában, Braziliában és Chilében van magyar diplomata. Ők nem írtak le annyira minket: arról a kontinensről öt országnak is van képviselte Budapesten: Argentína, Brazília és Chile mellett Ecuadornak és Venezuelának is. A megmaradt magyar nagykövetségek és főkonzulátusok létszáma is alaposan megcsappant, a lefedetlenül maradt területeket pedig úgynevezett utazó diplomaták látják el, de azt sejteni lehet, hogy ez milyen védelmet jelent a bajban lévőknek. Így aztán Bolíviában sincs magyar diplomata, csak egy tiszteletbeli konzul.

Amennyit a hírekből tudni lehet, a magyar diplomácia itthon sem volt a helyzet magaslatán. Ha külföldön vannak két magyar állampolgárt – és letartóztatnak egy harmadikat –, akkor az a minimum, hogy határozottan bizonyítékokat kérünk a rendőri intézkedés jogosságáról. Ha lagymatagok vagyunk, és nem tudunk erőt mutatni, akkor ne is számítsunk arra, hogy komolyan vesznek. Ta-

lán vegyünk példát az írektől, akik a hírek szerint azonnal elküldtek egy hatósági kivizsgálót Bolíviába, hogy az tisztázza a lemészárolt állampolgáruk halálának a körülményeit. Az is sokatmondó, hogy a letartóztatott fiú családja első körben egy magyar segélyszervezet segítségét kérte – lám, már a polgárok sem bíznak a hatóságok kompetenciájában.

Az ártatlanság véelme mindenkit megillet, egészen addig, amíg bíróság előtt ki nem mondják a bűnösséget. De ha bűnösök voltak is ők, a magyar államnak mindent meg kell tennie az érdekükben. Diplomáciai segítséget, emberi jó szót, akár még anyagi támogatást is. Hiszen egy bolíviai börtönben mit remélhet az idegen rab, aki állítólag a szeretett elnököt akarta meggyilkolni?

„Az emberektől félttem, kik elhagytak nagyon régen” – éneklí egy világhálón elérhető videón Magyarosi Árpád, aki a barátai szerint „egy nagy mosoly” volt. Őrajta sajnos már senki nem segíthet, de barátján, a letartóztatott Tóásó Előd magyar állampolgáron még igen – és ebben főként a magyar diplomácia az illetékes.

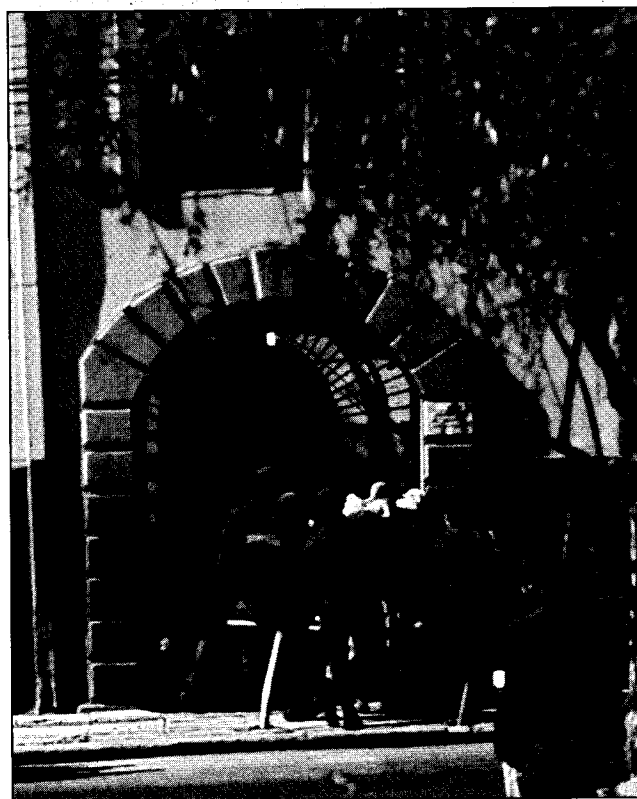
El Choco

Látogatás Tóásó Elődnél a La Paz-i San Pedro börtönben

Nyolc nap alatt több mint huszonnégy órát töltöttem Latin-Amerika aránylag szegény országa, Bolívia legfurcsább, leghírhedtebb fegyházában. Az ott raboskodó Tóásó Előddel beszélgettem. Egymástól tíz kilométerre nőtünk fel, de az erdélyi Sóvidéktől tizenkétezer kilométerre találkoztunk először egy börtönben. Pár napig egy önkéntes segélymunkássá vedlett újságíró és a terrorizmussal vádolt informatikatanár különös találkozása volt ez abban a nekünk nagyon idegen, kegyetlen világban.

Nem tagadom, a torkomban dobog a szívem, amikor odaérünk a börtönkapuhoz. Elődhöz nem a főbejáraton, hanem oldalt lehet bejutni egy olyan keskeny ajtón, amilyen nehezen férne be egy vállasabb ember. Már az első szűrőn fennakadunk: a fegyveresek ránk mordulnak, hogy nem szabad bemenni szájvédő maszk nélkül. Szerencsére elárulják a megoldást is. A szemben lévő patikában külön pultot szenteltek a börtönlátogatásra érkező rokonoknak, ahol fejenként két bolivianoért – egy boliviano mintegy 30 forint – maszkot vettünk, s immár maszkkal felszerelve, újra megpróbálkozhatunk a bejutással. Odabent kopott asztalra kell kitenni szemrevételezésre a fogvatartottnak hozott holmit. (Én jobb híján a repülőútra szánt Boci csokit, a nálam lévő összes magyar újságot és egyéb ilyen apróságokat viszek.) Mindent alaposan megtapogatnak, kinyitnak, belenéznek.

La Pazban vagyok, a San Pedro börtön motozójában. Nem egyedül érkeztem: alkalmi tolmácsom ugyanaz a magyar hölgy – nevezzük Évának –, aki az itt fogva tartott Tóásó Elődnék segít a kihallgatások során. Az erdélyi származású, magyar állampolgárságú informatikatanár fiatalembert terrorizmussal és az államelnök, Evo Morales elleni merényletkísérlettel vádolják.

■ San Pedro börtön, főbejárat

Az olvasó bizonyára emlékszik rá, hogy 2009. április 16-án mindannyian döbbenettel hallgattuk a hírt, miszerint két magyart agyonlőttek, a harmadikat letartóztatták Bolíviában terrorizmus gyanújával. Előd tehát három hónapja fogoly, letartóztatásakor, egy rendőrségi rajtaütés során három barátját, a bolíviai-magyar-horvát állampolgárságú Rózsa-Flores Eduardót, az erdélyi Magyarosi Árpádot és az ír Michael Martin Dwyert lelőtték a kommandósok a Santa Cruz-i Las Américas szállodában.

Éva több mint két évtizede jött férjhez ide; jövődöbelijét magyar egyetemen ismerte meg. Nem óhajt szerepelní sem a helyi, sem a magyar médiában. Képes órákig várni a börtönben, amíg szétszéled az ajtó előtt várakozó fotósok és operatőrök hada. Heti rendszerességgel jár be (a magyar fiatalembert elméletileg csütörtökön és vasárnap szabad meglátogatni), és most vállalta, hogy kalauzom lesz az első belépésnél.

Motyónk felleltározása után következik az alapos testi motozás tetőtől talpig, a zsebek tartalmának kipakolása – mobiltelefont, más elektronikai eszközt nem lehet bevenni. Intik, hogy mehetünk tovább (én az asztalon „felejték” egy Boci csokit), ahol újabb szűrő elé kerülünk: egy marcona fegyveres elkéri a személyi okmányainkat (ezeket csak távozáskor kapjuk vissza), majd akkurátusan bevezeti egy nagy könyvbe, kihez, mikor és milyen jogcímen jöttünk, valamint hol lakunk, és meddig szándékozunk itt maradni. Aztán elővesz egy hatalmas kulcscsomót, kinyitja az egyik ajtót, áttessekel, utánunk jön, és bezárja.

Riadtan nézek Évára, aki láthatóan már megszokta ezt a procedúrát – én mindenesetre úgy érzem magam, mint valami mellékszereplő egy lebukott drogkereskedőkről

szóló B kategóriás filmben. A terem, ahol ácsorgunk, hasonló egy ózdi panelház alagsorához – itt is vagy huszonöt éve festettek utoljára. Egyik oldalon pokróccal letakart ajtó (később tudom meg, hogy az elkülönítőbe, a Grullának nevezett részbe vezet), középen pedig hatalmas vasajtó, fölötte felirattal: Chonchocorito.

Helyben vagyunk: e mögött őrzik Elődöt huszonhat másik társával egyetemben.

Hogy kerültem börtönbe?

Mielőtt továbblépnék, néhány részlet ideérkezésem körülményeiről.

La Pazba eljutni nem egyszerű: adott pillanatban öten kerestek nekem egymillió forint alatti repülőjegyet a Malév jegyirodájában, s bár Észak-, Közép- és Dél-Amerika összes nagyobb városa felmerült átszállási pontként, mégsem sikerült jegyet találni. Aztán egy amerikai weboldalon rábukkantam egy megfizethető árú viszonylatra, de meglehetősen bonyolultultra sikerült az út: Budapest–Madrid–New York–Miami–La Paz. (Hazafelé még cifrábbnak tetszett: a chilei Iquique, aztán Santiago de Chile érintésével Madridon és Frankfurtban át érkeztem Budapestre.)

A megbízatás egyszerű: a Magyar Baptista Szeretetszolgálat élelmiszert, ruhaneműt, alapvető fogyasztási cikkeket és jó szót akart eljuttatni a fogságban élő fiatalembernek. Vállaltam a feladatot.

A világ legmagasabban fekvő repülőtérére – az El Alto kifutópályája 4 058 méteres tengerszint feletti magasságban van, ez a modern repülőgépek utazási magasságának

nagyjából a fele! – reggel hétkor érkezem, és dermesztő hideg fogad. Itt nem érvényesek a Latin-Amerikáról képzelte pálmafás, koktélos sztereotípiák: a déli féltekén vagyok, és itt most tél van, hajnali fagyokkal.

Elkeveredett a csomagom valahol a nagyvilágban, és ez azért nagy baj, mert eltűnt gyakorlatilag minden, amit a család küldött a börtönben raboskodó Elődnek.

A reptérről nyaktörő szerpentin vezet le a városba – La Paz legmagasabb és legalacsonyabb lakott pontja között csaknem egy kilométer a szintkülönbség! –, odalent pedig hatalmas dugó, mert a városközpont legforgalmasabb utcáját, a Pradót vasárnaponként lezárják a függetlenség kivívásának kétszázadik évfordulóját ünneplő rendezvénysorozat miatt.

A Chonchocorito

Hosszú percekbe telik, míg az őr előkeríti a megfelelő kulcsot, a zörgésre megjelenik egy arc az ajtó kukkolórácsa mögött, és érkezik egy spanyol kérdés. „El ungaro”, megy a rövid válasz, mire a szempár eltűnik, és tulajdonosa hatalmas ordibálásba kezd: „El Choco, Toaso!” (Később tudom meg, hogy világosbarna haja miatt kapta az El Choco becenevet.)

Végre kinyílik az ajtó, beléphetünk. Alig érünk be, zárja is vissza utánunk az őr – most már hiába gondolnám meg magamat. Nyelek egy nagyot, és elindulunk a nedves folyosón, hogy aztán egy kis udvarra érkezzünk, ahol már jön szembe velünk a hírekben annyiszor látott fiú.

Különös pillanat ez: gyermekkorunkban számtalanszor összefuthattunk volna, hiszen én a sóvidéki Parajdon,

■ Cellabelső a La Pazi San Pedro börtönben. A kokárda levélben érkezett Magyarországról

ő pedig a tőle alig tíz kilométerre fekvő Szovátán nőtt fel, de csak itt, Erdélytől tizenkétezer kilométerre, egy börtön udvarán találkozunk először. Én is nehezen tudok megszólalni, ő is a könnyeivel küszködik, ezért int, hogy menjünk utána, és elindulunk a tízes számú cella felé.

Az udvaron kíváncsian megbámulnak bennünket (néhányan ismerősként odaköszönnnek a magyar nők), én pedig kissé meghökkenve megállapítom: egyiküktől sem vennék használt autót.

Kétszer két méteres a cella, a végében betonpriccs, az ajtó mellett asztalka és hokedli fér el benne. Az asztalon házilag barkácsolt rezsó, amely egy lecsupaszított végű ve-

zetékkal csatlakozik a falból kiálló csonkra. A kábelen magyar kokárda, a falon kis Magyarország-térkép, az ágy fölött pedig fehér lapon felirat: Elod. Rózsafüzér, „Isten szeret” felirat spanyolul, plakátok, néhány ruhadarab, pár edény. Elsőre elég sokkoló a látvány, nehezen találok szavakat, ezért Éva kezd el beszélgetni.

Amíg a gyakorlati dolgokat megbeszéljük (mit hozott, mit üzent a testvére és ehhez hasonló), kilesek az udvarra, ahol az egyik sarokban hatalmas súlyokat emelget valaki, a másikon pedig biciklilánccal vernek egy fiatal rabot. Ki nem mennék semmi pénzért – lám, mennyire viszonylagos minden, most épp egy cellában érzem magamat úgy-ahogy biztonságban.

A szemközti cella ajtajára fatábla van kiakasztva, rajta felirat: „En terapia, no tocar!” Amikor megkérdezem, mit jelent, Előd nevetni kezd. Terápián vagyok, ne zavarj! – ez áll a táblán, de igazából azt jelenti, hogy a lakó épp „utazik”, valamilyen drogot vesz magához, és nem szeretné, ha háborgatnák. Meglepetésemet látva a huszonnyolc éves fiú elmagyarázza: a börtön falai között is vírágzik a drogkereskedelem, ha van pénze a rabnak, bármit megvehet. A szemben „lakó” szomszédot éppen drogkereskedelem miatt ítélték el, és azért került ebbe az épületszárnyba, mert itt a politikai foglyok mellett a drogról leszokni akaró nehézfiúkat őrzik. Hát, úgy tűnik, nem volt túlzottan sikeres a terapia. A szomszéd, Cézár különben neves ember: apja, René Barrientos három évig Bolívia elnöke volt a hatvanas évek végén!

Lassan oldódom, végre én is meg tudok szólalni. Kiderül, hogy a börtön ezen részén huszonheten vannak a tizenhat cellára. Nem tudom elképzelni, hogy férhetnek el ketten ekkora helyiségben, mire Előd felvilágosít: az is

előfordul, hogy négyen alszanak benne. Ketten összepréselődnek a priccsen, kettő pedig a földön csinál vackot magának.

Neki szerencséje van, mert egy szabaduló rab – akit politikai okok miatt börtönöztek be – „ráhagyta” a celláját, vagyis távozásakor neki adta oda, és azóta nem tettek be mellé senkit.

Turisták a fegyházban

Itt az ideje beszélni egy kicsit magáról az intézményről, amely a világ egyik legnépszerűbb utazási médiavállalkozása, a Lonely Planet ajánlatában is szerepel, mint kihagyhatatlan bolíviai látványosság. A börtön a város központjától pár percnyi sétára, a San Pedro téren található hatalmas köépület. Nyolc épületszárnya van, a leghíresebb az úgynevezett Pobulation, ahol több mint ezer rab él, és sok száz hozzátartozó: asszony és gyerek! Utóbbiak bár mikor kijárhatnak – a gyerekek iskolába mennek, a nők pedig bevásárolni. A börtön falain belül éttermet, mosodát, kisboltot üzemeltetnek a rabok vagy a feleségeik, a foci pályát hivatalosan is támogatja a világ legnagyobb üdítőgyára, és sokáig turistautakat (!) szerveztek ide illegális módon.

Az intézmény egy könyvnek köszönheti világhírét: az angol McFadden 1996-tól három évet raboskodott itt kábítószer-kereskedelem miatt, és szabadulása után turistairodát alapított extrém börtön-látogatásra. Ennek szolgáltatásait vette igénybe az ausztrál Rutsy Young, aki turistaként majd négy hónapot töltött a börtön falain belül, ebben a részlegben, hogy aztán 2002-ben ketten ki-

adják a *Marching Powder* (Pormenet) című könyvet. A könyv minden értelemben siker lett: az idén márciusban naponta hatvan-hetven turista fizette ki az ötvendolláros jegyet az illegális börtöntúrára, és a sztorira Hollywood is felfigyelt: a világsztár Brad Pitt producerkedésével már forgatják a filmet (a brazil José Padilla rendezi), amely jövőre kerülhet a mozikba.

Kisebb vétségekért elítéltek helye a Pobulation, a legkegyetlenebb viszonyok a büntetőrészben vannak, vagyis a Murallában.

A Posta részleg a gazdag rabok otthona: itt minden célért fizetni kell. A legdrágább tizenötezer dollárba került – igaz, ezért a büntetés végéig használhatja a tehetős „vevő”. Nincsenek hivatalos tarifák, s a pénzt a börtönkörülmények javítására fordítja a rabok által megválasztott részlegvezetőség. A Posta lakóinak saját konyhájuk van, a cellákban lehet kábeltevé és internet.

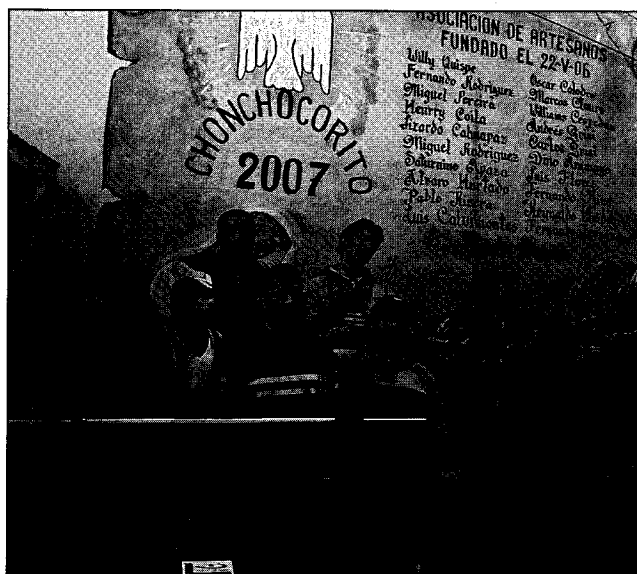
Tóásó Előd először a Grullába, vagyis az elkülönítőbe került. Ez pontosan olyan, mint ahogyan mi elképzelünk egy latin-amerikai börtönt: pingpongasztalnyi „udvar”, szorosan egymás mellett szoronganak a cellák, előttük félméternyi széles közlekedőfolyosó, majd a sokméteres fal. A cellákon nincs ablak, fény csak az ajtó szellőzőrácsán szűrődik be. Odabent betonpriccs, guggolós vécé és örökké csöpögő csap. Ha az elítéltnak nincs saját ruhája, takarója, akkor így rosszul járt, ilyesmit nem ad a börtön. Elődöt egy szál alsónadrágban hozták ide Santa Cruzból. Először rabtársai adtak neki ruhát, aztán helyi segélyszervezetek, majd az ügyvéd hozhatott be ezt-azt. Gyertyával világított (amikor volt), naponta fél órát lehetett „szabadon”, vagyis a fél méter széles, nem egészen tíz méter hosszú folyosón. Ha szerencséje volt, arcát a fal-

hoz tapasztva érezhette kicsit a nap melegét – őt ugyanis csak akkor engedték ki, amikor a többieket bezárták, és ilyenkor rendszerint már lement a nap.

Erről az időszakról ezt írta a börtönnaplójában: „Nem sok minden történik velem ilyen elzárt helyen, de a mai nap megjött egy indián asszony. Az őt kísérte, és a bejárat előtti rács mögött megállt. Az őt utána előhozta a második szomszédomat, Huachót, aki üdvözölte édesanyját. Az elébe tett lábosnyi étel előtt, a betonra, ahol a jókora víztócsa feküdt, térdre vetette magát, és imádkozni kezdett. Miközben a fiú falatozott a lábosból, az édesanyja kivett egy kókuszreszelékkel megszórta zsemlet, majd műanyag pohárba zöldes színű üdítőt töltött, és ideadta. Ahogy előzőleg Huachótól hallottam, én is ugyanúgy megköszöntem: »Gracias, mama!«, köszönöm, anyuka. Az indián asszony meglapogatta a kezemet, miközben elvettem az élelmiszert, és a szemei örökbe fogadtak engem is. Így most, amikor a gyertyát elfújom, és aludni térek, egy indián édesanyával több a hozzátartozóim száma itt, akikre a holnapi nap várhatok. Mégis tudom, hogy nagyon-nagyon ritkán fog minket Huachóval látogatni...”

Ép testben ép lélek

Megérkezik az ebéd, nagyobb tányérban hozzák a vasárnapi menüt, amely bizonytalan színű leves. Mi már mindannyian ettünk az Éva által hozott salátából, amely pörköltszerű szafttal töltött batyu, így lelkiismeret-furdalás nélkül elfogadom Előd ajánlatát, hogy kóstoljam meg a benti ételt. Belekanalazok, az alján csirketalpat találok – a láb többi része nyilván egy másik rab tányérjában lan-

■ Chonchocorito börtönrész, La Paz.
Alul felirat: „Istennel semmi sem lehetetlen“

dolt. Az íze különben nem rossz, de nem eszem belőle sokat – a rabok szerint tele van nyugtatóval, hogy jobban viseljék a bezártságot.

Látogatónk érkezik, egy angolul kiválóan beszélő fiú, Manuel jön át egy másik cellából. Ismerős valahonnan az arca, de nem jövök rá, hogy honnan. Fülig érő szájjal vi-gyorog, tévésztár vagyok, azt mondja. Beugrik, hol láttam: elutazásom előtt a világhálón megnéztem a francia Arte tévécsatorna dokumentumfilmjét, amely a szokatlan börtönturizmusról szólt. Ebben ő volt az egyik „idegenvezető”: a rendszer ugyanis úgy működött, hogy a turisták bejelentkeztek – rokonként vagy barátként – egy odabent

élő rabhoz látogatónak, aki aztán végigkálauzolta őket az intézményen. Manuel nevetve meséli, hogy a lüke, ám gazdag idegenek mindent elhittek neki: amikor megkérdezték, hol a kokaingyár, amelyről az útikönyvben olvastak, ő rábökött az épp előtte levő épületre, és azt mondta: itt van, de nem lehet meglátogatni. Megértjük, mondták a vendégek, és sűrűn kattogtatták a fényképezőgépüket.

Manuel most szomorú: márciusban bezárt a bolt, a hatóságok ugyanis megelégtették a kétes hírű szenzációt, leváltották az igazgatót és helyettesét, lecserélték az őrköt, és megszűnt a börtönturizmus. A kiváló pénzkereseti lehetőség odalett, ezért a zsúfolt Poblacionból átkérte magát a jóval csendesebb Chonchocoritoba. Az új igazgató, José Cabrera azt ígérte, hogy javítani fog a börtön rossz hírére, és sokkal szigorúbb rendelkezéseket vezetett be. A rabok egy része fellázadt ugyan, de az ellenállást gyorsan letörték, így egyelőre vége a jó világnak.

Ideje bejárnom a Chonchocoritót; Manuel szívesen vállalkozik az idegenvezetésre. Név szerint bemutatja a rabokat, de hogy ki mit csinált (és ezért mennyit kapott), itt nem illik megkérdezni. Aki akarja, úgyis elmondja majd, vélekedik, főleg a sietség. Tizenhat cella, huszonhat rab. A vizesblokkban hatalmas fémvályú, ebben mosnak, a vizet fára tekert fémhuzalba vezetett árammal melegítik műanyag vödörben. Természetesen itt sincs konnektor, amikor meglátom, hogy a meghámozott drótokat simán összeakasztják, pánikszerűen menekülök a vizes cementről. Az egyik vécét nem lehet lehúzni, ezt a rabok használják, a működő másik a látogatóknak van fenn-tartva. A zuhanyozó egy cső a magasban két betonfal között – állítólag reggel van meleg víz is. Bevisznek a sportterembe, amely sötét, nedves helyiség, és egyetlen

sporteszköz sincs benne. Ép testben ép lélek, olvasom a spanyol feliratot a falon, és megtudom, hogy ezt is lakásnak használják: éjjelente négy matracot tesznek le, ezeken alszanak a rabok. Végül a konyha marad: valamikor tényleg főzésre használták, de most már börtön a börtönben: ide zárják be azt, aki vét a szigorú belső szabályok ellen, de a vétségét nem akarják az örök tudomására hozni. Így mindenki jobban jár, magyarázzák: ha ugyanis kiderülne a szabályszegés (például verekedés), akkor a büntetési idő automatikusan egy évvel meghosszabbodna, ráadásul a vétkest el is helyeznék innen az elkülönítőbe. Itt lenni pedig sokkal jobb, mint ott, ezért a rabok egymás között elintézik-megbeszélik a sérelmeket.

Később tudom meg, hogy ez történt a bicikliláncos verekedővel is, akinek elfogadták az érvelését, miszerint a fiatal rab nem viselkedett vele eléggé tisztelettudóan, ezért kellett megvernie.

Elődnek sikerült beilleszkednie: a politikai elítéltek elfogadják, és bizonyos fokig megvédik, a köztörvényesek meg azt értékelik, hogy sok mindenben próbál nekik segíteni. A bent töltött hónapok alatt megtanult valamelest spanyolul, így aztán írni-olvasni tanítja a szomszédját, egy négyszeres gyilkos harminchat éves férfit. Másoknak segít hajót építeni, lecsiszolja az apró fadarabokat, megint másokat gipszet önteni, gyöngyöt fűzni tanít. Ez utóbbit Éva tanította meg neki, így azóta a fiú bolíviai lobogóba öltöztetett, vagyis piros-sárga-zöld egereket gyárt, és osztogatja őket ajándékként.

Különben a munka a legjobb terápia, mondja Előd, mert amíg mással foglalkoznak az elítéltek, addig sem drogoznak. A rabok egymás után hozzák a sok hét alatt épített, szebbnél szebb hajókat, és láthatóan jólesik nekik

az általam tört spanyolsággal elmondott dicséret. Csak a bemutató után tűnik fel, hogy az összes hajó neve Libertad, vagyis Szabadság volt...

Tortával a börtönbe

Első éjszaka Bolíviában: irtózatos fejfájás (3600 méteren vagyok, azonnal és könyörtelenül jelentkezett a magashegyi betegség), hajnalra mínusz három fok a hőszigetelés és fűtés nélküli szállodában, a hatórás időeltolódásnak köszönhető átlálási zavarok. Alvás helyett, jobb híján, azon gondolkodtam, hogy tudnék másnap is bejutni a börtönbe. Tóásó Elődre ugyanis szigorúbb szabályok érvényesek, mint rabtársaira: utóbbiakat naponta lehet látogatni reggel fél tíz és délután öt között, neki viszont csak csütörtökre és vasárnapra engedélyezték a vizitet. Ha már itt vagyok, valahogy be kell jutnom, döntöttem el, és reggel nyakamba vettem a várost.

La Pazban sétálni sem egyszerű – szinte nincs járda me-redek emelkedő vagy lépcső nélkül. Az emberre a legváratlanabb helyeken tör rá a légszomj – nemcsak hegymenetben, hanem akár a kávéházban ülve vagy szenderegés közben is. A völgyben modern, sokemeletes tömbházak, de a várost körülölelő hegyek oldalaira nyomornegyedek futnak fel. A belvárosi részben nem találok élelmiszerüzletet – ezt a feladatot a hegyekből lejövő indiánok látják el, akik általában kis bódékból árulnak a járdák szélén, vagy csak egyszerűen letelepednek kosaraikkal az utcára, és onnan kínálják a portékát. Szinte mindent árulnak, ami eladható. A legmeghökkenőbb látványt egy ezerráncú, népviseletbe öltözött idős cholita

(a helyiek így nevezik az indián nőket) nyújtja: sok gigabájtos pendrive-okat árult, miközben néha hosszan mobiltelefonált. Nagy meglepetésemre bűvös kockát is láttam nála. Bár kínai gyártmány volt, azért egyet vettem Elődek öt bolivianóért (kb. 150 forint), hogy rabtársainak megmutathassa: ezt is magyar ember találta fel.

A Pradón sétálgatva szembe jutott a megoldás: az egyik cukrászdában hatalmas tortákat kínálgattak. Megvettem egyet, aztán a tegnap beszerzett szájmaszkkal felfegyverkezve elindultam a börtönhöz. Nem beszélek spanyolul, nem volt nehéz eljátszani az ütődött idegent. Három dolgot ismételgettem, szerintem borzalmas akcentussal: nem beszélek spanyolul, a tolmács nincs itt, mert dolgozik, és Magyarországon „anniversario nacional” van. Születésnapot nem mondhattam (azt könnyen ellenőrizhetik), de annak kevés volt az esélye, hogy tudják, mikor van nálunk nemzeti ünnep. Az örök – rövid tanakodás után, amiben erős érv volt az újonnan kapott Boci csoki is – úgy döntöttek, a nagy ünnepre való tekintettel beengednek. Igaz, előtte nem maradt el a motozás, sőt a tortát is összeviszta szurkálták egy hatalmas csavarhúzóval, hogy nem rejtett-e el benne valaki egy reszelőt vagy valami mást. Nem könyörült a kulcsos őr sem: ezúttal hatalmas kínai jelet rajzolt filctollal a csuklómra (három nap alatt sem sikerült lesikálni), hogy biztosan én távozzak a börtönből a látogatás végén.

Mindent lehet rendelni, akár drogot is

Odabent Tóásó Előd – elgyötört ábrázatomat látva – azonnal rákérdezett, hogy a magasság miatt fáje a fejem.

Igenlő válaszom után kokalevelet hozott egy másik cellából, és erős teát főzött belőle. Miközben a forró nedűt szűrőszőlgettem, többen bejöttek, és azt ajánlották: jobb lenne a hatás, ha a tea mellé a porból is szívnék keveset. Ezt már nem vállaltam, de az árakat azért megkérdeztem: a crack, vagyis a kábítószergyártás során keletkezett szemét öt bolivianóba, az ötvenszázalékos tisztaságú por pedig negyvenbe (kb. 1200 forint) kerül grammonként, és állítólag kapni 95 százalékos tisztaságút is! A beszerzés nem bonyolult: minden részlegnek van úgynevezett taxisa, aki felmászik a belső udvar falára, és onnan – kötél segítségével – átdobja a beszerzendő dolgok listáját és az ezekre szánt pénzt, majd visszahúzza az árut a börtön szomszédos részlegéből. Gyakorlatilag mindent meg lehet rendelni: üdítőt, drótot a kézműves munkához, drogot, kinek mire van szüksége. A szolgáltatás, vagyis a taxi két bolivianót kóstál. Érdekes dolog, hogy alkoholt a legnehezebb beszerezni – a részegséget a rabtársak sem tolerálják.

A beszélgetés közben kiderül, a börtönnek van egy másik illusztris lakója is: az egyik bolíviai tartomány, az északi Pando kormányzója. Leopoldo Fernandes Ferreirát a Posta nevű részben tartják fogva, egy nagyon zavaros gyilkossági ügy miatt. Sokan azt mondják, még egy elnökválasztáson is komoly kihívója lehetne Evo Moralesnek az ellenzéki politikus – hogy mennyire fontos őt legyőzni, mi sem jelzi jobban, mint a központi kormány bejelentése: négyezer-hatszáz családot telepítenek északra, nyilván azért, hogy ott is jobb esélyük legyen a kormányerőknek a következő választásokon.

Kiderül az is: ebben a körletben még van két európai: egy portugál és az a horvát-bolíviai Mario Tadic, akit Tóásó Előddel együtt fogtak el Santa Cruzban. Utóbbival

nem túl jó a viszony, nem beszélgetnek sokat – hogy miért, nem firtatom, Tóásó Előd láthatóan nem akar róla beszélni.

Gorenje-korszak bolíviai módra

Második nap már fel sem tűnik, hogy újra fesztivál van a Pradón: az ország Spanyolországtól való függetlenségének kétszázadik évfordulóját ünneplik heteken keresztül. Épp koszorúzások zajlanak az egyik szobornál, magas rangú politikusok jelenlétében, és a ceremónia végén a katonazenekar rázendít a bolíviai himnuszra. Azon nem lepődök meg, hogy az utcán áruló indián nők is leveszik a kalapjukat, és teli tüdővel éneklnek a pattogós ritmusú dalt, de azon már igen, hogy a sajátjuk után a venezuelait is eléneklnek, és annak is mindenki tudja a szövegét. Ez után már szurkolok, hogy a másik nagy barát, Kuba is sorra kerüljön (vagy esetleg Ecuador), ám hirtelen berekesztik a ceremóniát. Este újabb meglepetés ér: rövid, ám annál hangosabb berregés után meghal a laptopom. Olvastam ugyan egy turisztikai oldalon, hogy ilyen nagy magasságban gondok lehetnek a merevlemez működésével, de nem vettem komolyan a figyelmeztetést. Később tudom meg, hogy La Pazban a plazmatévék sem működnek, sőt az elektromos cigarettagyújtókkal is gyakran van gond. Az ország most éli azt a időszakot, amit mi a rendszerváltás hajnalán Gorenje-korszaknak nevezünk (a közeli chilei kikötővárosból, Iquiqueből minden helyi állampolgár tízezer bolíviano értékben hozhat be magának vámmentesen műszaki cikket), ám a vágyott masina gyakran bemondja az unalmast a nagy magasságban. Az al-

kalmi tolmács magyar nő, Éva, egészen meglepő dologról tájékoztat: ki kellett dobni a magyar süteményreceptjeit, mert itt például képtelenség piskótát sütni: a tészta összetöpped a tepsiben a ritka levegő miatt. Én is egyre több jelét fedezem fel magamon a nagy magasságnak: a száraz levegő miatt az orrom kiszáradt és véresre horzsolódott belül, az ujjaimon pedig felpattogzott a bőr a körömház fölött és sebek alakultak ki. A tünetek láttán Tóásó Előd azt mondja: reggelente, amikor a többi rabbal kiülnek az udvarra melegedni, sokan panaszkodnak arra – főleg az ország alacsonyabb részeiről érkezettek –, hogy lábszáruk tele van apró sebekkel.

Nagy Feró hangja száll a cellából

Érkezésem után a negyedik napon előkerül a csomag, be tudom vinni a család által küldött dolgok jó részét. Az örök már ismerősként fogadnak, nincs gond a bejutással, ám természetesen az alapos motozás és a csomag aprólékos vizsgálata egyszer sem marad el. A következő napi látogatás során meghökkentő élményben leszek részem az érkezéskor – egy hatalmas pizzával igyekszem befelé, amikor egy erőteljes, a fél börtönt betöltő dalt hallok, és értem a szövegét! „Nézz reám, ó Istenem, / Rossz úton járok még, / A felkelő nap háza vár, / És úgy érzem, nincs remény” – énekel Nagy Feró, és komolyan elgondolkodom azon, hogy milyen fura tünetei vannak a magashegyi betegségnek. Aztán kiderül, hogy reggel a magyar zenékről beszélgettek, és Tóásó Előd megemlítette a raboknak, hogy kapott otthonról CD-ket. Az elnök fiának cellájában több száz wattos hangfalak vannak, és próba-

képpen berakták az egyiket. A Kormorán-Nagy Feró-dal eredetijét, az amerikai *The House of The Rising Sun* halották a rabok (ez is magyar? – csodálkoztak most rá), és azóta a lemezt nem lehet kivenni a lejátszóból – a látogatás folyamán még vagy tízszer én is kénytelen voltam meghallgatni.

Idillinek tűnhet a helyzet, de nem az: a San Pedróban egyik percről a másikra megváltozhat minden. Legutóbb az egyik sokszoros gyilkos, drogfüggő rab erős elvonási tüneteket pordukált, és hogy pénzt szerezzen az adagra, az egyik politikai rab torkának szegezett egy kést.

– Adj huszonöt bolivianót, vagy meghalsz – mondta neki, és az áldozat kifizette a hétszázötven forintnyi összeget. A vétkest azóta áthelyezték a börtön büntetőrészlégére, de az eset jól jelzi, hogy itt senkinek az élete nincs biztonságban. E történet után értettem meg, hogy miért rázza a fejét Tóásó Előd, amikor arról kérdezem, hagyják-e nála pénzt. Ő azt a stratégiát választotta, hogy soha nem tart pénzt magánál, így a rabok új dologgal szembesülnek: vannak nincstelen európaiak is. Ha fizetni kell valamit, munkával fizet: átvállalja a kötelező körlettakarítást, kifesti a másik celláját, odaadja az időközben készült egereket – a lényeg, hogy soha ne lássanak pénzt nála.

Bűvös hatású a szó: ungaro

Egyik délután én is kapok egy üzleti ajánlatot: az egyik rab behív a cellájába, és kézzel-lábbal magyarázni kezd valamit. Egy fura tárgyat mutogat, és ötven bolivianót kér érte. Előkerül Manuel, és lefordítja a kérést: a rabhoz ma látogatóba jön a lánya, az apa pénzt akar adni

neki, ezért eladná nekem az általa készített asztali lámpát ezerötven forintnak megfelelő helyi pénzért. Az alkotás nem tetszik, de a férfi ugyanaz, aki biciklilánccal az első napon elverte a társát. Egy huszonöt évre elítélt többszörös gyilkos, és most könyörgő szemmel várja, hogy döntsek. Arra gondolok, biztos drogra kell neki a pénz, de egye fene – a szeretetszolgálat vezetőjénél jó helyen lesz a sok különös tárgy között ez a valami is. Ez különben úgy készült, hogy egy palack köré gumiszerű anyagot öntöttek, abba barázdákat vájtak, a réseket barnára festették, így az egész úgy néz ki, mint egy díszes antik lámpát utánzó színházi kellék.

Kifizetném a pénzt, de a férfi nem veszi el. – Majd akkor adja ide, ha megérkezik a lányom, mondja, én meg elszégyellem magam az előítéleteimért.

Egyre nehezebben bírom az éjszakai hideget, kénytelen vagyok beruházni egy lámaszörből készült pulóverbe. Éva egy ismerős árust javasolt, aki angolul is jól beszél. Amikor belépek a boltba, a nő már terít is elém egyet: biztosan ezért jött, minden turista ezt a modellt keresi, amióta Évo egy ilyen pulóverben beutazta Európát – mondja. Bevallom neki, hogy nem tetszik az a csikos modell, mire sűrűn bólogat, és megkérdezi, honnan jöttem. Magyar vagyok, válaszolok, amire hangnemet vált, és így folytatja: tudja, lelőtték azokat a szerencsétleneket, mint a kutyákat. Én nem hiszem ám, hogy azok meg akarták volna ölni az elnököt. Jöjjön, mutatok magának igazi pulóvereket, amelyek alpakkákból készültek, húz magával, és a végén száz bolivianót enged az árból.

Az ungaro szó valóban bűvös hatással jár errefele, de általában nem túl pozitív értelemben. Az út szervezése során különféle internetes közösségekben több helyi em-

berrel felvettem a kapcsolatot, akik készséggel segítettek mindenféle hasznos információkkal. A helyszínen aztán meg akartam őket hívni egy kávéra, hogy megköszönjem a segítséget, de amikor kiderült, hogy magyar vagyok, határozottan visszautasították a találkozót – olyan is akadt, aki még a Skype vagy a Messenger ismerőslistájáról is törölt vagy letiltott. Még azok is, akikről tudtam, hogy nem Morales-pártiak, és maguk is koholmánynak tartják az egész ügyet. A La Pazban tapasztalt félelem a nyolcvanas évek Romániájára emlékeztetett – az emberek semmiképp sem akartak a helyi titkosszolgálat látókörébe kerülni.

A 458-as szoba

Kubai vagy venezuelai kommandósok lőtték le Rózsaflores Eduardót és társait a Las Americas Hotelben – állítják Santa Cruz-i forrásaim. A terrorizmussal vádolt csoport ügyének koronatanúja eltűnt, ám egy ellenzéki politikus hangfelvétellel bizonyítja, a férfit kínzással és fenyegetéssel vették rá a terhelő vallomás megtételére.

Hotel Las Americas, Santa Cruz, a bolíviai látogatás ötödik napján.

– Buenos tardes – mondom a recepciósnak, majd angolul folytatom. – Van szabad szobájuk?

– Van – válaszolja a férfi –, melyet szeretne?

– Megkaphatnám a 458-ast?

Automatikusan nyúl a kulcs után, kiveszi a falkból, de aztán a keze megáll a levegőben. Kínos csend lesz néhány másodpercig. A pult innenső oldalán ácsorgó úr – akit én eddig amerikai turistának néztem – hozzám fordul, és kifogástalan angolsággal azt mondja:

– Uram, elnézést, hogy beleszólok, én a szálloda igazgatója vagyok. Azt a szobát, sőt, az egész emeletet épp felújítjuk, ezért most nem kiadó. Egyébként megkérdezhetem, hogy miért pont ott szeretne megszállni?

Elmondom neki, hogy magyar újságíró vagyok, és megnézném azokat a szobákat, ahol a három embert április 16-án hajnalban lelőtték (a 458-as egyébként Eduardo szobája volt). Behív az irodájába, beszélgetünk, majd a számítógépéről sokkoló felvételeket ad, amelyek a rajtaütés utáni reggel készültek. Búcsúzóul azt mondja, nyugodtan fényképezhetek az egész házban, de neki egyetlen mon-

datát sem idézhetem a cikkemben. Így is volt elég baja, mondja, tanúként hallgatták ki La Pazban, pedig akkor éjszaka nem is volt a házban, és a magyar csoporttal soha nem találkozott. Megbízásom van Elődtől, ezért azt is megkérdezem, hova lettek a magyar fiú ruhái és személyes tárgyai a szobából, de a válasz nem meglepetés: mindent a rendőrök vittek el.

– Nekünk a biztosító fizeti a kárt, talán próbálkozhat ezzel Tóásó is – mondja búcsúzóul, de láthatóan ő sem bízik az ötlete megvalósíthatóságában.

Nem ő az egyetlen, aki nem akar névvel nyilatkozni – bárkivel beszéltem a szálloda alkalmazottai közül vagy a városban, mindenki az anonimitást kérte az információért cserébe.

Repülővel érkeztem ide, a fővárosból kevesebb, mint egyórás az út. Engem is ugyanazok hoztak, mint akik három hónapja Tóásó Elődöt és Mario Tadicot felvitték La Pazba: a bolíviai hadsereg. A TAM, vagyis a Transporte Aereo Militar a menetrend szerinti járatain ugyanis eladja a szabad helyeket a civileknek, és nem meglepő módon ők a legolcsóbbak és a legpontosabbak a piacon. Már a repülőgépből is nyilvánvaló, hogy Santa Cruz teljesen más világ: a kopár, magas hegyek helyett zöldellő mezők és hatalmas folyómedrek látszanak az ablakból – víz most azért nem csillog bennük, mert a száraz évszakban, vagyis a tél közepén vagyunk. A gépből kilépve mellbevágó a hőmérséklet-különbség: legalább húsz fokkal melegebb van, mint az indulóállomáson, és párás, trópusi levegő telepedik a tüdőre a száraz hideg után. Itt nincsenek hatalmas tömbházak a belvárosban, leginkább egy mediterrán európai városkára emlékeztet a központ, ahol világhírű luxusmárkák nyitottak üzleteket, és dollárban írják ki az ára-

kat a kirakatokban. Az emberek is mások: jobban öltözöttek, és talán a gyakori napsütés teszi, de sokkal gyakrabban mosolyognak, mint a fővárosban. Itt nem látni hatalmas óriásplakátokat az ország elnökével, mint másutt, ahol minden új vagy felújított középület mellett ott az *Evo*

■ Las Americas Hotel, Santa Cruz.

A legfelső szinten három embert lőttek le a kommandósok

compre! (Evo megcsinálta!) felirat. Ahol sincs semmi újdonság, ott marad az általános szlogen: *Con Evo, Bolivia gana!* (Evóval Bolivia győz!) – hiába, decemberben újra elnököt választ az ország, és az első indián származású elnök szeretne ismételni. Santa Cruzban még egy lényeges különbséget látok a fővároshoz képest: itt sokkal kevesebb az indián.

A repülőn történt még egy fura dolog: az egyenruhás légikisasszony orvosi maszkban mutatta be a biztonsági instrukciókat (az út során végig rajta volt a védő), és nagyon komikusan nézett ki, amikor az oxigénmaszk szakszerű használatát mutatta be kettős védelemben. Később tudtam meg, hogy jogos volt az aggodalma: Santa Cruz a bolíviai sertésinfluenza-vírus gócpontja, a látogatásom pillanatáig ugyanis összesen 539 esetet találtak az országban, és ebből közel négyszázat ebben a régióban!

Az egyik könyvesboltban a *Mészárlás a Las Americas Hotelben* című könyvet keresem. Egy újságíró írta, tulajdonképpen egy cikkgyűjtemény, új információ állítólag nem nagyon van benne. Amikor a fővárosban kerestem, kiálttak a könyvesboltból.

– Mi nem áruljuk ezt a szemetet – kiáltotta utánam a boltos.

Itt ki van téve a kirakatba, és amikor négyet kértem belőle (egy-egy példányt el akarok juttatni a meggyilkoltak családjának is), megkérdezték, véletlenül nem vagyok-e magyar? Igenlő válaszomra adtak még egy példányt ajándékba.

A szállodában végül Eduardo szobája alatt kapok helyet, a 358-asban. Tízezer forintot fizetek egy éjszakára a négycsillagos hotelben, és azonnal számolni kezdek: a csoport december közepétől január közepéig itt lakott (akkor

is öt szobát béreltek), és ha kaptak is kedvezményt, akkor is elérte az egymillió forintot a számla. Áprilisban aztán újra visszajöttek, de már a második éjszaka megtörtént a rajtaütés.

Beleolvasok a helyi újságba, amelynek címlapján egy helyi alsóházi képviselő, az ellenzéki Wilfredo Anez látható egy mobiltelefonnal a kezében. Arról nyilatkozik, hogy rögzített egy beszélgetést az ügy koronatanújával, az időközben eltűnt Ignacio Villa Vargasszal, amelyben utóbbi beismeri: megverték és megfenyegették, ezért tett terhelő vallomást a magyar csoportra. A belső oldalon Marcelo Soza főügyész Santa Cruz-i látogatásáról van cikk: a kormány nem veszi figyelembe a legfelsőbb bíróság azon döntését, hogy addig le kellene állítani a vizsgálatot a terrorizmussal vádolt magyarok ügyében, amíg nem tisztázódik, a fővárosban vagy Santa Cruzban kerülhet sor a tárgyalásra. Ez pedig cseppet sem mindegy: Santa Cruzban annyira nem szeretik a központi hatalmat, hogy helyi ember még a rendőrséghez sem jelentkezik, északról kell idehozni a közúti rendőröket is.

Több emberrel beszélgetek, így lassan világos képet kapok arról, mi történhetett azon a tragikus éjszakán. Több forrásom is azt állítja: a kommandósok nem bolíviaiak, hanem más országból jöttek! Túlságosan magasak voltak, mondja egyikük, egy másik pedig az akcentusból venezuelai vagy kubai katonákra tippel. Mielőtt az egység megérkezett volna a szállodába, valaki a világhálóról betört a hotel számítógépes rendszerébe, és lekapcsolta az ipari kamerákat – a személyzet csak reggel kilenc után tudta a rendszert újra üzembe állítani. Akkor éjjel ketten voltak szolgálatban, őket a recepción marasztalták a fegyveresek, akik pontosan tudták, kit keresnek, és hova kell

menniük. A negyedik emeleten a katonák az ajtó felé fordulva vártak a tűzparancsra, szobaalaprajzokkal a kezükben, az ágyakra célozva. Szabályos kivégzés volt, mondják egybehangzóan, a kommandósok kísérletet sem tettek a letartóztatásukra, hanem felszólítás nélkül lőttek.

Tóásó Előd úgy emlékszik erre az éjszakára, hogy hajnali négy körül lövések zajára riadt fel, és azonnal kiugrott az ágyából. Ez volt szerencséje, és az, hogy az ő ajtaja előtt valamiért késtek egy ütemet a lövéssel a katonák. A golyók elsüvitettek mellette, és bevágódtak az ágyba – a magyar fiú három golyóra emlékszik, a jegyzőkönyv tizenhárom lyukat említ a szoba ajtaján. A katonák a lövések után berúgták az ajtót, és meglepődtek a velük szemben felemelt kezekkel álló, majd a padlóra lefekvő fiú láttán. Utána láthatóan idegesítette őket, hogy nem halt meg – a reptér fele vezető úton, a repülőben, majd a fővárosban a börtönig folyamatosan verték és obszcén szavakat mondtak neki –, egyszer még egy kibiztosított revolvert is a fejéhez szorítottak azzal, hogy most meghal.

Úgy tudjuk, a három lelőtt férfi közt volt olyan, akit nem ért azonnal halálos lövés, így órákig szenvedett, amíg kivérzett. Az emelet felújítását végző munkások szerint sehol nem találtak a szobákból kifele irányuló lövésnyomokat, szó sem volt tehát tűzharcról. A személyzet arról is beszélt: a magyar csoport visszahúzódó, csendes életet folytatott a szállodában, és a takarítók sem láttak náluk soha semmi gyanúsat.

A hotelben most egyébként még a lift sem áll meg a negyedik emeleten, és az egész házat teleragasztották papírokkal, amelyekben a felújítás zajáért kérnek elnézést. A munkások láthatóan nem örülnek, amikor megjelenek a fényképezőgéppel a területen, hirtelen mindenkinek

máshol akad dolga. Már túl vannak a munka nehezén, a régi ajtókat elvitték, a falakat kiglettelték és újrafestették.

Felmegyek az ötödik emeleti étterembe vacsorázni, a kisteremben épp a helyi Rotary Klub tart gyűlést, és azon vitatkoznak, hogy milyen ügyet támogassanak a közeljövőben. Szívesen figyelmükbe ajánlanám egy börtönben lévő magyar fiú ügyét, de nem akarok beleszólni a vitájukba. Egy marhaszeletet rendelek, kétezer forintba kerül, és a felét sem tudom megenni.

Éjszaka nem jön álom a szememre, a százhuszonöt tévécsatorna között ugrálok a távirányítóval. Bármivel próbálkozom, nem tudok elaludni: a folyosóról érkező legkisebb neszből is azt hallom ki, hogy biztosan a kommandósok fejlődnek támadó alakzatba. Résnyire nyitom az ajtót, hogy legalább lássam, ha rávetül egy árnyék, majd kiszállok az ágyból, és egy széken kuporogva töltöm az éjszakát reggel ötig.

A szálloda előtti taxiban dideregve alszik a sofőr. Megkopogatom az ablakot, felriad. Viru Viru, mondom neki a nemzetközi reptér nevét. Bólint, beülök. E frigo, no?, kérdezi, rálehel a kezeire, és elindítja az autót. Bólintok, odakint az utcai hőmérő 14 fokot mutat. Az autó reflektorainak fényében jókora graffitit veszek észre az egyik házfalon.

– Evo egy nemzetközi gyilkos! – adja a világ tudtára az ismeretlen szerző. Ezt a feliratot La Pazban öt perc alatt lekaparnák.

Egy kísérlet színe és fonákja

Ülök egy kávézóban La Paz Prado nevű főutcáján, velem szemben szép arcú huszoneves lány, aki a helyi közgazdaság-tudományi egyetemen tanul. Huszonegy éves, négy nyelven beszél. „Evóra szavazok” – mondja, és belekortyol a teájába. Másnap ugyanott, más szereplővel (harmincas értelmiségi férfi): „Az elnök bunkó paraszt, semmi pénzért nem voksolnék rá.” Decemberben választanak.

Evo Morales, az első indián származású elnök nemcsak országát osztja meg végzetesen (ottlétem alatt csak szélsőséges véleményeket hallottam róla), hanem az egész világot. Sokan – főként liberális beállítottságúak – véreskezű diktátornak, a szabadpiac megrögzött ellenségének kiáltják ki, mások – nem kevesen (szélső)jobbról – pedig afféle modern Ludas Matyinak hiszik, aki végre igazságot oszt a ségényeknek, köztük főképp az őslakos indiánoknak. Nem tisztem eldönteni a vitát, de helyszíni tapasztalataim talán segítenek, hogy tisztábban lássunk a kérdésben.

Mindenekelőtt vizsgáljuk meg, hogyan lett elnök az 1959-ben született férfi, aki „békés forradalmat” indított útjára Bolíviában. Az Andokban fekvő Oruro tartományban jött világra egy hétgyermekes családban. Juan Evo Morales Ajmát 53,7 százalékkal választotta elnökké az ország 2005 decemberében, 84,5 százalékos részvétel mellett. Külföldi kommentátorok úgy értékelték az eseményt, hogy Morales hatalomra juttatása az indiánok bosszúja a konkvisztádorok utódain. A győztes úgy fogalmazott: vége az ötszáz éves gyarmatosításnak, új kor köszöntött Bolíviára. Két és fél évvel később még népszerűbb volt: a tavaly augusztusban megtartott alkotmánymódo-

sító referendumon kétharmadnál is nagyobb arányban mondták azt a szavazók, hogy újra jelöltheti magát.

Moralesnek második nekifutásra sikerült elnökké válnia, ráadásul a vártnál hamarabb. Korábban (2002-ben) második lett ugyan, de nem kellett kivárnia az ötéves ciklus végét: Carlos Mesa elnök az országot sújtó politikai és gazdasági válság miatt lemondott. Jó oka volt rá, hiszen napokon keresztül több tízezer tüntető bénította meg a főváros, La Paz életét. A zúgolódók a külföldi vállalatok kezén lévő gázágazat államosítását követelték (Bolívia a második legnagyobb földgáztartalékkal rendelkező ország Dél-Amerikában, és a népharagot az váltotta ki, hogy a multinacionális vállalatok vezetéket akartak építeni Chiléig, hogy az altalajkincset az Amerikai Egyesült Államokba és Mexikóba szállítsák). Ugyanezek a lázongók kergették el a Moralest legyőző előző elnököt, Gonzalo Sanchez de Lozadát is – a hetekig elhúzódó tüntetések hatvan áldozatot követeltek. Az elégedetlenkedők egyik szervezője és hangadója Evo Morales, aki ezt megelőzően a kokacserje-termesztők szakszervezeti vezetője volt, később pedig a Mozgalom a Szocializmusért (MAS) elnevezésű párt elnökévé választották.

A 9,6 milliós lakosságú Bolíviában az emberek 55 százaléka őslakos (ez a legmagasabb arány Közép- és Dél-Amerikában), és további 30 százalék vallja magát részben indiánnak. Számukra hozott reményt az új elnök, és hatalomra kerülése óta kétségkívül ért el fontos eredményeket. Egyik első intézkedéseként több mint felével csökkentette saját fizetését (jelenleg havi 1 875 USA-dollárnak megfelelő bolíviano a javadalmazása), és nála senki sem kereshet többet az állami szektorban. (Korábban egyes állami cégek vezetői havi tízezer dollár értéket is meghaladó

■ Öreg indián asszonyok, vagyis choliták pihennek La Pazban az őszi napsütésben

fizetést vehettek fel.) Államosította az amerikai tulajdonban lévő gáz- és kőolajműveket, új alkotmányt fogadtatott el, amely garantálja a harminchat őslakos közösség autonómiáját. Igaz, ez azt eredményezte, hogy az autonómia jogával élni kívánnak a gazdag déli tartományok is. La Paz láthatóan fejlődik, és a változás a hegyekre felkúszó nyomornegyedeken is meglátszik: egyre kevesebb a bádoból-fából tákolts viskó, helyükre takaros téglalapületek kerülnek.

Akadnak azonban súlyos gondok is. A (vissza)államosított gyárak teljesítménye drasztikusan csökkent. Olyasmi történt, mint a szovjet tömb országokban a háború után: megbízható kádert ültettek ugyan az igazgatói székbe, aki azonban nem volt szakértője az ágazatnak.

– Evónak és embereinek nincs meg a szellemi kapacitásuk ahhoz, hogy vezessenek egy országot – fogalmazta meg egyik forrásom, és példával illusztrálta állítását. Az elnök – modern Mátyás királyként – sokszor megy vidékre, hogy találkozzék a nép egyszerű fiaival, és egyszer odalépett hozzá egy kétségbeesett férfi, elpanaszolva, hogy felesége már két magzatot veszített el a szegénységük miatt, és félő, hogy a mostani, harmadik terhességgel is így járnak. Evo havi járadékot adatott a férfi családjának, és ezzel részéről megoldottnak gondolta a dolgot. (A probléma általánosságát jelzi, hogy az elnök családjában a hét gyermek közül csak három érte meg a felnőttkort.)

– Lehet, hogy most van pénzük – vonta le a következtést a mesélő –, de egyáltalán nem biztos, hogy a nő ki tudja

hordani ezt a gyermeket, mert senki sem tanította meg arra, miként kell megóvnia magzatát. És mi lesz a többi hasonló sorsú nővel? Nem épült ki terhesgondozó hálózat, nem tanítják meg a nőket az alapvető tudnivalókrá sem.

Elgondolkodtató az is, hogy a börtönök tele vannak politikai elítéltekkel, akik természé-

■ Díszőrség az elnöki palota előtt La Pazban

tesen az elnökkel nem rokonszenvezők táborából kerülnek ki, koncepciók perekre emlékeztető eljárások után. Rózsaflores csoportjának ellentmondást nem tűrő, könyörtelen felszámolása is azt jelzi, hogy nem mindig tartják be a demokrácia játékszabályait, pedig ez még akkor is kötelező lett volna, ha – tegyük fel – tényleg fegyveres csapatokat akart kiképezni Eduardo a tartomány elszakítására.

Mindezek ellenére annak sincs igaza, aki azt állítja, hogy Evót kizárólag a tanulatlan, szegény indiánok támogatják. Az elsőnek említett szőke hajú fiatal lány, aki közgazdaságot tanul a helyi állami egyetemen, és emellett többnyelvű tolmács, úgy gondolja, Morales programja megérdemli, hogy még egyszer bizalmat kapjon. Azt mondja, kezd rend lenni az országban, és ez nem baj. Amikor elfogyasztjuk a kávé, és kérem a számlát, a pincér a nevem és az útlevélszámom felől érdeklődik. Nem értem a kérdést – alapvetően nem szeretem, ha érdeklődnek az útvelem száma iránt –, mire a lány gyorsan leírja az ő nevét és személyi számát, majd a kapott számlát gondosan becsúsztatja a pénztárcájába. Csodálkozásomra elmagyarázza: Bolíviában minden közalkalmazottnak a hó végén be kell mutatnia a számlákat arról, hogy a legális kereskedelembe vásárolt árut vagy szolgáltatást. Ha kevesebb számlája van, mint a bérének a harmada, annnyival kevesebb fizetést kap a jövő hónapban.

– Így jelentősen fehéredett a feketegazdaság – mondja, és rámutat egy lepecsételt üzlethelyiségre, amelyen jókora vörös Clausurado felirat virít. Azért zárták be egy hónapra, fordítja le nekem a határozatot, mert nem adtak számlát egy vásárlás után.

A kockára vágott disznó

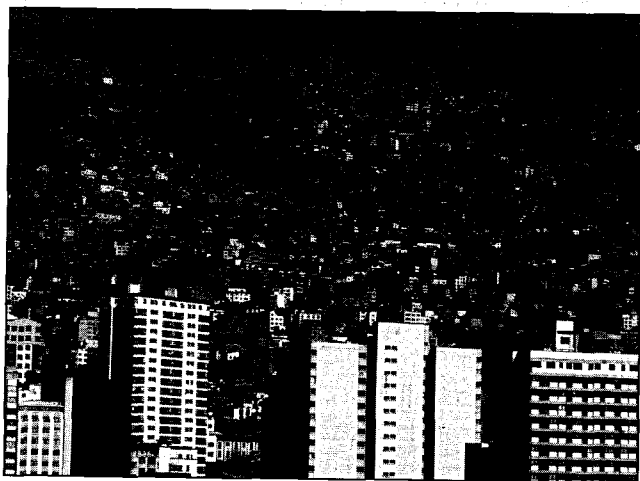
A lakosság 55 százaléka indián, a hegyek négyezer méterén kezdődnek, az árak megfizethetők – Bolívia nemcsak a kokatermesztők és a drogfutárok hazája, hanem egzotikus turistacélpont azoknak, akik valami különlegessé vágnak. Például egy extrém biciklitúrára a világ legvesélyesebb útján, több száz méter mély szakadékok felett.

Mihelyt megérkezünk Dél-Amerika legszegényebb országába, túl is vagyunk a nehezén: kifizettük a legnagyobb tételt, vagyis a repülőjegyet (nagy szerencsénk kell legyen ahhoz, hogy háromszázezer forint alatt megvehessük). Ide csak többszörös átszállással, útközbeli kényszermegállóval lehet eljutni (éjszakázni általában Madridban, Limában vagy Buenos Airesben kell). A világ legmagasabban fekvő nemzetközi repülőtérére, a 4061 méterrel a tengerszint felett lévő El Altorá érkezünk, ahol ilyenkor nyáron csípős hideg fogad: hajnalban lehet mínusz öt is. Innen lefele visz az út La Pazba (a város a fennsík melletti meredek völgyet foglalja el), ahol nekiállhatunk szállodát keresni. A városra az a jellemző, hogy az olcsó szállás drága, a drága meg nagyon olcsó. Az ifjúsági szállások, az úgynevezett hostelek drágák: húsz-húszonöt dollárt kell fizetni egy ágyért úgy, hogy a szobát 3–4 idegennel – általában hátizsákos turistával – kell megosztani, s a folyosó végén közös a mosdó és a zuhanyzó. A drága szállodák viszont relatíve olcsók: az ötcsillagos Radisson Plazában júliusban kilencvenkilenc dollárért kaptam volna lakosztályt egy éjszakára, úgy, hogy az utcáról beesve érdeklődtem az árakról. Utazási

irodától, szerencsés esetben ugyanezt akár negyvenöt dollár/éjszakáért is megkaphattam volna. Én a köztes megoldást választottam: harminc dollárért vettem ki szobát a központi fekvésű, háromcsillagos Panamericas Hotelben, úgy, hogy ezért saját fürdőszoba, tévé és reggeli járt.

Életre szóló élmények

Az ország egyébként azoknak való, akik különleges természeti szépségekre és extrém kalandokra vágynak. Itt van a világ legmagasabban fekvő hajózható tava, a Titicaca, meglátogathatjuk a föld legkiterjedtebb sósivatagát, a Salar de Uyunit, és akár a fővárosból indulva is megmászhatjuk a 6 438 méter magas Illimanit, amely – a globális felmelegedés miatt – rövidesen végleg elveszíti

■ Látkép a bolíviai fővárosból. A hegy oldalában a szegények élnek

hósapkáját. Hetven dollárért egy egész napos, de egész életre szóló élményben lehet részünk, ha befizetünk egy biciklitúrára a „világ legveszélyesebb útján”. A fővárostól Coroicoig tartó régi út 70 kilométer hosszú és helyenként ötezer méter fölötti magasságban kanyarog. Az 1930-as évek közepén, paraguayi rabok építették, és sehol sem szélesebb 3,2 méternél. Ráadásul burkolatlan, valamint szalagkorlátok sem védenek a több száz méter mély szakadékoktól. Gyakori itt az eső és a köd, érthető hát, hogy igazi adrenalinbomba ez a veszélyek kedvelőinek.

A kora reggeli indulásnál a turistákat a biciklitudásuk alapján kezdő, haladó és profi csoportokba osztják, majd kisbusszal felviszik őket az út tetejére. Ott profi felszerelést és igen jó állapotban levő kerékpárt kapnak, hogy aztán elinduljanak a nyaktörő szerpentin lefele. Ajánlatos keményen fékezni, hisz évente két-háromszázan halnak meg itt közlekedési balesetben! Az utazási iroda emberei a leereszkedésről fotókat és videót készítenek, amelyet minden résztvevő megkap. Az aljba leérkezve itallal és étellel várják a túlélőket, és a késő délutáni ebéd alatt a képernyőkön újra végignézhethjük az utat – sokan itt döbbennek rá, hogy milyen lélegzetállító helyen kerékezték az elmúlt órákban.

A bolíviai konyha

Bolíviai különben olcsó ország: öt-tíz bolivianoért jól meg tudunk ebédelni az utcán, két-háromszor ennyiért pedig már vendéglőben is (egy boliviano kb. harminc forint). Bár a konyhájuk nem messze földön híres, azért találhatunk itt jó néhány különlegességet. Külön érde-

kesség, hogy bizonyos ételfajtákat csak egy adott nap-
szakban vásárolhatunk meg. A minden sarkon árult sal-
tena például kifejezetten reggeli étel: egy lepényszerű
battyút különféle masszával töltenek meg, és két-három
bolivianoért árulják. Van vegetáriánus és húsos változat,
utóbbi pörköltszerű húst, krumplit, tojást és olíwabogyót
tartalmaz.

Ha délutáni kávéra és hozzá valami édesre vágunk, ér-
demes megkóstolni a humintas de choclo nevű, kukori-
calevélben sült finomságot. Ez lemorzsolt és megdarált
kukoricából, tojásból, cukorból és sajtból készült, kicsi só-
val, fahéjjal. Főételnek ehetünk charquekant (szálakra
bontott, szárított láma- vagy birkahús, sajt, tojás, morzsolt
fehér kukorica, szárított-főtt fekete krumpli), a levesimá-
dók pedig kóstolják meg a mi gulyáslevesünkre emlékez-
tető fricase de corderót, vagyis a birkalevest.

Ha pedig vasárnap van, kövessünk egy helyi családot
a város déli része felé, és menjük el egy igazi helyi speci-
alitásra, a chicharonra. Ezek a helyek csak vasárnap van-
nak nyitva, és nem nevezhetők hagyományos vendéglők-
nek. Ahol én jártam, az inkább egy mészárszékkal
összekombinált kerthelyiségre hasonlított. Az egyik he-
lyen leszúrták és szó szerint kockára vágták a disznót, hogy
aztán a szomszéd sátorban hatalmas kondérokban meg-
főzzék. Itt mást nem is lehet venni, csak ezt: a jókora tá-
nyérba alul fekete krumpli és/vagy fehér, morzsolt, nagy
szemű főtt kukorica került, rámentek a sertéshúsdarabo-
kat bő zsírban, majd a tetejére rádobtak egy hatalmas sült
bőrdarabot. Úgy éreztem magam, mintha egy erdélyi
disznóvágás után tokapecsenyét ennénk, csak itt kísérő-
ként a jóféle oroszhegyi szilvapálinka helyett erjesztett ku-
koricalé, a chicha dukál.

... és a biztonság

Aki a biztonság miatt aggódna, azt is meg tudom nyug-
tatni: a közel tíznapos ott-tartózkodásom alatt egyszer
sem éreztem veszélyben magam az utcán vagy az étter-
mekben. Azt persze nem állíthatom, hogy ez a világ leg-
biztonságosabb helye, de ha az ember zsebéből nem lóg-
nak ki százdollárosok és nem visel kilónyi arany ékszert
magán, jó esélye van, hogy kellemetlen élmények nélkül
ússza meg a kirándulást. Bolívia nagy kaland, és azon ke-
vés helyek egyike, ahol nem fogunk minden sarkon fény-
képező japán turistákba vagy a nagyhangú, tahó szom-
szédba belebotlani.

Háború a vízért

21. századi népmese: a gazdag multinacionális cég ráteszi a kezét a szegény ember ivóvizére. A kárvallottak egy munkás vezetésével tiltakozásokat szerveznek, még a kormány által kivezényelt katonasággal is szembeszállnak. Hat hónap után győznek: a kormány felbontja a privatizációs szerződést, újra közösségi tulajdonba kerül a vízmű. A bolíviai történet a civil kurázi mintapéldája lett az ivóvízhiányból kiutat kereső nagyvilágban.

Lassítás nélkül száguld át a beláthatatlan útkeresztezéseken a taxi, izzadó tenyérrel szorongatom a majrévasat. Különböző béke és nyugalom honol a harmadik legnagyobb bolíviai városban, Cochabambában, ahol néhány perce szállt le velem a repülőgép. A sofőr, látva rémületemet, változtat vezetési stílusán: nem lassít, de minden kereszteződés előtt hosszan dudálva jelzi, hogy jövünk. Ideális helyen, félúton vagyunk, La Paztól és Santa Cruztól is nagyjából egyforma távolságra. A tengerszint fölött 3 600 méterre fekvő főváros és a 800 méter magasban található ellenzéki nagyváros között, 2 000 méteres magasságban élnek itt az emberek. Az éghajlat is optimális, éjjel nincs dermesztő hideg, mint a magasban, és nappal nincs fojtogató, párák hőse, mint a trópuson. Ébredzik a piac: vastag és színes ruhákba öltözött choliták – a városiakok így nevezik a vidéki indián asszonyokat – állnak sorban a csapok előtt, hogy vizet erresszenek vödreikbe. Előtte gondosan ki-mossák az edényt, az aljára összegyűlt folyadékot az utcára lötytyintik. Néhány éve ez örült pazarlásnak számított: aranyárban mérték a vizet a városban.

A történet a múlt század utolsó évében kezdődött: a pénzügyi-gazdasági bajokkal küszködő országnak a Világbank csak szigorú feltételekkel adott kölcsönt. Bolíviának vállalnia kellett, hogy stratégiai fontosságú ágazatait magánkézbe adja. A kormány engedett a nyomásnak, elsőként Cochabamba vízszolgáltatóját adták el. A vevőről, az Aquas de Tunari nevű cégről senki sem hallott, s az is csak később derült ki, hogy a vállalat 2,5 milliárd dollárért cserébe negyven évig élvezheti monopolhelyzetét. Ráadásul a városban és a környéken élő emberek még az esővizet sem gyűjthették össze, a kutak és a folyók vize fölötte is a vállalat rendelkezett. A vezetékes víz ára egy hét alatt háromszáz százalékkal (!) emelkedett, a számla egy szegényebb család havi bevételének negyedét is elvitte. A cég nem állt a nyilvánosság elé, a kormány a rendőrséget küldte ki a fogyasztók és a szolgáltató közötti szerződések aláírására. Kiderült, hogy az új tulajdonos egy amerikai hátterű multinacionális vállalkozás, a Bechtel.

A tüntetések 2000 januárjában kezdődtek egy cipőgyári munkás, Oscar Olivera vezetésével, aki Bizottság a Víz és Élet Védelmében névvel mozgalmat szervezett. Először a megélhetésüket féltő vidéki földművesek vonultak be a városba, mert megfizethetetlen lett az öntözés. Magukkal hozták feleségüket, a cholitákat is. Hozzájuk csatlakozott a nyugdíjas munkások szakszervezete, majd jöttek az utcai árusok, és nagy számban az egyetemisták is, akik a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap és a neoliberalis gazdaságpolitika ellen tiltakoztak. A hatalom megpróbálta felosztatni a tüntetéseket, egy idő után szükségállapotot rendeltek el, és kivezényelték a katonaságot. Sok embert letartóztattak, több százan megsérültek, egy tizenhat esztendő fiú, Victor Hugo Diaz meg is halt.

Az ellenállást azonban nem sikerült megtörni, és hat hónap után a kormány feladta. Felbontotta a privatizációs szerződést, és a szolgáltatás újra közösségi tulajdonba, a lakosság kezébe került. A nyereséget azóta visszaforgatják a hálózat fejlesztésébe. Oscar Olivera neve egybeforrt a globalizáció és az átgondolatlan privatizáció kritikájával: tucatnyi emberi jogi és környezetvédelmi szervezet tüntette ki, a világ számos országába hívták meg előadást tartani. Oliverával nem egyszerű találkozni, és ennek a hírnév csak az egyik oka. A nyughatatlan, állandóan elfoglalt ember a „vízháború” óta már vezetett egy másik harcot, a földgázháborút. A 2005-ös tüntetéssorozat következtében mondott le az ország akkori elnöke, Carlos Mesa, és így lehetett Evo Moralesből az ország első indián származású elnöke. Morales Olivera harcostársa volt a szénhidrogén-lelőhelyek visszaállamosításáért folytatott küzdelemben. A cochabambai munkás miniszter lehetett volna az új kormányban, de ő inkább otthon maradt, és ingyenes iskolát alapított, a munkások szakszervezeti vezetőjüknek választották. A városka főterén találkozunk. Kevés ideje van, félpercenként jönnek hozzá az emberek, hogy kezet rázzanak vele, és elmondják problémáikat. Olivera azt mondja, ha bármelyik párt vagy politikus – jön balról, jobbról vagy középről – hatalomra kerül, azonnal süket és vak lesz a munkások problémái iránt. „Nekem az a feladatom, hogy a velem egyívásúakra figyeljek, és ne a hatalom érdekeit szolgáljam” – mondja búcsúzóul.

Napjainkban a világon másfél milliárd ember nem jut elegendő egészséges ivóvízhez, s a helyzet folyamatosan romlik. A rendelkezésre álló vízkészletek csökkennek, a felhasználás meredeken nő. Az ENSZ Egészségügyi Világszervezete, a WHO szerint a fejlődő országokban

a megbetegedések 80 százaléka a tiszta ivóvíz hiányára vezethető vissza, emiatt évente kétmilliárd ember betegszik meg. Megoldásként a világban szinte mindenhol felmerül a privatizáció, csak hát rossz példákkal tele a padlás. Nagy-Britanniában a vízközművek teljes magánosítását követően az árak kilenc év alatt reálértéken majdnem 50 százalékkal emelkedtek. Dél-Afrikában ennél sokkal rosszabbul jártak: a piacositás miatt a térség történelmének súlyosabb kolerajárványa tört ki, ugyanis a szegények pénz híján kénytelenek voltak szennyezett vizet használni. A kudarc történetek listája egyre bővül, és nem csak a fejlődő országokra korlátozódik. A Világbank 1991 és 2001 között tíz vízprivatizációs projektet állított le, további öt-ről pedig azt állapította meg, hogy az eredmény kiábrándító. A kudarcok miatt a tőke is óvatossá vált: a vízügyi szektorban a magánberuházások az utóbbi tíz évben folyamatosan csökkennek globálisan – és főleg a fejlődő országokban.

Közben a világ változik: egyre többen követelik, hogy a víz ne pusztán üzleti lehetőség, hanem az elidegeníthetetlen emberi jogok része legyen. Idén márciusában több száz város polgármestere és önkormányzati vezetője írta alá az úgynevezett isztambuli vízügyi konszenzust, amelyben leszögezik, hogy a jó minőségű vízhez és csatornázáshoz való hozzáférés alapvető emberi jog, amelynek központi szerepe van az emberi jólét megteremtésében, az egészség megőrzésében, a szegénység elleni harcban. „A víz a közjavak egyike, s bár elképzelhető, hogy egyes részszolgáltatásokat részben vagy teljesen a magánszektor lát el, a vízközműveknek köztulajdonban és közirányítás alatt kell maradniuk.” A privatizációs folyamatok mellett ezek ellenkezőjére is van példa: 1991-ben az amerikai

Ohio állambeli Washington Court House nevű városban visszavásárolták a helyi vízművet. A közösségi tulajdonba vétel igazi sikertörténetnek bizonyult: az árak csökkentése mellett a fejlesztésekre előteremtették a forrásokat. A példa valóságos visszavásárlási lázat indított el az Egyesült Államokban.

A fejlődő országok vízgondjait mindenestre nem a multinacionális vállalatok fogják megoldani. Esetleg részei lehetnek a megoldásnak, ha hajlandók a kormányzatokkal és a civilekkel együttműködve, közösen kitalálni a fenntartható vízhasználat megoldásait. E megoldások valószínűleg a helyi társadalmi, gazdasági és természeti viszonyokhoz alkalmazkodva mindenhol némileg mások és mások lesznek. Az biztos, hogy a jelentős közösségi, állami beruházások nem spórolhatók meg a vízszektorban. Az is biztos, hogy olyan megoldásokat kell találni, amelyek megfizethetők, elérhetők a legszegényebbek számára is, ugyanakkor a takarékos és környezetkímélő vízhasználatot is lehetővé teszik. A vízhiány egyre komolyabb probléma a Föld számos területén, amit a klímaváltozás csak fokozni fog. Egyes elemzők szerint a 21. század háborúit nem az olajért, hanem a vízért fogják vívni. Az, hogy ki és hogyan kezeli, osztja el, árulja a vizet, az egyik legfontosabb politikai kérdés. Globálisan, de lokálisan is. Cochabambában már tudják ezt.

Olyan messze

Megadta magát lelövése előtt Magyarosi Árpád?

Lemeznyi saját dal, pár vers, jó néhány fotó, internetes napló – ez maradt Fiúkából, akit 2009. április 16-án hajnalban hét golyóval öltek meg a kommandósok a Santa Cruz-i Las Américas szálloda 460-as szobájában. Magyarosi Árpádra, a huszonnyolc éves erdélyi fiatalemberre emlékeztek barátai és ismerősei Budapesten.

„Próbáld meg elképzelni, hogy meghaltam. Hogy él benned minden szó, amit én mondtam” – hallgatjuk a torokszorító dalt, amely annak ellenére szíven üt, hogy az énekest nem ismertem személyesen. A hangszórókból ugyanis Magyarosi Árpád éneke szól, a kivetítőről mosolygós, gitáros fiatalember néz vissza ránk, a Nagy Ignác utcai unitárius templomban összegyűlt gyászruhás emberekre. Búcsúzni jöttünk tőle, mert az áldozócsütörtökön a Kerepesi temetőben lezajlott temetésen csak a szűk család vehetett részt; a gyászoló édesanya és nővér a halál után fél évvel ezzel a megemlékezéssel adott lehetőséget a végső tisztességre.

„Jobb felkar távoli, könyök közeli oldalán a hátsó és singi oldalától a felkarcsont tengelyének megfelelően a jobb oldali felkarcsont fejéig követhető löcsatorna, amely végén a jobb oldali felkarcsont fejében deformálódott lőmág található.”

Kászoni-Kövendi József unitárius lelkipásztor a hetvenedik zsoltárból olvasott fel: „Szégyenüljenek meg és piruljanak, a kik életemre törnek; riadjanak vissza, és gyalá-

zat érje őket, a kik bajomat kívánják. Hátráljanak meg gyalázatosságuk miatt, a kik azt mondják nékem: Hehé, hehé! Örülnek és örvendeznek majd benned mindazok, a kik keresnek tégedet, és ezt mondják majd szüntelen, a kik szeretik a te szabadításodat: Magasztaltassék fel az Isten! Én pedig szegény és nyomorult vagyok: siess hozzám, oh Isten; segedelmem és szabadítóm vagy te, Uram: ne késsél!”

„Hétrendbeli lövési sérüléseket szenvedett, ezenkívül a bal oldali tomportájékon, valamint a bal oldali csontos szemgödör, a jobb oldali homloktájéka, az orr bal oldalán, valamint mindkét kéz csuklóterületén lágyszöveti sérülések érték.”

Az édesanya, Mária asszony mindössze azt szeretné megtudni, hogy pontosan mi történt a fiával azon a végső éjszakán. Kik, miért, hogyan lőttek; mit keresett ott a fia, és mi lett a sorsuk személyes tárgyainak, amelyeket lefoglaltak a bolíviai rendőrök, és a család többszöri kérésére sem adtak ki.

A megemlékezésen szót kapnak a barátok és a munkatársak is. Méltatásukból kiderül, hogy a fiatalember lelkes közéleti tevékenységet végzett az unitárius közösségen belül, és javasolni fogják post mortem a Dávid Ferenc-díjra. Az is lehet, hogy nevével fémjelzett díjat alapítanak a közeljövőben olyan fiataloknak, akik sokat tesznek az unitárius ifjúságért.

„Szakértői szempontból megállapítható, hogy a halál erőszakos úton vérbelehelés, fulladás során alakult ki, a tüdőroncsolódás következtében, ezt egyértelműen bizonyítja a légcsőben talált nagy mennyiségű vér. [...] A halál viszonylag hosszabb idő alatt állt be.”

A megemlékezésen fotókat vetítettek a fiatalember életéből, miközben hol a saját dalait lehetett hallani, hol pedig internetes naplójából olvastak fel részleteket a barátai. Ez utóbbiból való a következő idézet: „Imádtam gyermekként a pataokban lenni, annyira csodáltam azt a világot, ami folyton sodródott. Varázslatos volt minden, különösen a víz csillogása, csobogása. Esténként fülemben a patak dallamával feküdtem, reggel azzal ébredtem. Őszinte csodálattal tartottam markomban a kifogott apró halakat. Télen is a pataknál voltam, baltámmal vágtam a lékeket, nehogy ne kapjanak levegőt a halacskáim. [...] Láttam már pár patakot, folyót a szép Székelyföldön s határain, Erdélyben, Magyarországon, távolabb is, de nékem a legszebb mégis az a patak, amit úgy neveznek sokan ott hon, hogy Szováta vize. Ott fogtam ki az első halakat kézzel, bottal, hálóval, ott építettünk gátat, abból ittunk, az volt a szent kenete minden egyes napnak. Van is egy mondas, mely szerint az egy Isten előbb a Székelyföldet teremte meg, s mikor látá, hogy az mennyire szép, akkor megteremté köré az egész világot.”

„A hétrendbeli lövési sérülésből kettő eredményezett szervi sérülést. [...] Azok nem ellentétesek az élettel, nem eredményeztek olyan sérülést, amelyek biztosan, egyértelműen, szükség-szerűen a halálos eredményt okozták volna. [...] Idejekorán érkező szakszerű orvosi segítséggel akár a sérült élete is menthető lett volna, erre szakértői szempontból a reális esély megállapítható.”

Magyarosi Árpád blogjából:

„Más színe van a földnek, más virága, termése van minden fának, és az emberek, igen, azok is más vonásokat vi-

selnek. Amikor '89-ben kitört a forradalom, és a hírekben azt hallottuk, hogy a nép közé lőttek, az ég lilásvörös volt. Tele volt dühvel, feszültséggel, és szinte forrt, izzott. Csak néztük az eget, mely a Restád-tető fölé emelkedett, és vártuk nyugodtan a változást, mert mást nem igazán tehettünk. Megtanultam, hogy mindig akadnak olyanok, akik várnak, és olyanok, akik tesznek – így is lehetne csoportosítani az embereket.

Elteltek évek, láttam sok új vidéket, és feltűnt, hogy van, ami mindenhol egyforma. A gyerekek kacagása, a szegényeket sújtó nyomor és az öregek ráncai – azok különösen. Minden ember egyformán hajlik meg, s a ráncok is egyformán ülnek ki az arcokra. Bennük az egész élet – öröm, bánat, szenvedés, boldogság, nélkülözés, minden. Kezdem néha azt hinni – sok-sok év után –, hogy egyszer bizony az én hátam is meghajlik, mint a fenyő Isten előtt. Tanultam egy új közmondást: ne várj körtét a tölgyfától. Az élet számtalan helyzetet hordoz magában, és néha-néha belecseppenünk. Ilyenkor vagy elfogadjuk olyannak, amilyen, vagy várjuk a körtét, a sült galambot. Azt hiszem, új szakasz kezdődik az életemben, ha megint otthon leszek. Gyereket szeretnék. Jó férj leszek, jó apa, társ.”

„Egyértelműen és határozottan állítom (nem csak valószínűsítem), hogy látta a löfegyveres támadást, és a támadással szemben felemelte, és a támadás (támadó) felé fordította a jobb oldali tenyerét. [...] Két lövés esetében aktív védekező jellegű sérülés alakult ki (amely a megadással egyenlő kézmozgással, alkar és tenyérmozgással jár), míg a harmadik nem aktív, hanem passzív védekezést, takarást bizonyít.”

A webnaplóból:

„Nagyapám – Isten nyugtassa – arra a hírre, hogy az első ember a holdra lépett, az égre mutatott, és azt mondta a gyerekeinek: »Olyan messze? Az lehetetlen! « Pedig nem olyan ember volt, aki a falujában élte le az életét, hiszen láthatta például a nagy Szovjetuniót, dolgozott is ott ingyen. Építette a szocializmust, mégis lopnia kellett az ételt, hogy éhen ne haljanak bajtársaival. Látott sokat a nagyvilágból, de a hold s az óceán számára nem létezett, mondhattak neki bármit.

Leginkább az a tragikus, hogy az ember azt hiszi, minden örök az életében. Aztán mikor vissza kell nézni, csodálkozunk, hogy a múlt elmúlt. Annyi osztályképet láttam, mindegyik színes, amikor készül, s mindegyik elfeketedik idővel. Emberek vannak rajta, ismerősök, barátok, emlékek, kicsit olyan, mint egy temető, emlékek temetője. Ha nem veszed elő, nem is létezik.”

„A magyar körülményeknek megfelelően nevezett holttestének boncolása [Bolíviában – L. Cs.] nem történt meg, mindössze a bemeneti nyílások kerültek eltávolításra, a mellkas és hasfalának megnyitásával. Ez a magyar szabályok szerint elfogadhatatlan, szakértői szempontból súlyosan aggályos.”

„Mert élni jó” – ez a felirat fogadja Magyarosi Árpád honlapjának látogatóit, és Élni jó volt a lemez címe is, amely még életében megjelent. Az utolsó dal így kezdődik: „Piros szív, fehér hó, zöld levél, / piros hajnal, fehér álom, zöld remény, / új tavasz jön, új remény, / hogy visszatér meg a fény, / piros szív, fehér hó, zöld levél.”

(A dőlt betűs részek a dr. Balogh István igazságügyi orvosszakértő által a család felkérésére itthon elvégzett boncolás majdnem 35 oldalas jegyzőkönyvéből valók.)

Tóásó-per

A nap, amikor az ügyészség
otthon felejtette a bizonyítékot

Szerda

Másfél évvel az első bolíviai látogatásom után újra visszamentem a latin-amerikai országba, hogy részt vegyek azon a bírósági eljárason, ahol Rolando Sarmineto bíró az ügyészek által az elmúlt két évben összegyűjtött bizonyítékok alapján eldönthette: indulhat-e a vádemelés Tóásó Előd és harminchét társa ellen terrorizmus, szeparatizmus és az államfő, Evo Morales ellene szervezett merénylet vádjával. A riport az egyhetes per egy napjáról szól.

Huszonhat férfi alszik az osztályteremnyi szobában a cochabambai rendőrség Heroínas sugárúti bázisán. Rabok és őrzők vegyesen, fele-fele arányban. Emeletes vaságyakon (némelyiken matrac sincs), földre dobott rongyokon. Itt szerencsére meleg van, éjjelre ki lehet nyitni az ablakot. Mosdó, vécé az udvar másik végében, de az emeletről a fogva tartottak csak úgy mehetnek le, ha őrök – akik szintén La Pazból érkeztek, a San Pedro börtönben dolgozó rendőrök – velük mennek.

Hétfőtől tartják itt fogva Bolívia monstre perének vádlottjait, köztük a magyar Tóásó Elődöt. (Illetve egyelőre gyanúsítottjait, mivel – bár a vádirattal már előállt az ügyészség – a helyi jogrend szerint előbb ez a bírói meghallgatás, úgynevezett vádemelési tárgyalás hivatott azt is eldönteni, hogy a vádlottak padjára kerülne-e Tóásóék.)

A magyar állampolgárságú, az erdélyi Szovátáról származó fiút 2009. április 16-án vették őrizetbe a bolíviai hatóságok, miután Santa Cruz egyik szállodájában bolíviai kommandósok rajtaütöttek azon a csoporton, amellyel együtt az országban tartózkodott. A rajtaütést csak ő és egyik horvát társa, Mario Tadić élte túl, a többieket, köztük Rózsa-Flores Eduardót, a csoport magyar-bolíviai-horvát állampolgárságú vezetőjét, valamint az erdélyi, szintén magyar Magyarosi Árpádot a kommandósok agyonlőtték. Rózsa-Flores csapata a bolíviai hatóságok szerint Evo Morales elnök ellen tervezett merényletet, amelyet helyi szeparatista erők támogattak. Egyre többek szerint ugyanakkor a Morales ellenzékének prominens tagjait is vádlottként felvontató eljárás koncepció per, amely az elnök hatalmának megszilárdítását és az ellenzékkel való leszámolást szolgálja, Rózsa-Floreséket pedig két évvel ezelőtt egyszerűen kivégezték a szállodában.

Szerdán a cochabambai rendőrség ideiglenes fogdájában a vizesblokkban már volt zuhanyrózsa, porcelánvécé és meleg víz, mert a jobb módú rabok megvették a szükséges felszerelést, és kifizették a kis, villannyal üzemelő bojler beszerelésének költségeit is. A rendőrök örültek a nem várt beruházásnak, mert tudták, ha lejár a per, az új dolgokat megöröklik a fővárosba visszaszállított raboktól, akiknek jelentős része nemrég még az ország elitjéhez tartozott: közismert – ellenzéki – politikusok, jól menő üzletemberek, a hadsereg egykori ezredesei is akadnak közöttük.

Az ideiglenes fogolytáborban reggel hatkor van ébresztő. Akinek van reggelije, az eszik, a csapatból csak hárman kávéznak. A rabok onnan tudják, mikor közeleg az

indulás ideje, hogy a lépcsőlejáráshoz tolat a katonazöldre festett páncélozott rabszállító, és az állig felfegyverzett, símaszkos kommandósok felsorakoznak az udvaron. Ilyenkor mindenki pólót vált: van, aki „Autonomista vagyok, nem terrorista” feliratot visel magán, a másikon ezt látni: „Igazságszolgáltatás és szabadság!”

Tóásó Előd és Mario Tadić egyforma feliratú trikót visel, magyarra nehezen lefordítható kép- és szójátékkal. Egy galamb van rajta (amelynek spanyol neve egyben férfi nemi szervet is jelent), és alatta a szöveg, első tagja idézőjelben: „Fegyverrel” születünk (utalás arra, hogy férfiak), de nem vagyunk terroristák!

A személyi őrök megpróbálják ráadni a golyóálló mellényeket a fogvatartottakra, akik ez ellen hangosan tiltakoznak. Azt mondják, egyrészt azért, mert ők nem bűnözők, másrészt őket nem akarja lelőni senki. Általában fél órát tart a huzavona, de ezt a kommandósok belekalkulálták az időbe. Amikor végül mindenkire ráadják a mellényt, a személyi őr hozzábilincseli magát a fogvatartotthoz, és elindulnak lefelé a lépcsőn.

A konvoj mindennap más időpontban gördül ki a kapun. A forgalmat előre leállítják. Elöl motoros rendőr megy, aztán egy pick-up-szerű teherautón tíz állig felfegyverzett kommandós, gépfegyverüket készenlétben tartják. Ezután jön a busz, benne a tizenhárom rabbal és őrökkel, majd újra kisteherautó kommandósokkal, hogy a sort egy szírenázó rendőrautó zárja.

A konvoj mindennap más útvonalat használ. A rácsos ablakon a rabok a járőkelőket figyelik, és folyamatosan jelzavakat skandálnak, igazságot, emberhez méltó bánásmódot, becsületes eljárást követelve. Sokan visszaintgetnek, tapsolnak, szidják a kormányt.

■ Érkezik a gyanúsítottak a tárgyalásra Cochabambában.
A kommandósok nem viccelnek

Szerdán a konvoj a főtér érintésével akar eljutni a tárgyalás helyszínére. Homokszem kerül a gépezetbe: a polgármesteri hivatal előtt hatalmas tömeg tüntet. De már nincs visszaút, át kell hajtani a protestálókön. „Autonomisták vagyunk, nem terroristák!” – kiabálják a rabok a buszból, erre a tömeg „Vesszen a kormány!”-nyal válaszol.

A kommandósok idegesen markolják fegyverüket, a busz lassan halad át a szétnyíló tömegen. A parancsnok a rádión üvöltve tolja le az útvonalért felelős rendőrt, sérelmezve, hogy nem tudott a tüntetésről.

Az igazságügyi palota környékén – amelynek átvizsgálását már reggel hatkor megkezdték a tűzszerészek – szintén le van zárva a forgalom, a rabszállító jármű az oldalsó

kapu előtt áll meg. Az ajtó addig nem nyílik ki, amíg a kommandósok fel nem sorakoznak, elállva az utat a járókelők és a sajtó előtt.

A járműből párban ugranak ki a rabok a velük összebilincselte őrzővel, aki gyakorlatilag húzza maga után a többnyire a sajtónak integető és kiabáló fogvatartottat az alig háromméteres szakaszon, amíg beérnek a kapualjba. A terembe felérve leveszik a bilincseket, levetik a golyóálló mellényt is, amelyet mindenkinek széke támlájára kell öltetnie. Az őrk nem vehetik le, nekik egész nap ebben kell izzadniuk. Ekkor rajtuk és a termet kívülről őrző kommandósokon kívül senki sincs az emeleten. Ettől fogva várni kell, néha akár másfél órát is, amíg sorra megérkeznek a hozzátartozók, ügyvédek és – már amikor beengedik – a sajtó. Lassú a folyamat, mert mindenkit szigorúan átvizsgálnak, elkérve a személyi okmányokat is.

Van olyan fogvatartott – kettő is –, aki egyenesen a kórházból érkezik, orvosokkal és ápolónőkkel. Akad olyan, akit szigorított börtönből hoznak, és persze vannak hiányzók – összesen tizenhét szökevénynek nyilvánított gyanúsított – is. A szerencsésebbek a biztonságos külföldön várják ügyük alakulását, de páran Santa Cruzban maradtak a börtönben – nekik elfelejtették időben megküldeni az idézést; ezek az őrizetesekek egyébként is megtámadták a helyszín kijelölését, arra hivatkozva, hogy a legfelsőbb bíróság döntése értelmében az ő városukban, vagyis ez elfogás helyén kellene megtartani a tárgyalást. Marcel Sosa ügyész szerint viszont nem, mert a terrorizmus elleni ügyek a fővároshoz tartoznak, amióta a kormány a 007-es törvényt megszavazta. Az az apró tény, hogy Cochabamba jelenleg nem az ország fővárosa, láthatóan senkit sem zavar a vádlók részéről.

Van egy világhírű hiányzó is, aki házi őrizetben van ugyan Bolíviában, de nem ment el a tárgyalásra. Az egykoron Che Guevarát elfogó tábornoknak, Gary Prado Salmónnak orvosi papírja van arról, hogy akut szívbetege miatt nem mehet ezer méternél magasabban fekvő településre, Cochabamba pedig kétezer méter fölött van. Ez sem zavarja a bírót, aki szökevénynek minősíti a toloszékes, agg katonát.

Jómagam nem kifejezetten újságíróként, hanem hozzátartozói státusban vagyok: a Baptista Szeretetszolgálat küldöttjeként Tóásó családját képviselem. Elveszik az útlevelém, a hátizsákomat olyan alaposan átnézik, hogy megtalálják benne a hónapok óta elvesztettnek hitt pendrive-ot. Bevihetem a táskában lévő többi technikai eszközzel együtt, de lelkemre kötik, hogy egyiket sem használhatom.

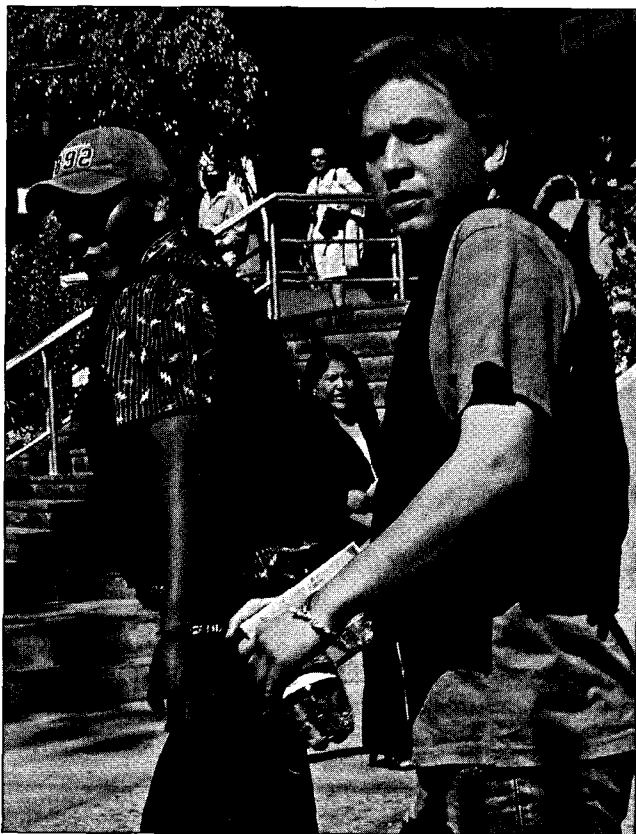
Veszélyes játék is lenne bármit elővenni: hétfőn a telefonon meg akartam nézni, hány óra, és majdnem kimentem a tárgyalóteremből. A mellettem ülő hozzátartozók védtek meg, akik szolidárisak velem: sorstársnak tartanak, és távolról üdvözlőnek, akárhol futunk össze a kisvárosban.

– Ez az ember tízezer kilométert repült azért, hogy itt legyen ezen a bohózatán – mondták a rendőrnek, mire az mörögve visszavonult.

Kezdődik tehát a harmadik tárgyalási nap. A második, a keddi félbeszakadt, mert a káoszba fulladt tárgyalást a bíró berekesztette. Mielőtt elszabadult volna a pokol, Tóásó Előd szabadlábra helyezési kérelmét, utána pedig a bíró elleni elfogultságot utasították el. Ezután a fogvatartottak – egyelőre még gyanúsítottak – és ügyvédek a himnusz kezdtek énekelni, majd a sajtó jelen lévő képviselői felé fordulva skandálták az eljárással szembeni sérelmeiket.

Szerdán újra a teremben van a sajtó, de a kiutasított nemzetközi megfigyelők – neves brazil jogászok – már elhagyták az országot.

Mivel a spanyol nyelv jogi fordulatait végképp nem értem, inkább a külső zajokra figyelek. Ma újra petárdalövéseket, izgatott tömeg zaját hallani, erre néha nagyobb

■ Útban a tárgyalásra

dörrenés a válasz: a rendőrség könnygázt lő ki a tüntetőkre. Másik irányból skandáló tömeg érkezik – egy pillanatra a tárgyalást levezető bíró is kiesik szerepéből, és behallgat a rigmusba. A versike az államelnök, Evo Morales és helyettese, Linera között feltételez egymű szexuális kapcsolatot igen szókimondóan – a termen diszkrét röhögés moraja vonul át.

Mivel a magyar tolmács, Otero Bianca Előd mellett ül, unalmamban az elnök múltó dicsőségén gondolkodom. Tavaly még meggyőző fölényrel nyerte meg másodjára a választást, most alig 28 százalékon áll, és az ország majd összes városában tüntetnek ellene. A fővárosban, La Pazban szerdán gyakorlatilag ostromállapot van, a szakszervezetek által mozgósított dühös tüntetőket a belvárosból próbálja kiszorítani a rendőrség. De lám, itt, Cochabambában – amely Morales elnök háterszágának számít – is utcára vonulnak az emberek, mert az egekbe szökő élelmiszerárak és az egyre kevesebb munkalehetőség reménytelenné tette sokuk életét ebben a talán legszegényebb latin-amerikai országban.

Morales zuhanó népszerűségén már az sem segített, hogy a szilveszter előtti utolsó munkanapon visszamondta a január 1-jétől tervezett 70 százalékos (!) üzemanyagár-emelést, de az is csak szemernyit javított a megítélésén, hogy előbányászott egy ősrégi konfliktust, és hadüzenettel felérő nyilatkozatban követelte Chilétől, hogy biztosítson számára kijutást a Csendes-óceánra. (Bolívia egy 123 évvel ezelőtti háborúban veszítette el partvidéki területeit Chilével szemben, és azóta célja, hogy ezeket a területeket valamiképp visszaszerezze.)

Alig melegednénk bele a tárgyalásba, azt máris újra felgügesztik. Gelafio Santiesteban ugyanis azt kéri, a vád

■ Tiltakozó gyanúsítottak a cochabambai tárgyaláson.
Az első sorban balról a harmadik Tóásó Előd

mutassa be azt a tárgyi bizonyítékot, amely miatt őt terrorista-szervezkedéssel gyanúsítják. A vád láthatóan zavardottan azt mondja, minden benne van a rendőrségi iratokban, de a védelem ragaszkodik a bizonyítékhoz. Ekkor derül ki: az ügyészek egyetlen bizonyítékot sem hoztak le a fővárosból, így a bíró nem tehet mást, mint be-rekeszti az ülést, másnap reggelig adva haladékot a bizonyítékok ideszállítására.

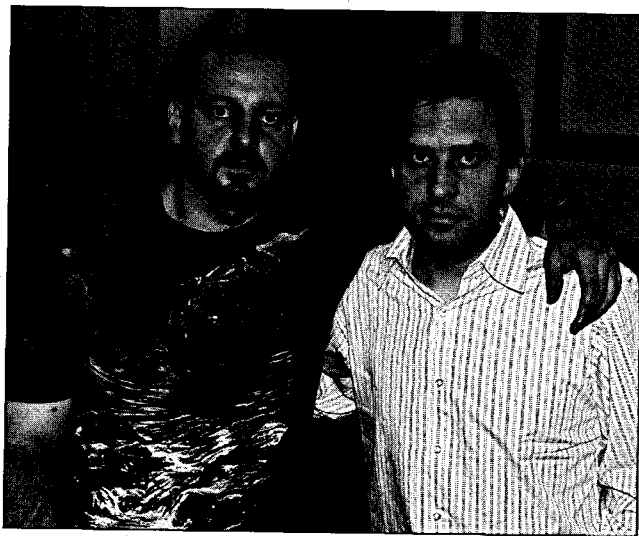
Santiesteban stratégiája érthető: a vád szerint ő fegyvert adott el Rózsa-Flores Eduardónak, ami tényszerűen igaz,

de azt akarja megmutatni a bírónak és a sajtónak, hogy ez a fegyver egy ősrégi mordály, amelyet a később lelőtt férfi otthoni gyűjteménye számára vásárolt meg.

Rolando Sarmiento bíró végül határozatlan időre fel-függeszti az ülést, és másnapig ad haladékot a vádnak, hogy a kérdéses bizonyítékokat La Pazból ideszállíttassa. Villámgyorsan kiterelnek a teremből, a foglyokat is visz-szaviszik a szálláshelyükre, én pedig elindulok Elődnék ebédet vásárolni. Jóval többet kell vennem, mint amennyire szüksége van, mert amikor lehozták, még nem vol-

tam itt, így a többi rab kegyelemkenyerén élt, és ezt a gesztust most illik viszonzni. Hatalmas pizzákkal érkezem a most börtönként szolgáló rendőrörse, ahol elveszik az irataim és a telefonjaim, megmótoznak, többen is izmintát vesznek a pizzából, megvizsgálják a kóla savtartalmát, és csak azután engednek fel az emeletre.

Délután nincs tárgyalás az elnapolás miatt, ezért megkérem Elődöt, írja össze, mire van szüksége, mert most lesz

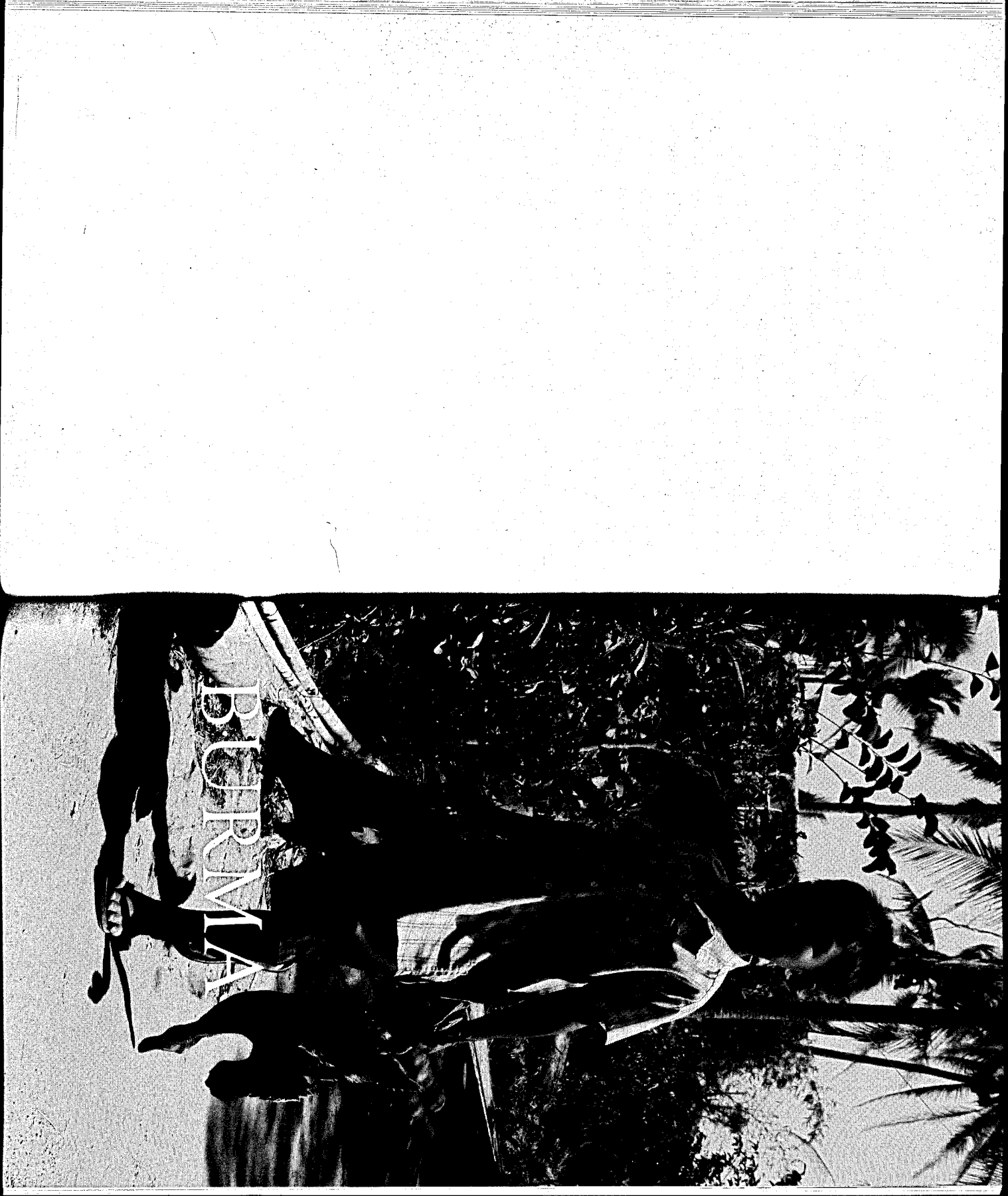
■ Tódsó Előd (jobbról) és gyanúsított társa, Gelafo Santiesteban a tárgyalás egyik szünetében

időm beszerezni. Szerény a lista: lepedő és műanyag evőeszköz és persze valami vacsorára. Leíratom vele spanyolul a lepedő nevét – az evőeszközt el tudom mutogatni a „plasztik” szó ismételtetésével; de furán néznének rám a boltban,

ha lefeküdnék a padlóra. Az üzletben fizetés után mindehütt megkérdezik a személyi számom, amit először nem értek, aztán eszembe jut az előző bolíviai látogatásomon hallott dolog: minden munkavállalónak fizetése bizonyos értékéig ellenszámlákat kell bemutatnia, igazolva, hogy a pénzt nem a feketegazdaságban költötte el.

Estére könnyű vacsorát viszek: avokádó, paradicsom, friss sajt, mandarin, banán, jellegzetes bolíviai zsemle és persze a délben kért dolgok. Három Tibi csokit is beteszek a szatyorba, hogy Előd kicsit otthon érezhesse magát. A hozzátartozók fogadására használható folyosószakaszon újabb előrelépés: valamelyik rab behozatott egy tévékészüléket. Épp az esti híradó megy: a tegnapi himnuszéneklést mutatják, és a riporter is rosszállóan jegyzi meg, hogy sem a tárgyalást levezető bíró, sem az ügyészek nem álltak fel nemzeti imájuk alatt, a rendőrök és a kommandósok viszont tele torokból énekeltek.

Tíz percet maradhatok, aztán mennem kell.

PILLANGÓHATÁS

Burmába kétszer indultam el, de csak egyszer érkeztem meg. Hogy miért, rövidesen kiderül. Előtte hadd fogalmazzak meg egy saját tapasztalatokon alapuló törvényt: *ha valahol egy repülőtér bezár, a világon sok másik terminálon a káosz uralkodik el.* Jöjjön tehát előbb egy életkép a váróteremből – félúton Frankfurt és Bangkok között.

Úgy adódik néha, hogy az emberfia egy latyakos kedd délután elindul Budapestről Burmába. Oda az egyik leg-rövidebb út az egyiptomi légitársasággal vezet, Kairó és Bangkok érintésével. Nem szokásom korán kiérni a reptérre, ezúttal is felszállás előtt alig ötven perccel érkezem. Nincs feladandó csomagom, ezért nem jelent gondot a becsékolás, s mivel a gép már tele van, turistaosztályú jegyemmel a business classra (első osztályra) invitálnak. Csöppet sem bánom, hiszen ott nagyobb a szék, több és jobb az étel, a kávé porceláncsészében hozzák. Kairóban fél-tucatnyi üzenet vár a telefonomon, aggódó ismerősök kérdezik, ott vagyok-e már a thai fővárosban, ahol nagy a baj. Állítólag kormányellenes tüntetők foglalták el a repülőtérét, de az egyiptomi fővárosban persze semmi sem látszik ebből, a kijelzőn „on time” státusban van a gép, vagyis a menetrend szerint indul.

Gyors üzenetváltás a Frankfurton át utazó kollégával, és hamar kiderül: ott már töröltek több, Bangkokba induló gépet. Talán a Lufthansa gépe mégis felszáll, reménykedik a barátom, mire Kairóban is kiírnak két óra késést. De hogy ennél több lesz, jelzi az a tény, hogy

szendvicset és üdítőt kezdenek osztani a várakozóknak. Kellett nekem első osztály, bosszankodom, a sors hamar jelezte, hogy nincs ingyenebéd, mindennek meg kell fizetni az árát. Lassan eltelik a két óra („most indulunk Frankfurtból”, kapom az sms-t a kollégától), a járatot leveszik a kijelzőről, mintha mi sem történt volna, aztán a zúgolódó utasoknak végre valaki kiböki: törölték a gépet. Nagy a felzúdulás, vagy kétszáz ember kapkod idegesen. Biztosan szállodába visznek bennünket, reménykedik valaki, de az elképzelés újabb gondot szül: nincs egyiptomi vízumunk. Begyűjtik az útleveleket, telnek az órák, és nem történik semmi. Egyre nagyobb a feszültség, az ideges emberekből felszínre tör nemzeti karakterük. A szűk folyosón mellettem ácsorgó svájci üzletember precízen lemondja telefonon összes másnapi találkozóját, a németek erélyesen hangoztatják jogait, és a szervezést bírálják, az olaszok fejüket fogva hangosan óbégatnak, az amerikaiak pedig felrohannak az emeleti gyorsétterembe hamburgert enni, biztos, ami biztos alapon. Sírnak a kisgyerekek, a kínai munkáscsoport rezzenéstelen arccal, fegyelmezetten vár, a muzulmán utasok – valami nagy vallási ünnep lehet, a reptér tele van zarándokokkal – elmennek imádkozni. Egyetlen dologban vagyunk egységesek: mindannyian valamiféle szemrehányással nézünk a váróteremben lévő thai turistákra, mintha ők tehetnének az egészből. A legtöbb baj a helyi utasokkal van, egyre hangosabbak és fenyegetőbbek, ezért aztán fegyveres katonák bukkannak elő a kedélyek megnyugtatósára. Az egyiptomiakat hazaküldik, a tranzitutasokért három autóbusz jön. A határőr viszont nem akar kiengedni bennünket, útleveleink sehol, a csomagok fele elveszett valahol. A svájci üzletemberen látom, hogy megingott a

hite a világban, az amerikaiak békésen szunyókálnak a sarokban, nekem meg az a legnagyobb bajom, hogy lemerült a laptopom.

Végre kijutunk a váróterem elé, megpróbálunk felpréselődni a három autóbuszra. Hány perc a hotel, kérdezi valaki, és a választ nem akarjuk elhinni: legalább egy óra. Pirkad, amikor megérkeztünk a gízai szállodába, ahol a három recepciós valósággal megretten a rázúduló ideges vendégseregétől. Mindenki azonnal szeretné a szobakulcsát, a gyerekek újra sírni kezdenek, a kínaiak csapta verődve elragadnak tíz szobakulcsot, és elvonulnak. Fél öt van, mire ágyba kerülök, de kilenckor kelni kellene, hogy reggelit kapjak.

Nehezen alszom el, a *Pillangóhatás* című film jár az eszemben. Ennek fő gondolata az, hogy ha bárhol a világban megváltoztattunk valami pici dolgot, azzal minden megváltozik, és beláthatatlan hatása lehet a föld egy másik pontján. Az elméletet Edward Lorenz dolgozta ki, ez a káoszelmélet alapja. Tétele: egy dinamikus rendszerben a kezdeti feltételek apró változásai nagymértékben megváltoztathatják a rendszer hosszú távú működését. Most a bőrömön tapasztalhattam meg ezt a bizonyos működést, hiszen a tüntetők elfoglaltak egy repülőteret Ázsiában, erre káosz alakult ki a világ jó néhány repterén és szállodájában.

Reggel a CNN képsoraira ébrednek, mosolygó, sárga ruhás thaiföldiek ezrei integetnek a bangkoki Szuvarnahumi repülőtér várójának padlóján ücsörögve. A reptér lezárva, a lázongók egy időre még a légi irányítók szobáját is elfoglalták, mondja a narrátor. Elképzem a helyzetet, amikor a forgalmista azt mondja rádión a levegőben levő gépek pilótájának: fiúk, szálljatok, amerre tudtok,

most tüntetőkkel kell foglalkoznom! Csörög a telefon, Szilágyi Béla, a Baptista Szeretetszolgálat nemzetközi igazgatója hív. Elmondja, hogy a thai főváros helyett sikeresen leszálltak Kuala Lumpurban (Malajziában), és nem tudják, onnan mikor és hova indulnak tovább.

A reggelinél senki sem tud semmit, talán egy gép este elviszi Pekingbe a kínai utasokat, de aki Bangkomba akar menni, annak még várnia kell. Nézzük a CNN-t, javasolják, nekem meg eszembe jut, hogy pár évvel ezelőtt, a nagy szökőár után Phuketben vásároltam egy rövid ujjú pólót, amelyet egészen különös felirat díszített. A turizmusból élő ország tréfás kedvű vállalkozói ugyanis leltárt készítettek, hogy az utóbbi időben hányszor és miért ment majdnem tönkre az iparág. A kilencvenes évek végén kirobbant az ázsiai pénzügyi válság, aztán bekövetkezett a 2001. szeptember 11-i terrortámadás és az azt követő repülésizony. Nemsokára eluralkodott a SARS-pánik, majd kétszer is a madárinfluenza-veszély, 2004 karácsonyán pedig a szökőár törte ketté a szezont, és vette el a külföldiek kedvét évekre a turistaparadicsomba való látogatástól. Tavaly úgy tűnt, hogy minden helyrejön, ugyanis tizenháromezer ember keresték fel az országot. Ezzel Thaiföld lett a világ tizenhatodik leglátogatottabb állama, ahol természetesen sok milliárd eurót költöttek el az átlag kilenc napot ott töltő turisták.

„What's next?” (Mi lesz a következő?) – nyomtatták a pólóra kérdésüket a phuketi kereskedők, és most megkapták rá a választ: globális pénzügyi válsággal súlyosbított, belpolitikai okokból elkövetett repülőtér-foglalás.

Négy napot voltam Kairóban, aztán a légitársaság megelégtelte várakozást (no meg a hotelszámlát), és hazahoztak. A reptér blokádja különben nyolc napig tartott.

Elfelejtve

A Nargis ciklon nyomában az Iravádi folyó deltájában

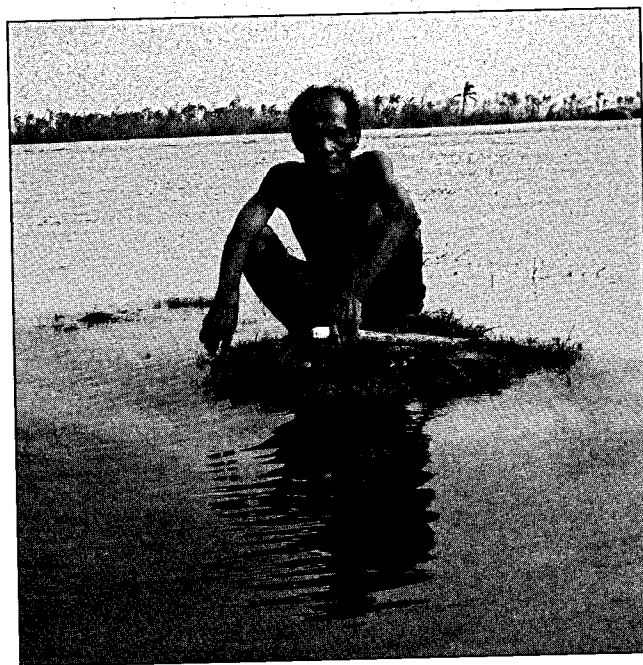
Az ítéleidő 2008. május 2-án csapott le a burmai Iravádi folyó deltavidékére, több százezer ember halálát okozva. Hosszas huzavona után a katonai junta lehetővé tette néhány segélyszervezetnek, hogy beléphessen az országba, de addigra szertefoszlott a világ érdeklődése és szolidaritása. Mi is turistavízummal jutottunk be, és annak néztünk utána, mi lett a túlélőkkel. Beszámoló egy diktatúrából, ahol egy rossz szóért húsz év kötöttség a „jutalom”.

Négyszer három méter – ekkora a világ annak a tizenhét esztendő fiúnak, akinek a hagyomány és a világ rendje szerint most három kisebb testvére eltartásáról kellene gondoskodnia, mert édesanyjukat két éve, édesapjukat pedig a ciklon idején veszítették el. Az Iravádi folyó deltavidékén vagyunk, motorcsónakkal két óra a legközelebbi város, de villany ott sincs. Aki megengedheti magának, az generátorral fejleszt áramot a rádiónak, de a dízelolaj drága, ezért az elektromosság kevesek kiváltsága.

Gondoskodni, de hogyan? A Tarpian Gyi nevű faluban lakó kamasz fiú nyolc hónapja tolószékben él, és egy életre beszorult a bambuszrudakból cölöpökre épült házukba. A faluban nincsenek kiépített járdák, utak, csak ösvények vannak, amelyek minden esős évszak vagy minden áradás után máshogyan kanyarognak. A kisebbik testvér széles mosollyal néz bele a kamerába, miközben húgai szégyenlősen elfordulnak. Pedig a tizenkét éves nagyobbik fiú fe-

lős feladatot kapott kéretlenül a sorstól: ő lett a család-fenntartó azután, hogy bátyjának gerincét törte egy rázúhanó pálmatorzs azon a felejthetetlenül borzalmas májusi éjszakán.

Előreszaladtam nagyon, előbb talán beszélni kellene arról is, hogy lehet bejutni ebbe a reményvesztett országba. Tisztázni kell mindenekelőtt az ország nevét is: 1989 óta hivatalosan Mianmar, de mivel a hatalmat 1988 óta birtokló jelenlegi katonai junta döntött a névváltozásról, parlament pedig soha nem hagyta jóvá, sok ország – köztük Amerika – és a helyi ellenzék nem fogadja el a változta-

■ Burmai férfi, akinek mindene elveszett a katasztrófában

tást, hanem következetesen a régi nevet, Burmát használja. Külföldi nem látogathatja az ország 80 százalékát, sem az új adminisztratív fővárost. Újságíró nem vagy csak nagyon ritkán és különleges feltételekkel kap bebozsítást, egyedül a turistákat várják nagy szeretettel és minél több itt elköltött amerikai dollár reményével, de őket is csak a látványosságok közelében engedik szabadon.

Az ország vezetése legutóbb tavaly májusban vívta ki a világ értelmesebb részének felháborodását, amikor nem engedte be területére a ciklon sérültjein segíteni kívánó mentőcsapatokat. A Magyar Baptista Szeretetszolgálat tízfős nemzetközi mentőcsapata – tucatnyi más segélyszervezettel együtt – több mint egy hetet várt Bangkokban vízumra, de nem kapott engedélyt a belépésre. Később beengedtek orvosokat is, de nem a ciklon sújtotta területre, hanem egy sebtében létrehozott IDP-táborba (internally

■ Holttestek a vízben a Nargis ciklon pusztítása után

displaced persons, vagyis országon belül menekültté vált embereket befogadó szükségszállás), ahol kezelhették a sérülteket. A szeretetszolgálat tagjai ekkor az ország európai követségeinek a segítségével próbáltak bejutni, és miután megkapták a turistavízumot, fél évig egymást váltva dolgoztak Burmában.

Én is turistavízummal indultam útnak Szilágyi Bélával, a szeretetszolgá-

lat nemzetközi igazgatójával. Az útleve – és benne a vízum – mellett négy másik papírra volt szükség a belépéshez: a követségen kapott két vízumkérő lap mellett a repülőgépen ki kellett tölteni két másik űrlapot is.

Ultramodern, vadonatúj terminálja van Rangunnak – diktatúrákban valamiért mindig presztízsházaként tekintenek a repülőterekre –, és gombóccal a torkunkban próbáltunk belépni, mert az engedélyezett kétezer dollár helyett huszonötezerrel a zsebben érkeztünk. Fura helyzet ez: az idegen idején segíteni rajtuk, és neki van félnivalója. Külföldről ugyanis nagyon nehéz pénzt átutalni, ráadásul hivatalos árfolyamon váltják át, ami a fele (!) a

■ Apály idején az Irravádi deltájában. A fogyatkozó vízben bambuszbotokkal kell tolni a csónakot

■ Karen nemzetiségű férfi

piacnak, így érthető, hogy a humanitárius szervezet a helyi hatóságok támogatása helyett a rászorulókra költené szívesebben a pénzt.

Úgy érzem magamat, mint a turista 1988–1989-ben a magyar–román határon, hátizsákjában egy *István, a király* kazettával. Béla mo-

solyogva ikszeli be a „semmi bevallanivalóm nincs” rubrikát, és adja át a vámosnak, aki úgy dönt, nem néz bele a csomagjainkba – bejutottunk.

Az ütött-kopott taxiban a sofőr dőcögős angolsággal megkérdezi, honnan jöttünk. A világ végén vagyunk, lélekben felkészülök arra, hogy a Hungary név nem mond semmit neki, de tévedek: felragyog az arca, és azt mondja, Tatabánya. A bányászváros labdarúgócsapata a hetvenes években ugyanis játszott az országban, és akkoriban nagyon erős kerete volt – a sofőr azóta sóvárogva nézi a Bajnokok Ligáját, hátha felbukkan valahol az ismerős együttes. Egy ideig nem fog, nyugtatom meg, és az árakról kezdünk beszélgetni: az országot sújtó totális kereskedelmi embargó miatt a matuzsálemi korú taxik is harminc–negyvenezer dollárba kerülnek, az új személyautó ára százezer fölött kezdődik.

Még a híres útikönyv, a *Lonely Planet* sem javasolja az ország meglátogatását. Nem azért, mert nincs látnivaló, ha-

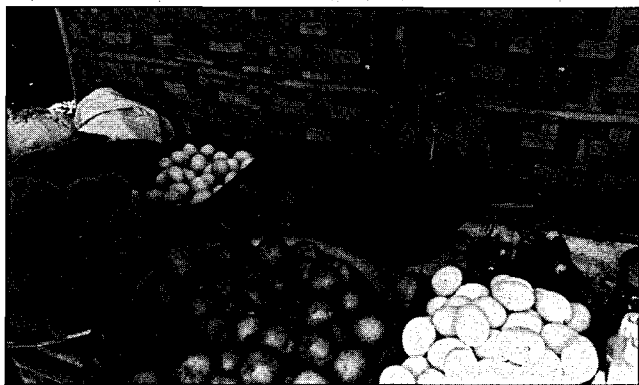
nem mert a bedekker szerint jelenlétünkkel és pénzünkkel a diktatúra túlélését támogatjuk. Hogy ide főként csak elborult agyú kalandvágyók és gyógyíthatatlan idealisták merészkednek, mi sem bizonyítja jobban, mint a szállodai szobámban felejtett kérdőív. A Panda Hotel vezetősége arra volt kíváncsi, hogy érezte magát náluk a kedves vendég, mire a franciaországi Melanie azt válaszolta: minden gyönyörű volt, de az érzést tovább fokozta volna, ha lenne egy zongora a szobában. Őszintén remélem, hogy ha Melanie valaha visszatér, a szálloda figyelmes vezetői egy Steinway versenyzongorát állítanak be az ágy mellé, így aztán valóban kerek lehet számára a világ. (A kétágyas szoba ára különben huszonöt dollár éjszakánként.)

Rangun központjában lakunk, mégis földűtnak megfelelő az utca – valami nagy aszfaltrágó bogár élhet itt, mert errefelé nincsenek téli fagyok, hogy ekkora kátyúkat mar-

■ Készül az ebéd. Errefele főként a víz adja a megélhetést

janak az útfelületre. Ingadozó az elektromos feszültség (már amikor van villany, mert az esetek döntő többségében nincs), ezért nagyon gyorsan kell levelet írni a számítógépen – már ha meg tudjuk nyitni levelezőprogramunkat, mert a kormány letiltott minden olyan internetes címet (így például a freemailt, gmailt, hotmailt is), amelyek tartalmazzák a levél, a szabadság és a demokrácia szavakat. A pornót viszont engedik, így a nem túl sok netkávézóban mindenki szeme láttára nézik a halmozottan erotikus filmeket a helyi kamaszok. (A magán-előfizetés megfizethetetlen, a közel hatvanmilliós országban alig negyvenezer internet-előfizetést regisztráltak.)

■ A zöltség és gyümölcs többségét távolról hozzák a deltába, ezért drága

A szállodában naponta kapjuk a New Light of Myanmar című lapot, amelynél szórakoztatóbbat csak Észak-Koreában lehet találni. Az angol nyelvű újság címlapján mindennap olvasható a négy politikai, gazdasági és társadalmi célkitűzés, de néha a nép vágyait taglaló négy

■ Ezek a házak védtelemek a szélviharral szemben

pont is helyet kap. Meg persze a tábornokok képe: a honvédelmi miniszter narancsfákat tapogat, és hasznos útmutatásokat ad, a belügyminiszter egy zsák rizst nyújt át az éhező falu lakóinak, másutt meg egymillió kytot – ez mintegy ezer dollárnak megfelelő helyi pénz – ad iskolaépítésre. A vezércikk első bekezdését később újraolvasatom az angol nyelvű tévéhíradó alá feliratozva is: „A kormány békés, a virágzó tudományra alapozott, modern és fejlett demokratikus nemzet építésén fáradozik, nem feledve a történelmi eseményeket és összhangban a nép vágyaival.” Mindennap újabb cikket találunk az ame-

rikai hadsereg válságáról – egyik nap arról jelenik meg nagy írás, hogy egyre több az öngyilkos a tengerészgyalogyságnál, másnap pedig az a vezető téma, hogy az Afganisztánban szolgáló amerikai katonák is hajlamosak a szuicidiumra.

A városban sétálva bosszantó jelenség, hogy pár lépés után szótlanul mellém szegődik valaki, hogy aztán halkán megkérdezze: nem akarok-e véletlenül amerikai dollárt váltani? Nincs járda, európai értelemben vett bolt is alig akad, nagy a kosz és a nyomor. Mindenütt kapni Mianmar whiskyt, fél dollárba kerül két deci. Ez – és a cigaretta – az egyetlen helyi termék, minden mást Thaiföldről vagy Kínából csempésznek be jó drágán. Enni egészen hajmeresztő dolgokat lehet a disznóbélmártástól a vakondpörköltön át a fantasztikus ízű rákokig.

Egyik nap jó hírt kapunk: megérkezett az engedély a kormánytól, hogy ellátogassunk az Iravádi folyó deltájába,

■ Szieszta, vihar után

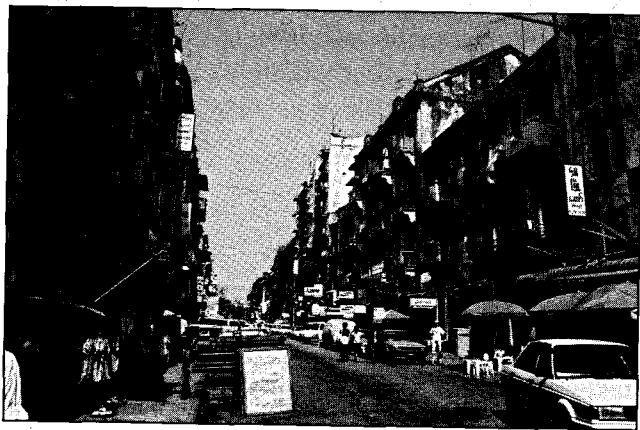
■ Karen nő gyermekével. A fakéregből készült festék a bőrt ápolja és az ártó szellemek elől is véd

ahol nyolc hónapja a Nargis pusztított. Hetekkel ezelőtt átküldtük a vízum és az útlevel másolatát, kétnapos utazást kérelmezve, de csak az utolsó pillanatban érkezett meg az egy napra szóló passzus. Nagy kegy ez is: a ciklon idején a szetetszolgálat mun-

katársai csak a ranguni szállodából irányíthatták a munkát. A helyi baptisták megkapták tőlük a pénzt, leutaztak a térségbe, megvásárolták az élelmiszereket és gyógyszereket, kiosztották, majd az akcióról készült fényképekkel visszamentek a fővárosba.

Hajnali ötkor indulunk egy tűrhető állapotban lévő kisbusszal. A főváros határától megszűnik az aszfalt (vagy ha néhol foltokban van is, nincs benne köszönet), kilónyi port nyelve autózunk vagy öt órát a kövekkel kirakott földutakon. Szinte mindenhol munkások dolgoznak az úton: a férfiak vasbottal törik apró darabokra a focilabda nagyságú követ, hogy aztán a nők a kötényükben vagy apró fonott kosarakban az útra hordják, és kézzel, puzzle-szerűen kirakják a keréknyomokba. Ha jön egy autó, szétrebbennek, aztán kezdik az egészet előlről. Kilométerenként látni lerobbant autóbust vagy teherautót. Amelyik még jár, azon fűtőkben lógnak az emberek. Harminc kilométerenként katonai ellenőrző pontok, mindenütt gondosan megvizsgálják a papírjainkat.

Délre érkezünk Bogale kikötővárosba. Helyi kísérőnk azonnal a rendőrségre rohan jelenteni, hogy megérkezett a két külföldi. Aztán motorcsónakra szállunk, és felfelé haladunk a folyó deltájában. Nagy kincs lehet a gázolaj, a dzsunkák többségét fura, keresztbe tett evezőkkel hajtják, vagy kezdetleges pokrócvitorlával próbálnak előrejutni. Úgy érzem magamat, mintha *Az elveszett cirkáló* című Rejtő-regény szereplője lennék, és teljes lesz ez az illúzió, amikor beérünk a folyó holtágába. Azt tapasztalom, amit a Radzeer legénysége is láthatott: „A part egy beszögellésén, a dzsungel fái között beálltak a hajóval az Ira-

■ Utcakép Rangunból

vádi holtágába. Ezután villámgyors munkába kezdtek. Negyven- és ötvenméteres szívós pálmákat koronájuk alá hurkolt hajókötéllel addig hajlítottak a kis öböl két oldalán, míg a pálmalombok összeértek a cirkáló felett. Ezután a legénység gallyakat, virágokat, leveleket hordott

össze, felmásztak a pálmákra, és beborították ezzel a gizzal. A Mandalay fölötti elhagyatott, kihalt, egymástól több mérföldre húzódó őserdőkben és mocsarakban egy-egy elszórt törzs él. Csónak, hajó, ember erre nem járt, a cirkáló tehát, miután kitért a folyó sodrából, és beállt ebbe a holtágba, csak a repülőgépektől tarthatott. De mire megérkezett a raj, az Iravádin nyoma sem volt a hajónak, a kis öböl nem ütött el a part sávjától, mert az alagútszerűen összehúzott fakoronák, virággal, bokrokkal beszőrva, egybeolvadtak az őserdő egyhangú tömegével.” Persze tudom, hogy Rejtő soha nem járt erre, mégis hitelen írta le a látványt.

Nincs idő nosztalgiázni, apály lesz, a csónak alól kifut a víz. Két fiú ugrik ki a derékig érő iszapba, és tolni-húzni kezdi a csónakot, de így sem jutunk messzire. Ki kell szállni, és az őserdőben gyalogolva jutunk fel a településre. Tarpian Gyi az egyik falu abból a harmincből, amelynek lakóit segítik a Baptista Szeretetszolgálat munkatársai – a ciklon után itt például harminchét házat építettek újra. Ne gondoljunk hatalmas palotákra: cölöpökre helyezett bambuszrudak, a falat gyékényből fonták, és náddal fedték be a tetejét. Itt mások a viszonyok, mint nálunk, hiszen egy ötfős család havi élelmiszeradagjára elég ötvendollárnyi összeg. Sokan talán soha nem is látnak ennyi készpénzt, hiszen nincs munkahely, ki-ki maga termeli meg a túléléshez szükséges rizst, fogja ki a halat, szedi össze a gyümölcsöt. Ebben a faluban háromszáz emberből hetvenhárom halt meg a tavaly májusban lecsapott viharban, és mindenkinek van hátborzongató története arról, hogyan élte túl a helyenként húszméteres hullámmal érkező áradatot. Aki a pálmafák törzsébe kapaszkodott (egyre feljebb mászva), ma is viseli a testén a mély hor-

zsolások nyomait. A legjobban mégis az az esemény döb-
bent meg, amely a ciklont követő napon történt: a száraz
magaslat után kutató embereknek szó szerint meg kellett
küzdeniük a területért az oda menekült kígyókkal. Akadt
olyan is, aki túlélte a vihart, ám belehalt a kígyómarásba.
Lám, ilyen is lehet a létért folytatott küzdelem a 21. szá-
zadban!

A Nargis ciklon nemcsak pusztulást, hanem akár sze-
relmet is hozott magával: a helyi baptista lelkipásztor a
nagy baj utáni összekapaszkodásban találta meg élete
párját. A halk szavú, gyönyörű U Tgin Vin az egyetlen kő-
épületbe, a templomba menekült be, amikor egy kicsit
apadt az ár. Előtte nyolc órát töltött a vízben egy pálmafa
törzsébe kapaszkodva. Az első napokban a túlélők csak vi-
zes rizst ettek, ivóvizük sem volt, helyette éretlen kókusz-
dió levét itták. Nyolc nap múlva érkezett meg az első ide-
gen, aki vizet és kötszert hozott, a kormány részéről azóta
sem látogatták meg őket, csak a helyi Vörös kereszt akti-
vistái keresték fel őket. Az első önkéntes orvossal húsz
nappal a ciklon után találkoztak. Elképzelhető, milyen ál-
lapotban találták a sebeket a szakemberek. Nagyon sok
gyerek halt bele a vihar után a fertőzött víz okozta has-
menésbe – ez ma is a leggyakoribb betegség errefelé. So-
káig halat sem akartak enni, mert hónapokkal a ciklon
után is tele volt a folyó emberi tetemekkel.

Adódik hát a kérdés: miért késlekedtek a hatóságok
a segítséggel? Az áldozatoknak megvan erre a válaszuk:
a deltában élők többsége a karen nemzetséghez tartozik,
és a katonai junta nem bánik kesztyűs kézzel a kisebbsé-
gekkel.

A magyar szeretetszolgálat zömében amerikai, német
és angol adományozók pénzéből próbált segíteni rajtuk,

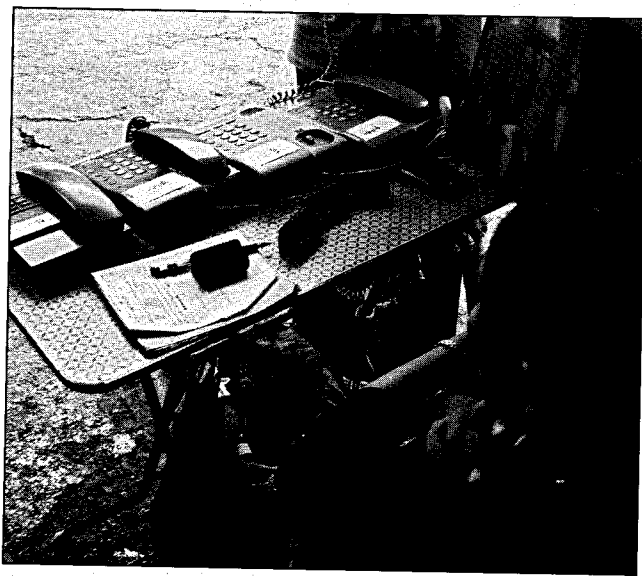
összesen százhetvenezer dollár értékben. Szilágyi Béla ar-
ról mesél, hogy úgy tervezték, az első aratásig segítik éle-
lemmel az embereket, de aztán kiderült, hogy tovább is
kell: a ciklon által a területre zúdított nagy mennyiségű
sós víz miatt feleakkora lett a termés, mint korábban.
A házakkal együtt a berendezési tárgyak is odalettek,
ezért edényeket, tisztítószerket, egyéb használati tárgya-
kat kellett vásárolni a katasztrófásújtottaknak, később
pedig halászhálók és vízbívalyok vásárlásával próbáltak
nekik hosszú távon is eredményes segítséget adni.

■ Lakó- és munkahely egyszerre: halászhajó az Iravádin

Éjjel visszamegyünk a fővárosba, ahol egy nagy nem-
zetközi segélyszervezet helyi munkatársával találkozunk.
A halk szavú, törékeny asszony megrázó történeteket me-
sél: a Nemzetközi Vörös kereszt alkalmazottjaként egy
ideig a politikai okokból bebörtönzötteket látogatta. Há-
rom évvel ezelőtt aztán a tábornokok megszüntették ezt
a lehetőséget, így már csak a bebörtönzöttek családjának

segíthetnek. Kétféle munkatáborról tudnak: az úgynevezett Új Élet táborrendszerű lágerben a (kényszer)munka mellett az ideológiai „nevelésre” is nagy súlyt fektetnek, magyarul ezeket az embereket még talán visszaengedik a társadalomba. Tizenegy ilyenről tudnak, és állítólag jobb, mint a börtön. A kötőre táborokból már nincs visszaút, ide meghalni viszik a rabokat valahova a hegyekbe, embertelen körülmények között dolgoztatva őket halálukig.

■ „Mobil” telefonállomás a beszélgetés hosszát mérő digitális órákkal

A hatalom különben néha abszurdba hajló döntéseket hoz: a nyolcvanas évek végén például azt találták ki Burma vezetői, hogy minden gazdasági baj forrása a tízes szám, ezért kivonták a forgalomból a tízes és százás cím-

letű bankjegyeket. Helyettük bevezették a kilencvenes bankót és váltótársát, a negyvenötöst; az akció mellesleg arra is jó volt, hogy az emberektől elvegyék vagyონukat, mert mindenkinek meghatározott árfolyamon kellett átváltania a pénzét.

Most már megint van százas, viszont az új fővárosba, Najpidóba költözést újra a számmisztikának rendelték alá: az akkor még csak félig kész településre való áthurcolkodás az asztrológusok által javasolt napon, 2005. november 6-án kezdődött meg. A nagy hullám 11-én 11 óra 11 perckor indult el, amikor 1100 katonai jármű vitte a tizenegy minisztérium és tizenegy hadtest bútorait és iratait. Jó tudni azt is, hogy a burmai katonaság a világ 15. legjobban finanszírozott hadserege, miközben az ENSZ által összeállított human development index (HDI) rangsorán tavaly a 135. helyet foglalta el az ország. (A HDI, az emberi fejlődés indexe, olyan mutatószám, amely a világ országainak összehasonlítását teszi lehetővé a várható élettartam, az írástudás, az oktatás és az életszínvonal alapján.)

Találkozunk még egy, a baptistáknak régi ismerős idegenvezetővel, aki korábban meglehetősen nyíltan szidta a kormányt. Most viszont mindennel nagyon meg van elégedve – szabatosan fogalmazott angol mondatai akár a New Light of Myanmarban is megjelenhettek volna. Összenéznünk Bélával: Észak-Koreát is ismerő utazókként erős gyanúnk támad, hogy a hölgy időközben megjárta az Új Élet táborok valamelyikét. Azt azonban ő is elmondja, hogy egy kezdő tanár havi ötven dollárt keres, miközben egy kétszobás lakás a fővárosban kétszázezer dollárba kerül!

A propagandaszöveg meghallgatása után meg sem merjük kérdezni tőle, miért kapott negyvenévi börtönt (!) az ország egyik legnépszerűbb komikusa, Zarganar, aki a cik-

lon áldozatait segítve bírálni merte az országot irányító katonai junta lassú reagálását a természeti csapásra. Hűsz év börtönt kapott egy ellenzéki blogger is, aki az átlagemberek nyomoráról kezdeményezett internetes vitát. De elítéltek egy költőt is, aki egyik versében állítólag „lejáratta az államot”.

Nagy megkönnyebbülést érzek, amikor a ranguni repülőtéren a határőr bepecsételi útvelembe a kilépésre jogosító stemplit. A váróterem ablakából látom, hogy a Bangkokból érkezett gépről reménytelen tekintetű férfiak jönnek le tömött sorokban – a pénzügyi válság miatt állástalanná vált olcsó vendégmunkásokat zsuppolják haza a környező országokból.

Mögöttük most jó időre bezárul a határ.

Burma címszavakban

Ellenzék: A Nemzeti Liga a Demokráciáért vezetője nő, Aung Szan Szú Kji a neve. Az utóbbi tizenhét évből tizenegyet bezárva töltött, és jelenleg is házi őrizetben van. Az NLD 1990-ben csaknem 80 százalékos eredménnyel nyerte meg a választásokat, de a tábornokok nem adták át a hatalmat. Aung Szan Szú Kji 1991-ben Nobel-békedíjat kapott. A párt tagjai közül legutóbb – tavaly novemberben – tizenegyet vittek munkatáborba, és fejenként négytől tíz évig terjedő börtönbüntetést szabtak ki rájuk.

Karenek: Az összlakosság 7 százalékát kitevő kisebbség tagjai főként a thai határ közelében és az Iravádi folyó deltájában élnek. Asszonyaik egy része „hosszú nyakú”, vagyis sok gyűrűből álló nyakékszert hord, amelytől megnyúlnak a nyakizmok. 1949 óta küzdenek függetlenségükért, nem írtak alá tűzszünetet a katonai junta vezetőivel, és gerillaharcban próbálják érvényesíteni jogaikat.

Kábítószer: Szakértők szerint Mianmar a világ második legnagyobb ópiumtermelője Afganisztán után. A Vietnam–Laosz–Thaiföld–Burma alkotta „aranynégyyszög” különben a kábítószer-termelés hagyományos központja. A mai természetők a mianmari hadsereg segítségével és felügyelete alatt művelik a mákföldeket, működtetik az amfetamingyárakat. Exportra dolgoznak, a katonai junta ugyanis szigorúan bünteti a belső fogyasztást.

Menekültek: Több százezerre tehető azoknak a száma, akik az utóbbi évtizedekben menekültek el Burmából

a szomszédos országokba. Legutóbb a rohinga nemzeti-ségük ügye kavart nemzetközi vitát, akik novemberben és decemberben értek partot Thaiföldön. A thai hatóságok napokig megkötözve őrizték a több száz menekültet, majd hajóval a nyílt vízre vitték őket, ahol motor nélküli csónakokban, kevés élelemmel a sorsukra hagyták a szerencsétleneket. Többségük életét vesztette a tengeren, a túlélőket az indiai Andamán-szigetek és Indonézia part-jainál találták meg.

Népszavazás: Than Sve diktátor annak ellenére nem ha-lasztotta el a népszavazást az új alkotmányról, hogy alig egy héttel (!) a referendum előtt több százezer halálos áldo-zatot követelt a Nargis ciklon. Az alaptörvény szövegét egy hónappal a szavazás előtt kezdték árusítani a könyves-boltok egy dollárért. Az új alkotmány a parlament alsó-és felsőházában is biztosítja a hadsereg számára a képví-selői helyek negyedét, illetve megengedi az elnöknek, hogy a végrehajtó és a törvényhozó hatalmat is a kezében tartsa szükségállapot esetén. Tizennyolc év óta ez volt az első voksolás az egykori Burmában.

ÉSZAK- KOREA

KÉT LÁTOGATÁS ÉSZAK-KOREÁBAN

Kétszer is sikerült bejutnom a világ legelzártabb országába: először 2001 decemberében, cudar időben: hajnalra gyakran az ivóvíz is megfagyott a szobánkban. Másodszor nemrég, 2010 májusában – mindkét utat a Magyar Baptista Szeretetszolgálat önkénteseként, szigorúan otthon hagyva a sajtóigazolványt és a névjegyet.

Amikor először jártam, nagy volt a baj, azokban az években százezrek haltak éhen Észak-Koreában. Ennek ellenére alig tucatnyi humanitárius szervezet munkáját engedélyezték, köztük egy magyarét. A magyar baptisták a világtól hermetikusan elzárt országba orvosi eszközöket és gyógyszereket juttattak, valamint árvaházaknak és gyermekotthonoknak élelmiszert és ruhát.

Akkoriban minden tíz koreai gyerek közül csak egyet nem fenyegetett az alultápláltság veszélye. A jegyrendszer alapján működő élelmiszer-elosztásban az emberek napi háromszáz grammnyi rizsfejadagot kaptak, a vidéki lakosság több mint fele éhezett. A világelelmezési program adatai szerint idén eddig nyolcszázhetezer tonna élelmiszert vittek az országba a különböző segélyszervezetek, de az országos éhezés elkerülése érdekében több mint egymillió tonna rizsre lenne szükség. A természeti katasztrófáktól is sújtott kommunista ország lakóinak élete a nemzetközi segélyektől függ – állt a jelentésben. Az ENSZ szerint a térségben működő humanitárius szervezetek munkáját akadályozták a he-

lyi hatóságok, amelyek a nélkülözések okaiként a tavaszi szárazságot, a gyakori árvizeket, a szocialista kereskedelmi blokk összeomlását és az imperialista országok bojkottját jelölték meg.

Az első riport tehát 2001 decemberében született.

Oxigén

A cementből épített szocializmus

Egy ország, ahol még mindig a szocializmust építik. Egy ország, amelynek éheznek a polgárai, ám a vezetés mégsem fogadja tárt karokkal a külföldi segítséget. Egy ország, amelyet az internet és a műholdas televíziók korában is sikerrel szigetel el a világ többi részétől Kim Ir Szen rezsimje. Egy ország, amely egyre nehezebben lélegzik.

Mi, kelet-európaiak annak idején a vas és acél országot építettük, Észak-Koreában cementország épül. Még a szobrok is vasbetonból vannak. A hatalmas betonszálodákban – miként az összes középületben – gyakran hidegebb van, mint odakint. Csak úgy sugározzák a hideget az óriási márványlapok, a dolgozók is nagykabátban dideregnek az üres polcok előtt.

Ez nem az ötvenes évek: Phenjan, 2001 decembere.

Az ENSZ adatai szerint 2002-ben Észak-Koreának egymillió tonna élelmiszersegélyre van szüksége ahhoz, hogy elkerülje a lakosság döntő többségét érintő éhínséget. A világtól hermetikusan elzárt országban az utóbbi négy évben több mint kétszázhuszezren haltak éhen.

Októberben a hirtelen lehullt nagy mennyiségű csapadék okozott áradásokat a keleti tartományokban, aminek következtében óriási károk keletkeztek a rizsföldeken. A természeti csapás csupán egy azok sorában (áradások és hosszan tartó szárazság), amelyek immár hét éve egymást követik az amúgy is szegény Észak-Koreában.

Az egyik nemzetközi szervezet havi kiadványa szerint decemberben száztizenegy segélymunkás dolgozott itt. Közülük csak egyetlen amerikai: a legtöbb segélyt hozó World Food Program, bár 1995-től jelen van a térségben, és tavaly nyolcszázhetezer tonna élelmiszert vitt be több mint kétszázhuszmillió dollár értékben, mégis csak most tudta elérni, hogy amerikai állampolgárságú munkatársa odaköltözhessen. A külföldi segélyprogramokat felügyelő észak-koreai állami szerv, az FDRC szerint most is túl sok a külföldi, új szervezetet csak akkor fogadnak, ha az nem amerikai, és legalább évi ötmillió dollár értékű segélyt hoz. A Magyar Baptista Szeretetszolgálat három éve dolgozik itt, többnyire orvosi eszközöket és gyógyszereket hoz, valamint árvaházaknak és gyermekotthonoknak élelmiszert és ruhát. Eddig több mint tizenkétfélmillió dollár értékben szállítottak adományt, amelynek zömét a Baptista Világsegély biztosította. Most is négy konténerre várnak, ezt Székesfehérvár egykori testvérvárosában, Szarivonban osztják ki a magyar közreműködéssel épített tartományi kórházban.

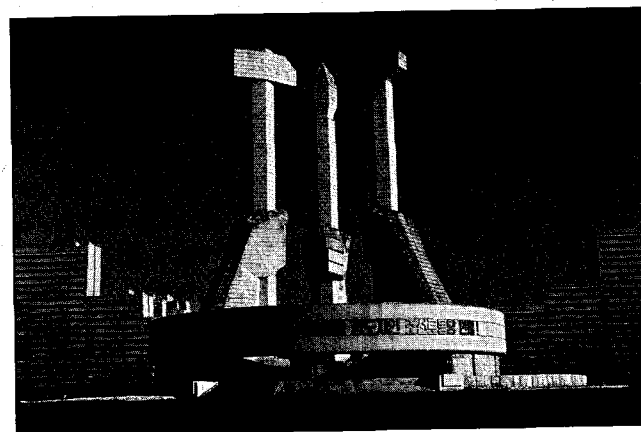
A koreai pártvezetés nemrég még tagadta, hogy fennakadások vannak az élelmiszer-ellátásban. Most már egy kicsit közlékenyebbek, ám a bajokról most is az imperialisták tehetnek (a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap embargó alatt tartja az országot), no meg az 1995-ös és 2001-es nagy árvíz, valamint a tavaszi száznapos szárazság. A nélkülözés okaként a hivatalos szóhasználatban megjelent a kommunista tömb összeomlása miatti piacvesztés is. „Kubával együtt már csak mi tartjuk magasra a szocializmus zászlaját” – harsogja a sajtó.

A súlyos gondok miatt mégis érzékelhető egyfajta nyitás az országban. 2000 decembere óta tizenegy nagykö-

vetség kezdhetette meg újra a működését, köztük a brit és a német. Amerikával, Japánnal és Dél-Koreával még diplomáciai kapcsolat sincs, nemhogy nagykövetség. A szeptemberi amerikai események óta azonban itt is megváltozott az élet, és az ország nemzetközi kapcsolatait a korábbi, alig érezhető enyhülés helyett ismét a feszültség jellemzi: a hadsereget teljesriadókészültségbe helyezték, mert „Afganisztán után Irakot és/vagy Észak-Koreát támadja meg Amerika”. A hivatalos álláspont igazságtartalmát nem tisztem megítélni, de arra mindenestre jó, hogy a helyi lakosságban ébren tartsa a fenyegetettségéből eredő harci szellemet. S úgy hírlík, arra is felhasználják, hogy megrostálják az itt élő külföldieket. „Túl sokan vagytok” – mondta egy őszinte pillanatában az egyik helyi özszekötő, így új szervezetnek most gyakorlatilag nincs is esélye bekapcsolódni a humanitárius munkába. S ha találnak rá indokot, nagy örömmel küldenek haza külföldit.

Nem lehet tudni, meddig játssza Korea ezt a játékot. A világ dolgait figyelemmel kíséri, s pontosan tudja, hogy a nemzetközi politika és a nagy segélyszervezetek képviselői most elsősorban Afganisztánra figyelnek. Az országnak rövidesen nyitnia kell, hogy fenn tudja tartani a segélyezési folyamatot, mivel az önkéntesek fátadóban vannak: egyre nehezebb elmagyarázni támogatóiknak, hogy miért kell ide, és nem máshova adni a pénzt. A szervezetek a nagyobb médiafigyelem miatt sürgetik az észak-koreai kormányt, hogy engedje be a világsajtó képviselőit, ám kérésük eddig süket fülekre talált. Még a külföldi segélyeket hozó szervezetek munkatársainak is szinte lehetetlen bejutniuk a hermetikusan elzárt Észak-Koreába.

Turistavízumot nem adnak a Nyugatról érkezőnek, újságíróként pedig hiába próbálkozik. A nemzetközi segélyszervezetek munkatársai között is válogatnak: csak az léphet be az országba, akit az Árvízkarokat Helyreállító Bizottság (angol betűszóval FDRC) beenged. A sikeres próbálkozásnak elengedhetetlen feltétele, hogy a külföldi előre egyeztesse – órára lebontva – ott-tartózkodásának teljes programját. A kérelmek sokszor hetekig várnak a követségben, és nem ritka az elutasító válasz. Ha mégis sikerül vízumot kapni, az még korántsem jelent biztos utazást, mert Phenjanba csak a helyi légitársaság, az Air Koryo re-

■ Szocreal szobor Phenjanban a munkásosztály, az értelmiség és a parasztság megbonthatatlan, hármasságáról

pül, de járataira nem árulnak jegyet a nemzetközi irodák. Az utas Pekingben próbálkozhat feljutni a hetenként kétszer induló, túlsúfolt járatra.

A kevesebb mint kétórás repülésért egyébként háromszáztíz dollárt kértek tőlem, de nem volt jegy annak ellenére, hogy a követségen keresztül hetekkel előre jeleztem az igényt. A pekingi iroda összes dolgozóján Kim Ir Szent ábrázoló kitűző. A „nagy vezér” és fia, a „kedves vezető” portréjával utána még megszámlálhatatlan helyen volt alkalmam találkozni.

Az irodában háromszor is elmondtuk, hogy több millió dollár értékű segínyt osztanánk szét az országban, azért kell a jegy, de érvelésünk nem hatotta meg az ügyintézőt. A patthelyzetnek a belső szobából kinéző „illetékes elvtárs” vetett véget, aki úgy rendelkezett, hogy néhány helybéli utas ráér a közeljövőben utazni, helyettük elvisznek minket. Az ügyintézőnő hatalmas nagyítóval hosszú percekig vizsgálta százdollárosainkat, miközben hattyú alakú szivacspárnával nedvesítette ujjait a pénzszámoláshoz. Még kaptunk egy téglányi piros pecsétet a jegyre, aztán mehettünk a repülőtérre.

Ha fenn vagyunk a gépen, még mindig nem biztos a siker, mert az ország fővárosába érkezve csak akkor juthatunk ki a repülőtérrel, ha helyiek várnak bennünket. Taxi nincs, a külföldi kísérő nélkül nem mehet sehova, gyalog nem csatangolhat az utcán. Az idegen által igénybe vehető szállodákban a legolcsóbb szoba napi száz dollárba kerül, de egyáltalán nem biztos, hogy van víz a fürdőben, és hogy télvíz idején a szobában nem fagy meg az otthonról hozott kóla.

Tavaly könnyítettek valamennyit a külföldiekkel kapcsolatos rendelkezéseken, így az állandó kísérőnek nem kell az idegennel egy szobában aludnia...

Maradjunk annyiban, a Phenjanba repülő IL-62-es nem mai darab. A fedélzeten hazafias indulókkal fogad-

nak, az utazók döntő többsége koreai vagy orosz állampolgár. A stewardessek marconák, a propagandaüzetek Ceaușescu Romániájára emlékeztetnek. A phenjani reptéren hideg van, és nagy sor, elveszik a mobiltelefonokat, annak ellenére, hogy az országban nincs mobilszolgáltató. Helyi kísérőink óriási dzsippel várnak, a városba tartó úton jószerivel csak katonai járművekkel találkozunk, azokkal is ritkán.

A nemzetközi segélyszervezet, amelynek munkatársaként jöttem, régi vendégnek számít, ezért lakást bérelhet a város diplomatanegyedében. Ide helyi lakost csak különleges engedéllyel engednek be, és mi csak helyi kísérőkkel mehetünk ki. Az egész országra jellemző, hogy külföldi bejelentés nélkül csak pár, számára kijelölt vendéglőt látogathat.

Amilyen nagy a lakás, éppoly hideg. A világítás és a fűtés meglehetősen ritkán élvezhető egyszerre. Gyakran van áramszünet (a diplomatanegyedben szerencsére csak percekre szünetel a szolgáltatás), éjjel nincs víz.

Este a város legelőkelőbb éttermében vacsorázunk, elhívtuk kísérőinket is. Hárman lesznek velünk folyamatosan: a sofőr, a tolmács – neki az angol mellett beszélnie kell a külföldiek anyanyelvét is, hogy értse az idegenek egymás közötti kommunikációját – és az FDRC képviselője. Íratlan szabály, hogy a helyieket naponta meg kell hívni, mert így legalább egyszer ők is esznek: csak velünk jöhetnek be az étterembe, de van olyan vendéglő, ahova még velünk sem. A hatszemélyes vacsora hatvan dollárba került, és dollárban kellett fizetni.

Egyébként háromféle helyi pénz van forgalomban: a piros vont a pártelit használja, a kék a külföldieké, a barnával a helyiek fizethetnek.

A feketepiacon egy dollár ér tizenöt vont, hivatalosan kettő, de idegen csak hivatalosan válthat, és nem fizethet barna vonnal. Egy követségi tolmács két-három dollár körül keres havonta, de ez nem mond túl sokat, mert az ételt, a ruhát és a különféle szolgáltatásokat alanyi jogon járó kuponokért kapják.

A városban alig van forgalom, jelzőlámpa helyett minden sarkon közlekedési rendőr irányítja katonás mozdulatokkal a semmit. Bár ki van építve a közvilágítás, a lámpák nem működnek, fény csak a hatalmas elnöki portrékra és a néhány tömbház tetejére felszerelt lelkesítő pannóra jut.

Papucsban a jeges utcán

Reggel kiderült, hogy van meleg víz is, pontosabban csak az van: mindkét csapból csak kopasztásra alkalmas, lobogó víz csorgott. Szerelőt hívtunk, rá négy napra meg is érkezett, és sikeres tevékenysége eredményeképpen azután mindkét csapból csak hideg víz folyt – már amikor éppen volt.

Feladott konténereink még nem jöttek meg, ezért várunk kell. Az indok: nemrég küldött a német kormány, hatezer tonna fagyasztott marhahúst, a kikötő ezzel volt lefoglalva. A németek – az európai kergemarhakór-hisztéria miatt összeomlott húspiacnak köszönhetően – januárra újabb hatezer tonnányi segílyt ígértek. Az általunk kiosztandó segíly gyógyszer és orvosi eszközöket tartalmaz, s nem vihetjük oda, ahova akarjuk, az elosztási tervet az FDRC-nek jóvá kell hagynia. Ritkán állják meg, hogy ne módosítsanak.

Délben láttam egy papucsban járkáló nőt a jeges utcán. A hőmérséklet mínusz tíz fok alatti, de a nagyobb terek állandóan tele vannak zászlót, művirágot lengető gyerekekkel. Az áprilisi nagy eseményre készülnek, amikor százezer közreműködővel adják elő a világ legnagyobb élőképét valami jeles évforduló alkalmával. Különben mindenütt sorokat látni, hatalmas tömeg vár az ütött-kopott villamosokra, emberek állnak a boltok és a nagyobb középületek előtt, ki tudja, mire várva. A központban építik a világ legnagyobb szállodáját, százöt emeletes lesz, ha valaha elkészül. Háromszázhatvan méteresre tervezték, a daru ma is ott áll. A nyolcvanas években fogtak neki, de nincs rá pénz, hogy befejezzék. Az árvíz miatt – teszik hozzá kísérőink.

Este hálózásokban ülünk a nagyszoba dermesztő hidegében. Az alumínium ablakkeretben felfedezett lyukakat rágógumival tömjük be, így legalább nem fűtül be a szél. Délután háromtól van tévéműsor este tizenegyig. Film nincs, talán szombaton lesz a hétvégi csatornán. Szovjet, a hetvenes évekből. Ma este csak hazafias dalok mennek, a giccses állóképeket néha lelkesítő termelési riportokkal szakítják meg. Híradó csak belföldi van, amelyből az derül ki, hol volt nagyobb gyűlés, és merre járt a szeretett vezető. A kétmillió párttag országában minden bizonnyal fontos dolgok ezek, miként a szombati, munkahelyi ideológiai képzés, amely mindenki számára kötelező. Péntekenként pedig a hivatalnokok is fizikai munkára mennek, így javítva az általános erőnlétüket.

Meglehetősen furcsa érzés olyan lakásban élni, ahol – barátok sügták meg – legalább öt lehallgatókészülék van beépítve. Idegesítő így gépelni is, bár remélem, még idegesítőbb úgy hallgatni a monoton kopogást, hogy közben

nem tudják elolvasni, amit írok. Az itt dolgozó külföldiek külön módszert fejlesztettek ki a kommunikációra: amikor a mikrofonnak szánnak valamit, kezükkel köröző mozdulatot tesznek a fejük fölött. Dívik a képes beszéd, és tudni kell ellenkező értelemben is érteni a mondani-valót.

Harmadnapra megkaptuk az engedélyt, hogy Nampóba – mintegy 150 kilométerre fekszik a fővárostól – utazhassunk megkeresni konténereinket. A kikötő üres, egyetlen uszályról pakolnak le segélyként érkezett gabonát. Nem hagynak fényképezni – ez különben mindenütt jellemző –, ahol valami érdekeset látunk, hiába kérjük, nem áll meg a sofőr. Arrafelé kétszer öt sávós autópálya vezet, jó, ha ötpercenként jön szembe valaki. Nagyon sok a kerékpáros és a gyalogos, a várostól több tíz kilométerre is bandukolnak a semmibe. Bár széles az út, nem lehet haladni, mert meglehetősen hullámos, és minden pillanatban előbukkanhat egy gyalogos. Pár kilométerenként özőnvíz előtti traktorok, teherautók állnak keresztben, mellettük katonák próbálják kiolvasztani a megfagyott, vízes gázolajat. Az utat egy korábbi évforduló tiszteletére építették iszonyú áldozatok árán. A régóta itt munkálkodó nemzetközi segélyszervezetek tagjai szerint tízezrek dolgoztak itt, a nők kötényben cipelték a férfiak csákányai által kiszakított szikladarabokat.

A tél ellenére az utat övező földeken is rengeteg embert látni. Kis zsákkal a vállukon ehető növényeket keresgélnek a dermesztő hidegben. A külvárosokban cigarettát – és ki tudja, még mit – áruló emberekkel találkozhatunk, akik azonnal elfordulnak, ha külföldit látnak. A gyerekek meg egyenesen menekülnek – a tolmács szerint azt hiszik rólunk, hogy amerikaiak vagyunk.

Az Újvilágból jött imperialista az első számú közellenség itt, minden bajnak a forrása. Ellene valósággal fanatizálják a gyermekeket, a rajzfilmekben amerikai uniformist kap a gonosz menyét, s még a nemzetközi iskolában is úgy kezdődik a szöveges matematikafeladat: ha száz gaz imperialista tör a szeretett vezető életére, de közülük a koreai népi hadsereg derék katonái lelőnek, illetve elfognak hatvanat, akkor még hány gaz imperialistát kell megölniük ahhoz, hogy a szeretett vezető életét ne fenyegetse veszély?

A konténereket egyébként nem találtuk meg.

Egy lejárt szavatosságú ország

Egy külföldinek Észak-Koreában gyakorlatilag nincs mit kezdenie a szabad idejével. A mozik, színházak bezártak a hideg miatt, piacra, boltba, utcára nem szabad menni. A kevés, valutáért árusító bolt szegényes árukészlete hamar kiismerhető, a vásárolható élelmiszerek többsége már nem fogyasztható. Az embernek itt sokszor az az érzése, hogy az egész ország ilyen: lejárt a szavatossága.

Hogy a helyiek miként élnek, arról nem sokat lehet tudni – a tolmácsunk többször is jelezte, hogy öt éves lesz a gyereke, de a neki vásárolt ajándékot nem adhattuk át személyesen.

A negyedik nap azért jól telt, hoztak három radiátort. Havi hét dollár a bérleti díjuk, ha van villany, talán elviselhető lesz a hideg a hálószobákban.

Megkérdeztük, meglátogathatjuk-e az észak-déli határt. Kísérőink szerint két hét szükséges a katonai enge-

délyek beszerzéséhez, de megpróbálkoznak a lehetetlennel, hogy a hét végén elindulhassunk. Azt mondják, a lakásukban nincs hideg, de gyógyszert kérnek a feleségeiknek a felfázás miatt kialakult krónikus női betegségek kezelésére.

Észak és Dél

Az ideológiai képzés ránk is hat, kezdünk belefásulni. Ma legalább történt valami: egyeztető gyűlésük volt az itt dolgozó nemzetközi segélyszervezeteknek. Alig tucatnyian vannak az ENSZ-képviselők (UNICEF, Világélelmezési Program stb.) mellett, köztük egy magyar is. A legtöbb beszámoló így kezdődött: mi még mindig a konténereinkre várunk. A hatóságok nyáron a magas vízállásra, télen a befagyott kikötőkre hivatkoznak. A várakoztatásnak persze stratégiai okai vannak: a szervezetek kifárasztásával azt érik el, hogy befolyásolhatóbbakká válnak. Nem szeretik, ha két nemzetközi szervezet összedolgozik, mert kettő erősebb, mint egy, és külön-külön könnyebb szemmel tartani a csoportokat. A szervezetek emberei keserűen jegyezték meg: hozzuk az élelmet, költjük itt a pénzt, mégis a koreaiak diktálják a feltételeket. Úgy érzik, a helyi hatóság kihasználja őket. A munkával nehéz haladni, mindenhez engedély kell, s gyakran indoklás nélkül átvezényelik őket egyik tartományból a másikba. A macska-egér játékba sokan beleunnak, a szervezetek személyi állományában gyakori a csere. A körülmények sem kedvezőek, hiszen volt olyan iroda, ahol öt fokban kellett dolgozni.

Sikerült elérnünk a hihetlent: lemehetünk a kettészakított faluba, Pahmindzsonba. Előtte még meg kell te-

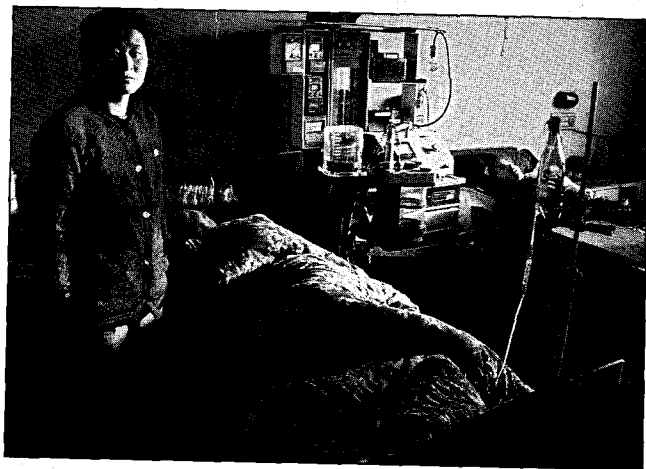
■ Barátkozás a katonákkal a két koreát elválasztó demilitarizált övezet északi oldalán

kintenünk a fővárosban kiállított amerikai kémhajót, a Koreai Népi Hadsereg mindent elsöprő erejének kézzelfogható bizonyítékát. A Pueblót valamikor a hatvanas években fogták el, állítólag észak-koreai vizeken. Akkor, mint egy dunai sétahajó: Nem volt rajta nehézfegyverzet, a „rajta kém-

tevékenységet végző katonák civileknek álcázták magukat”. Az USA azóta sem heverte ki a szörnyű csapást – tudtuk meg a tíz dollárért levetített angol nyelvű videóból, amelyen bemutatták az amerikaiak bocsánatkérő levelét is. A hajón egy szállodaportás kinézetű, ám kitüntetésekkel kellőképpen felvértezett veterán vezetett körül, s Amerika-ellenes hevületét cseppet sem zavarta, hogy közben a hajó mellett USA feliratú, élelmiszersegélyt tartalmazó zsákokat pakoltak ki egy hatalmas uszályról.

A határ felé menet rengeteg ember vonul a földekre szervezeten, apró kapával a kezében. Vasárnap. A határ menti városig, Keszongig tartó kétórás úton egyetlen benzinkút sem volt az autópályán, igaz, minek, ha úgys csak jegyre adnak üzemanyagot. Katona és katonai jármű annál több mutatkozott. A ruhájuk és felszerelésük állapotából ítélve valószínűleg dombelhárításra, vagyis lapátolásra vetették be őket.

A demilitarizált határövezetben két katona csatlakozott a három állandó kíséző mellé, s csodák csodája: megengedték, hogy fényképezzünk. Megmutatták azt a termet, ahol elkezdték a fegyverszüneti tárgyalásokat az amerikaiakkal, és azt is, ahol aláírták a szerződést. A határvonalon hét barakk található, ezekben folynak időnként az észak–déli tárgyalások. A vonal egyik oldalán északi katonák állnak rezzenéstelenül, a másikon déliek lézeng-

■ Kórterem a magyarok által épített sariwoni kórházban 2001-ben

nek. Mindkét oldalról nagy katonai távcsővel bámulják az alig tíz méterre sétálgató ellenséget. A barakkoknak két bejáratuk van, ki-ki a maga oldalát őrzi. Amikor vendég jön az északiakhoz (ezt jó előre be kell jelenteni), a déliek kimennek a barakkból, és bezárják az ajtót. Így mi is „át-mehettünk” Dél-Koreába, beleülhettünk a másik oldalon a délieknek előkészített székbe.

A látogatás után a kíséző katona elmondta: az egysége a meleg téli ruhát személyesen a szeretett vezetőtől kapta. Öt éve szolgál a seregben, és örül, hogy védheti a népet a gaz imperialisták ellen. A felé nyújtott imperialista rá-gógumit azért szó nélkül elfogadta. Megkérdeztük a parancsnokot: átbeszélnek-e a katonái a vonalon? A déliek szívesen beszélgetnének északi testvéreikkel, mondta, de mivel az amerikaiak lehallgatják őket, nem mernek őszinték lenni.

Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy az északiakat foglalkoztatja a nemzet újraegyesítésének gondolata. Úton-útfélen emelik az új emlékműveket és lelkesítő pannókat a „két ország, egy nép” gondolat jegyében. Igaz, náluk csak az a forgatókönyv létezik, hogy a déliek „megtérjenek” az északiakhoz, ennek minden politikai következményével együtt.

A kettészakított falu után elvittek az „igazi falhoz” is. A terepjáróval hatalmas hegyet másztunk meg, s közben bepillanhattunk a mezőn szorgoskodó paraszt és a dombon örökdő katona idilljébe. A tél dacára rengetegen vannak a földeken, köztük sok a nagyon gyengén öltözött gyerek. A határvonal mindkét oldalán két kilométeres sávot jelöltek ki demilitarizált övezetnek. Emitt szántóföld van ezen a sávon, náluk beásott hadi objektum, mondták, de azért az innenső oldalon sem nagyon láttunk szabadon mászkáló embereket azokon a bizonyos „szántóföldeken”. A megfigyelőpontokon hatalmas távcsöveket kapunk, megfigyelendő a falat. Tényleg van valami falszerű (hivatalosan nem létezik ilyen), a „déliek csinálták úgy, hogy a felőlük levő oldalon feltöltötték, lankásították, így onnan nem látszik”.

A légvonalban négy kilométerre levő déli bázis kerítésén hatalmas feliratok virítanak. A tolmácsunk csak hosz-

szas unszolás után fordította le azokat suttyomban. Információ – kommunikáció – nagy erő! – áll az egyik plakáton. Alighanem onnan is figyeltek bennünket, mert alighogy odaérkeztünk, meglepően jó minőségű és hangerejű zene jött át a dombokon. „Imperialista propaganda ellenünk” – mondta a katonatiszt, de mi azért örültünk a Jean-Michel Jarre *Oxigén* című lemezéről való dalnak. Nem sokáig, mert csakhamar jött a recsegő-ropogó válasz egy hazafias induló formájában, de nem az ellenségnek szánva (ahhoz nem volt elég erős), sokkal inkább a helyiek helyes irányba való visszabillentése érdekében.

Műtét – érzéstelenítés nélkül

Megjötték a konténereink, nekifoghatunk a gyógyszerek és az orvosi eszközök szétosztásának. Ebben a kérdésben pontos információcsere van a nemzetközi segélyszervezetek közt, hogy a lehetőségek szerint ne forduljon elő túltámogatás. A dolog nem egyszerű, mert hiába a jó szándék, az FDRC beleszólhat – és a legtöbbször bele is szól – az elosztásba. Nekünk hamar ment az egyezkedés, így indulhattunk az egyik vidéki kórházba. Az intézmény a másfél millió lakosú tartomány központi kórháza, ahol hétszáz ágy várja a betegeket. Az elosztás ürügyén benézhetünk a kórtermekbe és a műtőbe. A gyengébb idegzetűek most ugorjanak át pár sort.

Az orvosi berendezések állapota katasztrofális, talán húsz éve vásárolták a legújabbat. Gyakorlatilag semmi sincs; az egyszer használatos tűket annyira elkoptatják, hogy időnként köszörűn élezi újra őket. A napi négy műtétnek helyet adó operációs terem leírására nehéz szava-

kat találni. Tisztaság volt, de szó nélkül megengedték, hogy utcai ruhában és cipőben bemenjünk. Láttunk egy beavatkozást: az otthoni öltözetében megműtött hölgyet nem tudták – nem volt mivel – érzésteleníteni, ezért négyen fogták le az üvöltő beteget. Minden csupa vér volt. A kórtermekben az infúzió sörösüvegből csöpög a betegbe, az épületben ottjártunkkor nem volt víz és villany. Hatalmas vödörökben cipelték a vizet az emeletekre, a hozzátartozók pedig pokrócokat, tüzelőt és élelmiszert hoztak a betegeknek, hogy ne fagyjanak meg, és egyenek valamit a kezelés alatt.

Láttunk árvaházat is, ahol egy teremben vagy ötven csecsemő feküdt a földön. Itt legalább nem volt farkasordító hideg, de a gyerekek fején látszott, hogy életük döntő többségét háton fekvé töltik. A négynapos gyermek együtt volt a nyolc hónapossal, sokuk arca és feje ki volt sebesedve, s olyat is láttunk a sarokban, akiről nem

■ Árvák Sariwonban. Bútorra nem költöttek sokat

tudtuk megállapítani, hogy éle még. Nagy kegy különben, hogy egyáltalán bemehettünk, a külföldit általában nem viszik be ilyen helyre, vagy ha igen, akkor nem érintheti meg a gyerekeket. A valamivel nagyobbak csoportjában jobb volt a helyzet, a gyerekek Amerikából kapott szabadidőruhákban voltak. Négy-öt éveseknek becsültük őket, de utána megtudtuk, hogy a tízet is betöltötték. A beteg gyerekeket nem nézhettük meg, mert „nálunk nincsenek beteg gyerekek”. Hivatalosan HIV-fertőzött sincs az országban.

A sikeres napot vacsorával ünnepeltük. Az evés utáni jó hangulatban a kísérőink is feloldódtak kissé, és megkérdezték tőlem, szerintem melyik rendszer a jobb. Abszurd helyzet, amikor a segélyezett kérdezi a jóléti társadalomból érkező adományozót, hol jobb élni. Nem akartam megsérteni őket, de hazudni sem volt kedvem, ezért azt válaszoltam: szerintem a másik rendszer picit jobb. Egy világ omlott össze bennük a személyemmel kapcsolatban, utána jóval hűvösebbek voltak a nekem szánt mondataik.

Az utolsó napon kiosztjuk a maradék gyógyszert, és ajándékot veszünk a kísérőknek. Mindannyian ateistának mondják magukat, de elvárják az idegentől, hogy karácsonyi ajándékkal örvendeztesse meg őket.

Már besötétedik, mire visszaérkezünk a fővárosba. Harmincemeletes tömbházak között autózunk, az ablakokból csak gyertyafény szivárog ki, elképzelhetetlen az európai városok ilyenkor szokásos fénykavalkádja. Szakad a hó, de itt az sem a megtisztulás reményét, hanem a reménytelenséget sugározza.

Holnap reggel elrepülünk. Valahogy már ennek sem tudunk örülni, az itt tapasztalt, fásultsággal vegyes félelem

rajtunk is eluralkodott. Az itt dolgozó segélyszervezetek nem próbálják megváltoztatni a rendszert, erre sem erejük, sem lehetőségük. Csak azt teszik, amit a jó felcser tehet: morfiumot hoznak a nagybetegnek a huszonnegyedik órában.

Vonatszerencsétlenség Rjongcsonban

Az első látogatásom után két és fél évvel történt egy több ezer áldozatot követelő tragédia – egy vasúti szerelvény felrobbant a kínai határ közelében, egy Rjongcson nevű településen. Nekem akkor nem sikerült bejutni az országba, de a baptistáknak igen. *Sátrakban élő emberek ezreit látták, súlyos sérülteket a kórházakban, a baleset helyszínén pedig tizenöt méter mély gödröt.*

A magyar segélyszervezet volt az első európai humanitárius csapat, akiket beengedtek a hatóságok az április 22-i vonatszerencsétlenség színhelyére. Szenczy Sándor elmondta: eddig példátlan módon ők személyesen osztották ki a segélyeket, így ötmillió forint értékben takarókat, ételajlat, tartós élelmiszert és háztartási eszközöket juttattak a katasztrófa áldozatainak. A tragédia helyszínére is sikerült bejutniuk, az egykori állomás ötszáz méteres körzetében minden elpusztult, a detonáció helyén pedig tizenöt méteres gödör keletkezett. A helyiek elmondása szerint a vasútállomáson két szerelvény tartózkodott, az egyik száz tonna ammónium-nitrát volt, amelyet egy alagútúrához szállítottak. A másik vágányon álló olajtartály begyulladt annak következtében, hogy a felsővezetékkel áthúzott egy elektromos szikra, a keletkezett tűz negyven perc után terjedt át a másik sze-

relvényre, mely azonnal berobbant. A robbanás négy kilométeres sugarú körben érezte hatását, azonnal megölve 154 embert (a halottak száma azóta 161-re emelkedett). A város kórházában háromszáznolcvan súlyos sérültet kezelnek, tizenkét középület és ezernyolcszázötven lakás dőlt össze teljesen. A nyolcezer hajléktalanná váló embert kezdetleges sátrakban és a környező falvakban helyezték el. A válságövezetbe többek közt megérkezett a világegyházak szervezete, a WFP és a Nemzetközi Vöröskereszt segélye, így a gyógyszerellátás és az élelmszersegélyezés megoldottnak mondható, a fő prioritás most a lakóépületek helyreállítása. Munkagépből még kevés van, a magyar szemtanúk elbeszélése szerint az emberek ezrei pusztán kézzel takarítják a romokat. Elsősorban takarókra és háztartási eszközökre van szükség, a nincstelenné vált áldozatok rendkívül mostoha körülmények között élnek.

A nép paradicsoma

Pénteken az értelmiség a földekre megy – állóképek

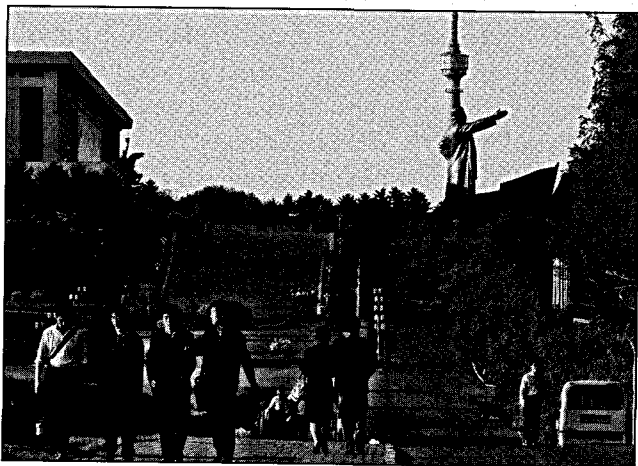
Pattanásig feszült a helyzet a két Korea között, miután a délieknek bizonyítékaik vannak arra, hogy az északiak torpedózták meg 2010 márciusában a Sárga-tengeren a Csonan nevű korvetet. Phenjan cáfol, és háborúval akarja megtorolni a rágalmat. Újra a humanitárius szervezet önkénteseiként jutottam be – kilenc év után – a világtól szinte légmentesen elzárt államba, ahol a földkerekség negyedik legnagyobb hadseregének fenntartása messze felülmúlja az ország lehetőségeit.

Egyetlen gép indult a múlt kedden a phenjani nemzetközi repülőtérre, és hasonló nagyságrendű volt az érkező forgalom is: mindössze a helyi légitársaság, az Air Koryo pekingi retúrjárata közlekedett. Akadnak napok, amikor nincs ekkora zsúfoltság, ugyanis egyetlen civil repülő sem bukkan fel a kifutón. Tévedés ne essék, 2010-ben vagyunk, vagyis mégsem: Észak-Koreában az időszámítást is a nagy vezető, Kim Ir Szen elvtárs születési dátumához igazították, ezért most kilencvenkilencet írnak.

Öt nappal korábban érkeztünk négyen: Szenczy Sándor, a Magyar Baptista Szeretetszolgálat vezetője, Szilágyi Béla nemzetközi igazgató, Fábry Sándor és jómagam. Utóbbi kettő a ballaszt a delegációban: papír szerint mindketten tanárok vagyunk, és a szervezet szponzorai. Azért jöttünk, hogy lássuk, hogyan hasznosították az adományainkat. Újságíró különben nem kaphat beutazási ví-

zumot ebbe az országba, de turista is csak ritkán, szervezett út keretében. Ha amerikai, japán vagy dél-koreai állampolgár, akkor még úgy sem.

A reptéren unatkozó úttörő ácsorog, hatalmas csokor virággal a kezében. Nem minket vár, idős koreaiak érkeznek Japánból, akiket még a második világháborús megszállás idején raboltak el. (A felkelő nap országában több százezres koreai közösség él, de nem nagyon vágnak a visszatelepülésre, leginkább csak látogatóba érkeznek.)

■ Diákok térnek vissza a szobor mellől: nagy megtiszteltetés lesöpörhetni a lépcsőket

A csoport vezetője még a repülőgépen kiosztotta azokat a Kim Ir Szent ábrázoló kitűzőket, amelyek errefelé minden ember – legyen az felnőtt vagy gyerek – öltözetének kötelező kiegészítői, így a Japánból „hazatérő” koreaiaktól is elvárják a viselését. Én ugyan korábbi utam alkal-

mával is próbáltam ilyet szerezni, de hiába, idegen nem kaphat belőle.

Simán és gyorsan lezajlik a beléptetés, a bőröndöt nem nyitják ki, de mindannyiunktól elveszik a mobiltelefon. Hiába próbálnám elrejtetni, a fémkereső kaput nem lehet becsapni, de nem is volna értelme becsapni, mert az itteni hálózatra – most újra engedélyezték, tehát működik, de csak a kiválasztottak birtokolhatnak készüléket – nem tudna csatlakozni. Aprólékosan átnézik a ketyeréimet, a laptop, a kis kamera és a fényképezőgép bevitelét engedélyezik, de ha lenne nálam műholdas helymeghatározó (GPS), azt elvennék.

A kijáratnál négyen várnak, és ők mindvégig, az út teljes időtartama alatt velünk lesznek. Egyszerű képlet: minden külföldre egy helyi kísérő. Ez nincs ingyen, sok száz euróba kerül az „idegenvezetés” és az autó, amellyel járunk. Ezt a költséget nem lehet megúszni, hiszen nincs taxi, a reptérről el sem jutnánk a szállásunkra. Pénzt váltani sem sikerül az öt nap alatt, így – akárcsak az előző út során – most sem egészíthetem ki érmekollekcióm az észak-koreai vonnal.

Mindjárt érkezésünk első fél órájában hatalmas megtiszteltetés ér bennünket: megkoszorúzhatjuk az ország örökös elnökének hatalmas bronzszobrát (amely a világ legmagasabb embert ábrázoló alkotása). Véletlenül elfelejtettünk virágot hozni, de ez sem gond: az autó csomagtartójából váratlanul előkerül egy hatalmas csokor a „koreai és a magyar nép örökös és megbonthatatlan barátsága” felirattal, így felsorakozhatunk az ünnepi aktushoz. Halk zene szól a hatalmas téren, a lépcsőket épp úttörők seprik (ők kiemelkedő iskolai teljesítményük miatt nyerték el a megtisztelő lehetőséget). Amikor fényké-

■ Tisztelet a Nagy Vezér, vagyis Kim Ir Szen elvtárs szülőházánál

pezni kezdek, egyik kísérlőnk – egymás között tartótisztnek hívtuk őket – figyelmeztet: csak egész alakos képet készíthetnek a Nagy Vezérről.

Ügyelnünk kell a gesztusainkra, a vendéglátók nem szeretik a tiszteletlenséget. A baptis-

táknak már van gyakorlatuk ebben, és Fábry is hamar ráérez az itteni módra: faarccal előadott semmitmondó körmondatokkal adja a lovat a házigazdák alá (például mindenáron el kell kerülni a látszatot, hogy az imperia- lizmus szekerét toljuk, és ügyelni kell a progresszió köntösébe bújt diverzánsokra!), így nekem meglehetősen gyakran kell cipőfűzőt igazgatnom, hogy ne kerüljek kellemetlen helyzetbe.

Hetekkel előre, aprólékosan egyeztetett programunk van, és ettől nem lehet eltérni. A szeretetszolgálat a diplomatanegyedben bérel lakást, ebben szállunk meg. Az őr az udvarunkról még kienged, hogy elmehessünk a valutaért áru- ló élelmiszerboltba és vendéglőbe, de a lakótömb határá- n álló fegyveres őr már nem engedne továbbkóborolni bennünket. De nemcsak kifelé, befelé sincs átjárás: helyi ember csak különleges engedély birtokában léphet be arra a területre, ahol külföldiek is előfordulnak.

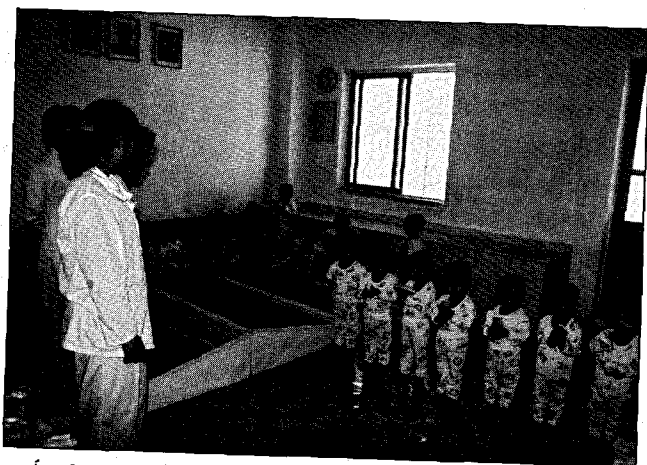
Legutóbb kilenc éve jártam itt, télen. A kizöldült természet jó- t tett a betonrengetegnek, most nem tűnik ko-

pottnak és sivárnak minden. A korábbi látogatáshoz ké- pest jóval több a jármű is az utakon, de azért dugóktól egyelőre nem kell tartani; az útkereszteződésben álló rendőrnők agilis forgalomirányítása autó híján elég vic- ces látvány. Hamar megtudjuk, hogy immár lehet ma- gántulajdonban is autó, de az öt nap alatt mindössze két sárga rendszámot – ezzel különböztetik meg az államiak-

■ Üttörők és külföldi látogatók a kommunista kegyhelynél

tól – sikerült felfedeznünk. A fejlődés más területen is lát- szik, például az üttört-kopott szovjet IL-62-est vadonatúj orosz repülőgépre, TU-204-esre cserélték, és a munkával megbízott egyiptomi cég szépen halad az annak idején a világ legmagasabb szállodájának megálmodott beton- monstrum, a háromszáz méter magas, 1989 óta befeje-

■ Árvaház Sariwonban, 2010-ben. A gyerekek jobb állapotban vannak, mint a korábbi látogatásokkor

zetlenül álló Rjugjong Hotel építésével is, trendi acél- és üveggöpenyt aggat a hatalmas betonfelületre.

A valutáért árusító boltban most is van magyar jelenlét (korábban rossz minőségű magyar borral töltötték fel az üres polcokat), ám a negyvenkét eurós Pick szalámi bor-sos árnak tűnik. Amikor az árcédulát nézzük, épp ki-kapcsolják a villanyt, így tárgyitalan lesz az eladó tiltako-zása, aki azért hagyta ott a kasszát, hogy erőlyesen lebeszéljen a szalámi lefényképezéséről.

Estére sikerül beüzemelni a tévét, az adás hazafias in-dulóval kezdődik. Utána híradó, de az első fél órában csak felolvas egy bemondónő vetített háttér előtt. Néha belelkesül, és úgy hangsúlyoz, mint Galla Miklós a L'art pour l'art Társulat indulásakor. Később valódi vizuális or-gia következik: állóképeket mutatnak a szeretett vezető, Kim Dzsongil kínai látogatásáról. A kétórás híradó után

néhány nyugtató melódia következik, majd egy szigorú szemű bemondó erőlyesen jó éjszakát kíván, elköszönése után pedig az áramszolgáltatás is szünetel. Második nap elutazunk az Illatos-hegységbe, hogy megtekintsük a Nagy Vezérnek és fiának, az országot jelenleg is vezető Kim Dzsongilnek felhalmozott ajándékokat.

Százötven kilométert autózunk, a földeken rengeteg embert látunk. Péntek van, ilyenkor a szellemi foglalko-zásúaknak (irodistáknak, értelmiségieknek) is fizikai mun-kát kell végezniük. Jelenlétüket piros brigádzászlók jelzik, és akinek már nem jut hely a földeken, az a vasúti talp-fákon guggol, hogy a töltés kövei közül kézzel kiszedje a gyomot.

Az Ajándékok Háza négytonnás kapujának hatalmas rézkilincset csak fehér cérnakesztyűvel szabad megfogni. Odabent elveszik a fényképezőgépet, így a nagy vezetőnek száznyolcvanhárom országból küldött kétszázhuszonöte-zer-százharmincöt ajándékából semmit sem lehet lefény-képezni. A hegy gyomrába hetvenezer négyzetméter alap-

■ Itt hivatalosan nincs beteg gyerek

területű labirintust vájtak. Idegenvezetőnk határozottan cáfolta, hogy a hegy gyomrában lennénk, szerinte csak azért nincsenek ablakok a termeken, hogy az ajándékokat – zömükben porcelán- és fémtárgyak – konzerválják. Itt érdekes módon mindig van villany, működnek a mozgásérzékelős mozgólépcsők, és a hatalmas belmagasságú termeket plafonig márványozták. Van itt minden a CNN-től kapott üveggolyótól a Sztálin által 1945-ben küldött páncélvonatig. Magyar ajándékot is szép számban találni,

■ Forgalmat irányító rendőr Phenjanban. Dugóktól egyelőre nem kell tartani

a Fővárosi Állat- és Növénykert igazgatója például küldött 1979-ben egy golyát, 1984. szeptember 3-án pedig „egy magyar író és felesége” fejezte ki őszinte megbecsülését egy hamutállal. A legbizarrabb terem azonban egy kínai aján-

■ Szocreál freskó a metróállomás falán az észak-koreai fővárosban

déké: itt magát a nagy vezetőt láthatjuk viaszba öntve, a háttérben épp felkel a nap, csicseregnek a madarak, és kósza szellő borzolja a nép nagyszerű fiának fűrtjeit. Itt nekünk is illik meghajolnunk. Utánunk egy nőszövetségnek

tűnő brigád érkezik, a menyasszonyi ruha és hálóing keresztezéséből született ünnepi öltözetet viselő látogatók előírás-szerűen tíz másodpercig meghajtják a derekukat. Van egy másik épület is a Kim Dzsongilnek küldött ajándékokkal, de ez egyelőre jóval szerényebb méretű, alig ötven terem van benne. A két komplexumot évente százezer-nél is többen látogatják, és az idegenvezetőnk ál-

■ Kim Ir Szen számtalan formában fellelhető az egész országban

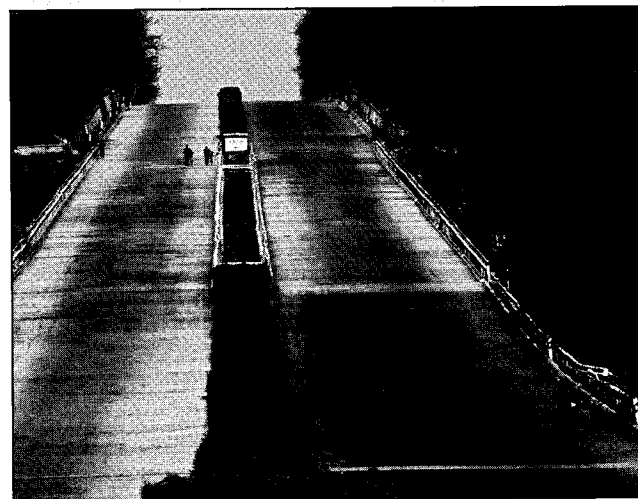
landóan arról érdeklődött, hogy összehasonlítható-e ez a nagyszerű gyűjtemény a párizsi Louvre-éval.

Észak-Koreában számtalan olyan ártatlannak tűnő kérdést tehet fel az avatatlan, amelyre nem lehet választ kapni. Ilyen például az is, hogy hol lakik a Kedves Vezető. A legkonkrétabb válasz az volt, hogy a fővárosban. Négy nap kitartó érdeklődés után sikerült egy állomás erejéig lelátogatni a metróba, és bemehettünk – fényképezőgép nélkül – öt percre egy piacra is. Jöttünkre azonnal elpakolták a borotvált, kibelezett kutyát, és az árukínálatot nézve jelenleg nincs éhezés az országban, legalábbis annak, akinek van pénze vásárolni. Kísérőink elmondták, hogy most napi hatvan deka rizs jár az embereknek, de ezt a mennyiséget nem mindig tudják biztosítani.

Apropó, pénz: a közelmúltban bevezetett pénzügyi reform miatt érzékelhető feszültség és idegesség uralkodik az országban. Tavaly novemberben ugyanis beváltották a vont száz az egyhez arányban (magyarán levágtak két nullát), de az intézkedés után az ígéretek ellenére áruhiány lépett fel, és a helyzet csak azután javult, ahogy a portéka visszadrágult az eredeti árra. A pénz azonban az új maradt, így mindenki elveszítette pénze értékének kilencvenkilenc százalékát. Nyugati sajtóelemzők szerint az akció célja az volt, hogy csírájában felszámolják a magánkereskedést. Az intézkedés azonban akkora felháborodást váltott ki, hogy a kommunista pártnak lépnie kellett. Mit lépett? Bűnbakká kiáltotta ki, majd ki is végeztette a reform két levezénylőjét, köztük a Munkapárt pénzügyi és tervezési osztályának vezetőjét.

A külföldiekkel általában kötelező módon megnézetik Kim Ir Szen szülőházát is, a fővárossal már gyakorlatilag összenőtt faluban, Mankiongdében. Szombat van, a fel-

nőttek társadalmi munkában, ingyen dolgoznak (többnyire a mezőn), a vörös úttörőnyakkendőt és fehér inget viselő gyerekeket szervezeten, buszokkal hozzák a kegyhelyre. Nem látszanak alultápláltak – fegyelmезetten meghajolnak a viskó előtt, és leteszik a virágaikat a tornácra. Annyian vannak, hogy mozdulni is alig tudunk.

■ Autópálya a főváros határában. Közlekedési dugótól egyelőre itt sem kell tartani

Megkérdezem az egyik kísérőt, hogy máskor is ennyien vannak-e, mire azt válaszolja: dehogy, áprilisban, a nagy vezető születésnapjának havában sokkal többen! Kim Ir Szen különben csodálatos képességekkel bírt, tizenkét évesen például négyszáz kilométert gyalogolva jött haza Kínából, hogy felszabadítsa az országot, tizenhárom évesen pedig megalakította a koreai kommunista pártot.

■ Egyenruhást hivatalosan
nem szabad lefényképezni

Csak az utolsó előtti napon foglalkozhatunk azzal, amiért jöttünk: elmegyünk vidékre, a fővárostól hetven kilométerre lévő Sarivonba, a magyar orvosok által alapított megyei kórházba. A koreai háború alatt felhúzott épület már nincs meg, de a koreai és a magyar nép örök testvéri barátságát ma is kétnyelvű feliratos emlékmű őrzi. A kórházban is látszik a fejlődés: az ötvenes években idehozott magyar

gyártású röntgent ugyan még használják, de a műtöt – amelyben legutóbbi látogatásunk idején kézben tartott elemlámpával, életlen szikével és érzéstelenítés nélkül műtöttek – teljes egészében kicsempézték, és modern lámpával világítanak. Itt van villany, nem úgy, mint a kórtermekben, ahol víz sincs, de most legalább nem sörösvégből folyik a betegekbe az infúzió, hanem rendes, erre a célra gyártott palackból.

Mikor megkérdezzük, mire volna szükségük, szinte mindent felsorolnak, ami egy kórház működéséhez kell. A baptisták most szívgyógyszert, antibiotikumot és tébécé elleni medicinákat hoztak, de nemrég érkezett meg az országba egy kétmillió dollár értékű gyógyszerzállítmányunk. Ez a debreceni Teva Gyógyszergyár adományaként akkora segítséget jelentett az országnak, hogy a külügyminiszter-helyettes utolsó esti hivatalos vacsoránkon többször is megköszönte. Itt tudtuk meg azt is, hogy a Ma-

gyar Baptista Szeretetszolgálat az egyetlen külföldi nem kormányzati szervezet, amely állandó saját irodát tarthat fenn Észak-Koreában. Jártunk egy árvaházban is, itt sem tűntek a gyerekek alutápláltnak, viszont a legkisebbek a földön, pokrócon vagy vékony matracon feküdtek a bűrtortalan szobákban.

Sarivonba különben kétszer két sávú autópályán mentünk. A fővárosból kifelé az első ötven kilométeren megelőztünk egy tartálykocsit, a szembejövő sávban pedig láttunk egy buszt és két teherautót. Ezután enyhült a járműforgalom, gyalogost és kerékpárost viszont sokat láttunk. A leghetetlenebb helyeken is sepregetnek vagy kézzel gyomlálják a két irányt elválasztó sávot. Amikor megkérdeztük, hogy kik ők, és mit csinálnak, a kísérőink elmondták, hogy az öntudatos polgárokat nagyon zavarja, ha szemetes és gyomos az autópálya, ezért akár hatvan-hetven kilométert is elbicikliznek, hogy megtisztogassák a kérdéses szakaszt. Nagyon sok füvet szedő embert is megfigyeltünk, de nem étkezési céllal, hanem gyógyteának gyűjtötték a növényeket, legalábbis a kísérőink ezt állították. A földeken néha látni régi traktort – működőt alig –, de többnyire marhával szántanak, és láttunk olyat is, hogy két ember kötéllel húzta a kezdetleges faekét.

Az állandó kíséret és a pénztelen, kiszolgáltatott helyzet kísérletezővé teszi az embert, ezért egy óvatlan pillanatban megkértem az egyik „idegenvezetőnket”, aki különben külügyminisztériumi dolgozó, mutasson nekem egy koreai bankjegyet. Miután előhúzott egy ötvenvont, azonnal meg akartam venni tőle a gyűjteményem számára. Rezzentelen arccal mondta, hogy nem lehet, mivel mindössze ennyi pénz van nála, és ez kell neki hazafelé a buszjegyre. A sikertelen akció után megkérdezték,

hallottam-e a legutóbbi nagyszerű észak-koreai békejavaslatról, majd tagadó válaszmra elmondták: a világ nagy hírügynökségei Amerika kezében vannak, így nem csoda, hogy minden fontos dolgot elhallgatnak. A kilőtt dél-koreai hajóról nem esett szó, de a téma gyakran felmerült más kontextusban: az északi emberek felháborodva értesültek arról, hogy a déliek a konfliktus hatására nem ingyen, hanem piaci áron adnák át Phenjannak az észak-koreai labdarúgó-válogatott mérkőzéseinek közvetítését a dél-afrikai világbajnokságról. Az itteniek nem értik, miért keverik déli testvéreik a sportot a politikával. Sajnáljuk az esetet, de a torpedót nem mi löttük ki, han-

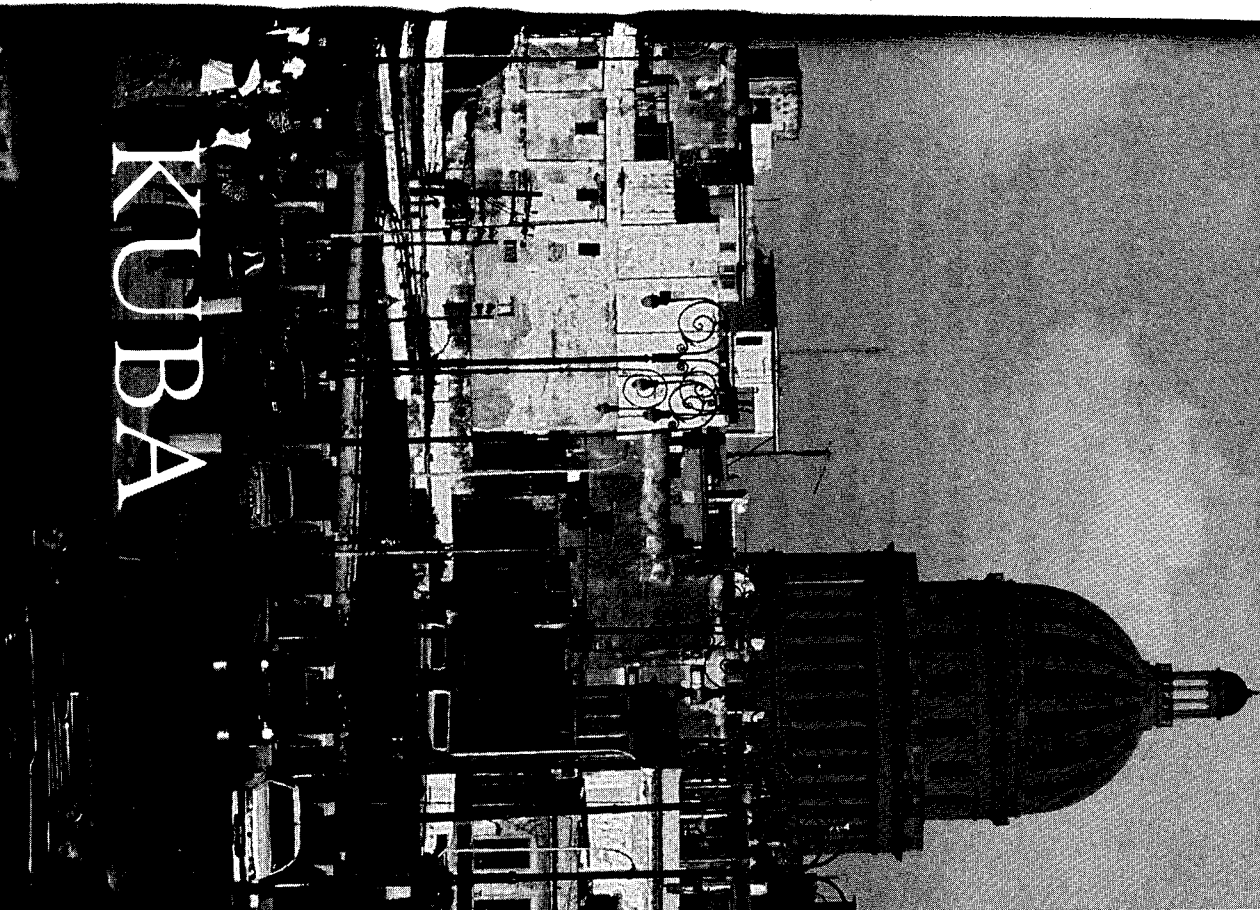
■ Minden festményen Kim Ir Szen elvtárs a legmagasabb

goztatják mindenfelé. A meccset különben nem élőben adnák, hanem újravágva – a nézőket nem terhelik a lelátó látványával, kizárólag a játéktérre koncentrálnak.

Hazafelé indulva még megcsodálunk egy sok száz diákból álló csoportot, amely az őszi Arirang ünnepségre készül, és parányi négyzet lesz a hatalmas élőképben. Fotózni őket sem szabad, mert elmaradna az őszi meglepetés. A diákhad irányítását egy speciális, hangszórókkal felszerelt kisbuszból vezénylik, a pihenőidőben pedig mozgalmi dalokat sugároznak ugyanonnan, a környéken lakók őszinte öröme. Láttunk mozgatható lelkesítő pannókat is; ezeket egyszerűen áthúzzák a másik kerületbe, ha az itteni lakók kellőképpen megértették az üzenetet.

Budapestre kitérővel érkezünk, előtte meglátogatjuk a sanghaji világkiállítást. Megnézzük Észak-Korea standját is, a teremben hatalmas felirat foglalja össze az ország lényegét. Paradise for People, vagyis a nép paradicsoma. Hát, mit mondjak, épp onnan jöttünk, és ott nem úgy tűnt.

KUBA

KUBA

Tíz évnél is több annál, hogy el akarok menni a kommunizmus egyik utolsó bástyájának számító karibi országba, de valahogy úgy alakult, hogy bár a környékére sokat jártam, arra a bizonyos szigetre nem sikerült eljutni. 2010 aztán az áttörés éve lett: előbb barátaim készítettek egy egészen izgalmas filmet Kubáról (a *Havannai történetek – 50 év után* című munkájukról e fejezet végén találnak beszámolót), aztán én is felülhettem egy repülőre, amely oda indult. Életem egyik legkülönösebb és legnehezebb két hete következett.

Helló, haver, adj egy dollárt!

Jegyrendszer, havi pár ezer forintos átlagfizetés, nyomasztó munkanélküliség. Több ezer kilométeres kubai országjárás és egyszerű emberekkel, illetve közismert ellenzékiekkel folytatott beszélgetések után nem nehéz összefoglalni a szigetországban uralkodóvá váló vélekedést: a kommunizmus megbukott Kubában. Csak ezt még haboznak beismerni „odafenn”.

Turistaútnak látszó futárszolgálatot teljesítettem nemrég Kubában. Közel háromezer kilométert vezettem, hogy bátorítást, jó szót és némi támogatást vigyek ellenzéki gondolkodóknak, alternatív könyvtárhálózatot üzemeltető értelmiségieknek, független újságíróknak és politikai okokból bebörtönözöttek családjának. Közel két tucat olyan embernek, akik már nem hisznek a rendszerben ebben a gazdaságilag a tönk szélén álló, de még mindig a kommunizmus egyik utolsó bástyájának számító országban.

Elsőnek egy politikai fogoly családját kerestem fel Havannától félezer kilométerre, egy vidéki kisvárosban. A férfi hat éve ül börtönben, és még tizenkilenc van hátra neki, pedig nem csinált semmi lényegeset azon kívül, hogy nem akart a rendszer része lenni. Rosszkor volt rossz helyen, és a hatóságok gyorsan találtak indokot arra, hogy lecsukják.

Hamar megtaláljuk a címet; az elítélt édesanyja van otthon. Ezerráncú, láthatóan alultáplált öregasszony egy olyan keskeny lakásban, hogy a szemközti falakat kinyújtott karral könnyedén elérném. Rendkívül szerény körülmények között élnek, ő mégis kávéval kínálna, ha elfogadnánk. A menyé nincs itthon: súlyos beteg, és

Havannába utazott, mert ott talán talál gyógyszert a nyavalyáira. A férj a körülményekhez képest jól van a börtönben, legutóbb 2010 augusztusának elején látogathatták meg, egyetlen órácskát töltve vele.

Negyvenfokos a meleg, mi mégis csukott ajtó mögött, halkán beszélgetünk, nehogy a szomszédok meghallják. A néni láthatóan örül, hogy a távoli Európában is tudnak róluk, és elsírja magát, amikor ott hagyok náluk két Boci csokit a minőségi, jelenlegi árfolyamon számítva huszonnyolcezer forintba kerülő fajtából. Ez egy pedagógus közel kétévi bére itt – most egy ideig el tudnak lenni belőle, és néhány „kockányit” gyümölcs vagy élelem formájában be tud juttatni a fiának is a börtönbe.

Nincs értelme húzni az időt, elkészönünk – a látogatással és a címkereséssel együtt is csak negyedórát töltötünk a városban: titkosrendőr legyen a talpán, amelyik ennyi idő alatt beazonosít és lefűlel.

Turistának látszó futár vagyok bérelt autóval. Van kísérem is, egy tolmács, akiről sokat nem írhatok. A miszsióim nem veszélytelen, ezért érthetően óvatosak vagyunk, de ez néha egész komikus helyzetekbe torkollik.

A szigetország második legnagyobb kiterjedésű városában, Camagüeyben volt egy címünk, az egyik kerület főterének környékén. Csakhamar kiderült, hogy a kerület nem kerület, hanem a várostól harminc kilométerre lévő település. Elképzelhetetlenül rossz utakon bukácsolunk kétórányit, mire odaérünk, és a főter mellett lévő Calle B (B utca) felől érdeklődünk. Nekünk persze a Calle A-ban lenne dolgunk, csak ezt nem akarjuk mindenkinek elárulni, arra számítva, hogy a két utca nem lehet messze egymástól. Mindenki csak csóválja a fejét, ahogy útbaigazít, miközben egyre kijebb jutunk a lakott területtől.

Már a környező erdőkben járunk, egyszer – nagy ijedségünkre – egy kaszánya elé is elkeveredünk, de sikerül hamar megfordulni, és az őr nem állítja meg a turistarendszámú autónkat. Amikor megérkezünk a helyszínre,

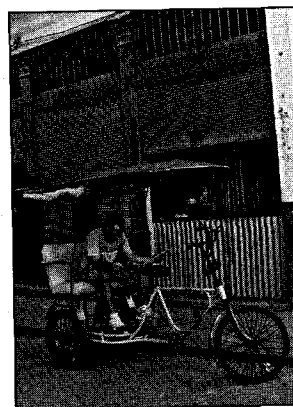

■ Che Guevara neonból, valahol vidéken

kiderül, hogy a Főtér egy láthatóan rég bezárt vállalat neve, és a valaha volt cég munkásainak létrehozott egy rövid barakksort, és ezt az utcát fellengzősen elnevezték Calle A-nak. A környéken mindenki tudja, hogy ott csak egyetlen utcácska van, így minket bolondnak nézhetek a másik, B jelű felől érdeklődve.

Sebaj, sikerül megtalálni az emberünket, aki független újságíró az isten háta mögötti telep egyetlen utcájának utolsó házában. A láthatóan megtört férfi egy biciklitárolóra vagy garázsra emlékeztető tákolmányban lakik, és felderül a tekintete a láttunkra. Ő is gondosan becsukja az ajtót mögöttünk, és nagyon örül a Boci csokinak. Távozáskor ottfeljetek egy ultramodern digitális kamerát a hozzá tartozó kábelekkel és spanyol nyelvű használati utasítással – utána óráig azon beszélgetünk a tolmácsnővel a kocsiban, hogy mennyire szürreális kép a semmi közepén élő férfi a HD-felbontású kutyával. Később kiderül, hogy az újságíró egyébként a fővárosban dolgozna – külföldi szervereken futó kubai független internetes portáloknak –, de amikor elkapják a rendőrök, hazatoloncolják kényszerlakhelyére. Ilyenkor itt kell élnie pár hétig, amíg valahogy újra fel tud utazni Havannába.

Különben nem minden politikai fogoly él elfogadható körülmények között – beszélünk olyanok családjával is, akiket köztörvényesek közé zártak be, és naponta meg kell harcolniuk a túlélésükért. Egy másik rab – szív-baja mellett – súlyos prosztatabetegségben szenved, így kétnaponta meg kell katétereznie saját magát, hogy a hólyagjában felgyülemlett vizeletétől megszabaduljon. Egy húszfős börtöncellában, patkányok és tetvek között, ez körülményes vállalkozás.

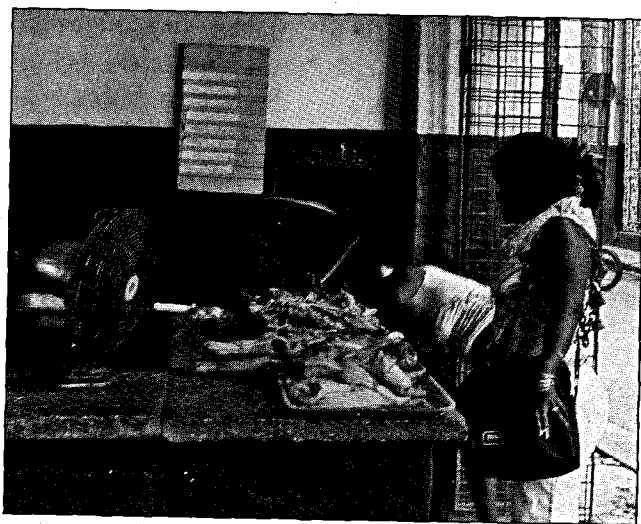
■ Sziesztaidó Havannában

Aki esetleg kiszabadul, annak sem lesz sokkal jobb az élete, hiszen feketelistára kerül, mint minden máskéntgondolkodó. Itt úgy nevezik őket, hogy disszidensek, és mindenki közülük tartozik, akikre megharagudott a hatalom. Ezek az emberek elvesztik munkahelyüket, és minden olyan közösségből kirekesztik őket, amely az állam ellenőrzése alatt áll.

Márpedig itt minden az állam ellenőrzése alatt áll.

A kirekesztés nemcsak szellemi, hanem fizikai értelemben is értendő: több olyan disszidenssel találkoztam, akik nemcsak a társadalom, hanem a világ peremére is kerültek amiatt, hogy isten háta mögötti kényszerlakhelyet jelöltek ki számukra, ahonnan még a legközelebbi (kis)városba sem szabad bemenniük.

Úttalan utakon autóztam a Guantánamo feletti hegyekben, az ország legkeletibb csücskében, a fővárostól közel ezer kilométerre. Errefelé leginkább ember vagy állat hajtotta-vontatta járművek a jellemzőek: bicikli, szekér, netán lovak nyergében ülő emberek. Ha néha motoros járművel találkozunk, akkor az ősrégi teherautó vagy busz. Nagy ritkán autó is feltűnik a hőségtől bakhátas és szétrepedezett utakon, de az többnyire hetven-nyolcvan esztendővel ezelőtt készült amerikai személygépkocsi. Talán Kuba az egyetlen hely a világon, ahol a magántulajdonban lévő gépkocsik kora jóval meghaladja az ország la-

■ Húsbolt a fővárosban. A legyeket ventilátorral fújják le a portékáról

kóinak átlagéletkorát: a múlt század harmincas-negyvenes, netán ötvenes éveinek elején gyártott amerikai autók mellett harminc-negyven esztendőes Ladák, Arók és Barkasok is vígan róják az utakat. Új vagy viszonylag jó állapotban lévő autót csak állami, többnyire piros (bérautós) rendszámmal lehet látni.

Egy európai gyűjtő szíve belesajdulna az irigységbe a fecskefarkú Cadillac láttán, mely hatalmas füstfelhőt eregetve csigalassúsággal közeleg, hogy aztán a turista látván nagyot fékezve megálljon, és kiugorjon belőle hatnyolc kubai, akik gyümölcsöt, szivart, netán szálláshelyet kínálva próbálnak pár konvertibilis pesóhoz jutni. Aki esetleg nem árul semmit, az is – barátságosan hátba veregetve az idegent – azt mondja angolul: Helló, haver, adj egy dollárt!

Az igyekezet érthető: a kubai gazdaság soha nem látott mélyrepülésben van, a gyárakat sorra zárják be, egymillió munkanélküli él a 11 milliós országban, ráadásul épp a napokban jelentette be a kormány, hogy a jövő tavaszig újabb félmillió állami munkahely szűnik meg. Akinek van munkája, az sem jár sokkal jobban: a havi átlagfizetés 250 nemzeti peso körül van, ami tíz-tizenegy eurót, vagyis háromezer forint körüli összeget jelent! Ezt a pénzt egyetlen perc alatt el lehet költeni például mobiltelefon-egyenlegünk feltöltésével vagy tíz liter benzin vásárlásával. Érthető tehát, hogy mindenki a turistákban és a feketegazdaságban látja az egyetlen módját annak, hogy elkerülje az éhhalált. Élelmiszer alig van, hiszen a valaha agrárországnak számító Kuba importra szorul, és mindennapi szükségleteinek 80 százalékát külföldről kénytelen behozni! Az pedig valutába kerül, amelyből kevés van.

Fidel Castro, a hatalomból négy éve önként távozott elnök épp ottlétem alatt ismerte be egy amerikai újságrónak – némiképp meghökkentő módon –, hogy az általa bevezetett kubai gazdasági modell már náluk sem működőképes.

De miért is használnak kétféle fizetőeszközt az országban? Az emberek a fizetésüket helyi pénzben, úgynevezett moneda nacionalban kapják, ebből huszonöt ér egy eurót. Szinte semmit sem kapni érte – nemcsak a szállodákban, hanem a boltokban és a benzinkutaknál is konvertibilis pesót (ezt CUC-nak írják) kérnek az áruért-szolgáltatásért cserébe, a váltóhelyen pedig egy euróért 1,13 CUC-ot adnak, így egy konvertibilis peso körülbelül 250 forintba kerül. A kubaiak semmire sem tartják a moneda nacionalt – amikor egy útszéli árusnál

azzal akartam fizetni a banánért, megvetően nézett rám, és azt mondta, az nem pénz. E véleménye azért nem akadályozta meg abban, hogy a visszajárót ebben a „nem pénzben” adja.

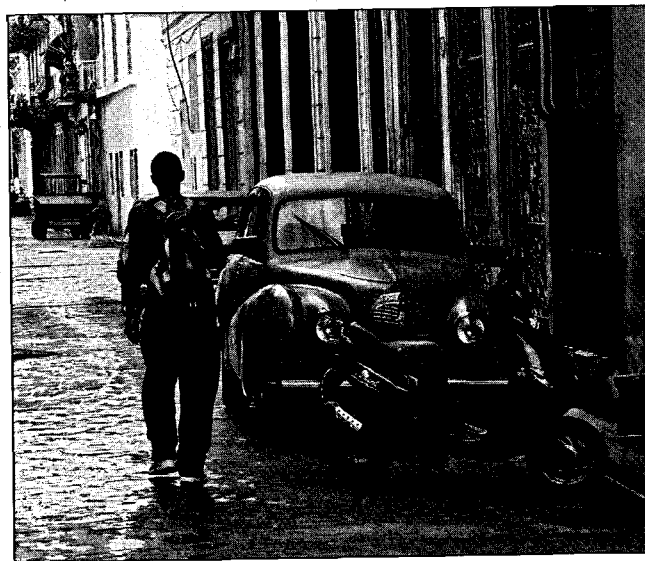
A kettészakadt gazdaság a társadalmat is szétroncsolta: a helyiek joggal érezhetik magukat hátrányos helyzetűnek a saját országukban, hiszen minden egyes pillanatban érezhetik a helyzet megalázó fonákságát. Utazni például szinte lehetetlen, hiszen alig van tömegközlekedés: órákat állnak az út mentén stoppolva az emberek, abban reménykedve, hogy felveszi őket egy turista által vezetett bérautó. Az 1993-as *Eper és csokoládé* című film – a Tomás Gutiérrez Alea és Juan Carlos Tabío készítette alkotás kényes témát, a szakadárságot és a homoszexualitást feszegeti a karibi szigetországban – óta világhírű fővárosi Copenlia fagylaltozó előtt például sorok kígyóznak a tikkasztó hőségben, de a konvertibilis pesóval fizető külföldi egyből besétálhat, és egy elkülönített részen azonnal megkapja a hűsítő csemegét. Én például vasárnap délután magányosan, két biztonsági őr és egy vörös plakátról figyelő Che Guevara társaságában kanalizhattam ki a gombócként körülbelül egy euróba kerülő guayabafagyaltot.

Hasonlóan diszkriminatív a helyzet a világhálóval is: a 2,5 millió fővárosi lakosnak hivatalosan egyetlen netkávézóban van joga internethöz jutni, ezért a legtöbben kénytelenek belógni a külföldieknek fenntartott szállodákba, ahol méregdrágán, óránként hat-tíz konvertibilis pesóért lóghatnak az errefelé sebesnek egyáltalán nem nevezhető információs szupersztrádán, ha épp a kormány nem blokkolja a keresett oldal elérhetőségét.

Az utazás különben sem egyszerű: a stoppolás nehézségeiről már írtam, és minden jelentősebb település előtt

vannak ellenőrző pontok, ahol a rendőrök vizsgálják az utasok adatait. Kivéve a turistákét – azok lassítás nélkül roboghatnak át a kontrollpontokon. Apropos, utazás: szinte mindenki stoppol, és a rendőrök gondoskodnak arról, hogy a magánjárművek is zsúfolva legyenek utasokkal. Bár elméletileg a turistáknak nem kötelező felvenni az út mentén várakozókat, minket is többször megkért az autót leállító amarilló, hogy vegyük fel az ismerőseit.

Így legalább megtudtuk, hogy komoly vagyon egy autó, és a hatvan-hetven esztendőes amerikai roncsokat is tizenöt-húsz ezer konvertibilis pesóért lehet megvásárolnia annak, akinek sikerült ennyi pénzt valahonnan összeszednie.

■ Ez az egyetlen ország a világon, ahol az autópark átlagéletkora magasabb a lakosságénál

■ Ezt a helyzetet korábban Kelet-Európában is sokan megélték

A vén Ladát nem szabad eladni, így csak öröklés útján cserélhet gazdát. Új autó behozatalát csak különleges esetben engedélyezi a kormány, legutóbb például egy országos híró baseballjátékos, Eduardo Paret vásárolhatott magának kocsit Mexikóban.

A stopposoknak köszönhetően pontosan tudjuk a vidéki, jegyre adott fejadagot is, melyet a hónap első napjaiban kivételesen nemzeti pénzért lehet kiváltani az üzletben. Szeptember első napjaiban az emberek a következőket vásárolhatták meg nyomott áron egy hónapi adagként: fejenként egy szivart és egy pakli cigarettát egy doboz gyufával, öt tojást, egy font rizst, húst és olajat, két font babot, egy csomag sót. Kaptak egy font kávé, ugyanannyi cukrot és a család nagyságától függően – itt különben sejtnek nevezik a családot – fél vagy egy egész csirkét.

Ahogy telnek a napok, egyre inkább úgy érzem magam, mintha egy utazó porszívóügynök lennék: mindennap máshol alszom, és naponta több száz kilométeren át vezetek egy koreai kisautót (a kölcsönzőben ez volt a legolcsóbb), hogy valakivel fél órára találkozassak. Az óvatosság indokolt, hiszen egy amerikai állampolgár, bizonyos Alan Gross december óta börtönben van Kubában, mert az USAID megbízottjaként komputereket és mobiltelefonokat adományozott a havannai zsidó közösségnek, és ez tilos. Raúl Castro államfő szerint a férfi „Washington Kuba-ellenes felforgató politikájának szolgálatában súlyos vétségeket követett el”, ezért még akkor sem engedték szabadon, amikor a napokban a kiszabadítása érdekében Kubába utazott az egyesült államokbeli Új-Mexikó kormányzója. A történet azért is különösen érdekes, mert közben Kuba megpróbál tenni azért, hogy a szebbik arcát mutassa a világ felé. Nemrég megígérte ötvennégy ellenzéki politikai fogoly szabadon bocsátását, és közülük harmincketten már távozhattak is az országból. Hogy pontosan kik, arról nincs névsor – nekem hatórányi vezetésbe került megtudni egyikükről, hogy őt is kiengedték. Az ország egyik legtávolabbi csücskébe, a tengerparton fekvő Moába kellett leautóznom, hogy a hetvenötös rabnak számító Próspero Gainza Agüero családját meglátogassam.

A hetvenötösök egy 2003-ban végrehajtott állambiztonsági akció következményeként kerültek börtönbe, egyszerre hetvenöten (innen a nevük), köztük közismert ellenzéki újságírók és értelmiségiek. A tömeges letartóztatás híre nagy visszhangot váltott ki a világban a kubai rezsime nyomó jellegének egyik legjellemzőbb bizonyítékeként. Az akkor letartóztatottak közül néhányat időközben ki-

engedtek, de „természetesen” azóta is voltak letartóztatások – emberjogi szervezetek szerint az év elején legalább háromszáz politikai fogoly volt a kubai börtönökben.

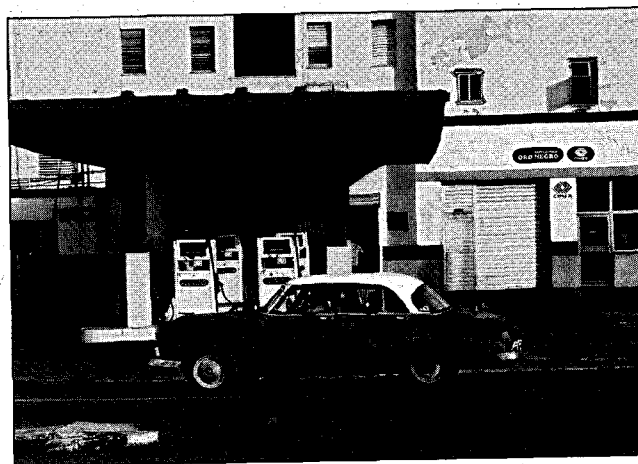
A tengerparthoz közeli kis lakásban a rab fia fogad, aki egyszerre boldog és szomorú. Apját nemrég kiengedték a börtönből, sőt anyjával együtt Spanyolországba távozhatott, viszont őt már nem engedték emigrálni.

Mindennap máshol szállunk meg, és kizárólag a „casa particularnak” nevezett magánzállásokon. A kétirányú kék nyíllal megjelölt házakat minden városban meg lehet találni. A kilencvenes évek második felétől engedtek teret bizonyos privát kezdeményezéseknek – előtte az ország majdnem összeomlott a szovjet támogatás leállása és a keleti blokk összeomlása okozta hiány következtében. Az emberek szó szerint éheztek, pattanásig feszült a helyzet, ezért utat engedtek a magánjellegű kisvállalkozásoknak: szigorú feltételek mellett ki lehetett adni maximum két szobát, vagy a lakás nagyszobáját átalakítva kisvendéglőt, úgynevezett palladerót lehetett nyitni korlátozott számú asztallal. Azóta ezek jelentős része bezárt, mert a hatalom gondoskodott arról, hogy a gyakori ellenőrzések során találjanak olyan hibákat, amelyek az engedély azonnali visszavonásával jártak. Akik túléltek a kontrollokat, és havonta megfizetik – természetesen konvertibilis pesóban – az adót, azok akár egy állami honlapon, a www.cubajunky.com-on is hirdethetik a szolgáltatásaikat. Én soha nem foglaltam előre szállást, hanem egy városba érkezve nekiláttam a két nyíllal megjelölt házakat keresgélni.

Santa Clarába érkezve alig értem be a központba, egy idős nő megkopogtatta az ablakot, hogy ugye casa particulart keresek, és a választ meg sem várva beült a hátsó ülésre. Gondoltam, mégér egy próbát az ajánlata, így

hagytam, hogy eligazítson a központból nem messze lévő házba. Ott azonnal kiderült, hogy nem az övé a lakás, ő csak felhajtó volt, és személyenként és éjszakánként öt konvertibilis pesót inkasszált a házigazdától az általa hozott vendégért – neki ugyanis volt ideje egész nap a központban üldögelni és turistarendszámú autókra vadászni.

A valuta utáni eszeveszett hajsza elképesztően kreatívá teszi az embereket, akik mindenből megpróbálnak pénzt csinálni, és a legelemibb gesztusok után is nyújtják a markukat. Minden szálláson felajánlják, hogy vacsorát

■ Csak konvertibilis pezőért adnak üzemanyagot

főznek (tíz-tizenkét pesó személyenként), a reggeli négy-ötbe kerül (az átlag 25 pesós éjszakai szobaárban nincs benne a reggeli), és általában külön pénzt kérnek a kocsi „örzéséért” is. A Santa Clara-i házban ezért a szolgáltatásért két pesót kértek, de a lehetőséget a szomszédok is fel-

ajánlották. Tőlük nem kértem (a háziaknál már kifizettem), így nyilván csak fatális véletlen, hogy reggel gumiszereléssel kellett kezdenem a napot, mert az autó egyik kerekét éjszaka valaki kiszúrta.

Az egyik – havannai – magánszálláson megrendeltem a vacsorát is, és este belecseppentem egy igazi Pedro Almodóvar-filmbe: a túldíszített, nippekkel és giccses fotókkal telepakolt konyhában én rákot vacsoráztam, mialatt az asztaltól fél méterre egy igen szép és fiatal leányzó a házigazdánk lábát mosta és pedikűrözte. A helyzet érthető: aki központi helyen lakik, és kiadható szobája van (és turistát is talál), annak a két szoba egyetlen éjszaka annyi pénzt hoz, mint egy féléves átlagfizetés, így ennek köszönhetően a helyi viszonyokhoz képest fényűző életet élhet.

Néha egészen kreatív megoldásokkal is találkozunk: ugyan csak egy szobájuk volt kiadó, a házigazdák inkább a konyhában aludtak, csak fizessünk mindkét szobáért. Persze a szomszédok előtt nagy hangon arról beszéltek, hogy egy pár lakik náluk, természetesen egy szobában. Mert szinte minden szállásadó megjegyezte halkan, hogy a szomszéd besúgó; a Comités de Defensa de la Revolución tagja. A Forradalomvédelmi Bizottságot azért hozták létre annak idején, hogy tagjai a saját lakókörnyezetüket figyeljék, ellenforradalmi ügynököket keresve. A szervezetnek papíron hétmillió tagja van a tizenegymilliós országban!

Az egyik kisvárosban egy alternatív könyvtárt működtető nőt látogattam meg. Az egész országra kiterjedő hálózat nem legális ugyan, de mindenki tud a létezéséről: enél a nőnél még a helyi rendőr is kölcsönöz néha videót vagy könyvet. Ne gondoljunk feltétlenül politikai művekre (persze általában azok is vannak), de megtalálni itt

minden olyat, amely a hatóságok szerint nem fontos vagy egyenesen tiltott. Amerikai filmek, betiltott szerzők művei, az általános információhiányt csökkentő ismeretterjesztő művek egyaránt vannak a polcokon. Ezen a helyen láthatóan nem féltek a hatóságoktól: a nappaliban berendezett könyvtár falán ott virít az egyik (illegális) ellenzéki párt, a CID (Független Demokratikus Kuba) plakátja, ugyanis a könyvtárosnő férje a politikai szervezet helyi sejtjének a vezetője. A krétával teleírt kis iskolai tábla azt jelzi, hogy előadásokat, képzéseket is tartanak, legutóbb épp a független pedagógusok látogattak ide. Csofalkozásomat látva elmagyarázzák, hogy szerintük a rendszer már megbukott, csak még nem ismerik be „odafenn”, azaz Havannában.

Hasonló véleményen vannak az általam megkérdezett fővárosi értelmiségiek is. Arról beszélnek, a fiatalok már nem akarnak beiratkozni a kommunista szervezetekbe, az emberek nem hisznek sem az eszmében, sem a vezetőikben. A „szakállas embert”, Fidel Castrót ugyan előrángatták a halálos ágyáról – legutóbb éppen ottlétem idején az egyetemi ifjúság előtt beszélt, nem mondva semmi lényegeset –, de ez már csak egy „kivénhedt oroszlan utolsó karmolása”.

Az ellenzék napról napra erősebb és szervezettebb, az országban egyre több szamizdat újság jelenik meg, és sokan blogolnak, nyíltan kimondva véleményüket. Akad olyan lap is – beszéltem a szerzőivel –, amelyet Kubában szerkesztenek és tördelnek, Svédországban nyomtatnak ki, a kinyomtatott példányokat pedig visszacsempézik Kubába, és megoldják a terjesztést is.

A tarthatatlan helyzetet látva Fidel fivére, Raúl lépéskényszerbe került, és engedett a szorításon, de az általa ja-

■ A régi autók szerelmeseinek Kuba maga a paradicsom

vasolt reformok messze nem elegendők arra, hogy leengedjék a felgyülemlett gőzt a társadalomban. Az, hogy földet adtak bérbe a termelőknek, azt eredményezte, hogy vidéken kicsit jobban élnek (Havannában láthatóan rosszabb bőrben vannak az emberek, mint vidéken, annak ellenére, hogy a jegyrendszerben kicsit több jár a fővárosiaknak), de ettől még nem lett több pénzük.

Az emberek nem hisznek a látványosan meghirdetett korrupcióellenes harcnak sem, mert a saját tapasztalatuk ellentmond a propagandának. A hitélet engedélyezése a közösségek megerősödését hozta – több házon láttam *Is-ten szeret téged!* feliratot, és kétszer is kaptam ismeretlennektől *Jézus hív!* cetlit, ami pár évvel ezelőtt elképzelhetetlen volt a magát ateistának hirdető országban.

Az ellenzék megerősödött: vannak szociáldemokraták, liberálisok, kereszténydemokraták és a floridai emigránsok által támogatott republikánusok is. Akikkel ta-

lálkoztam, arra kértek: mondjam el az itt akkreditált uniós nagyköveteknek, hogy ne biztassák az embereket a kivándorlásra, helyette a független közösségek megerősödését támogassák, és próbálják rávenni a kubai akademikusokat, vezető értelmiségieket arra, hogy vállaljanak minél nagyobb szerepet a társadalmi és politikai alternatívák megteremtésében.

– Ha mindenki itt lenne, aki elmenekült az elmúlt években, már elegenden lennének a gyors rendszerváltáshoz – mondja szomorúan egy neves független újságíró.

A 2,5 milliós főváros különben sokféle értelemben is másik világ: miközben vidéken többnyire taxiként használt triciklikkel és lovas szekerekkel oldják meg a tömegközlekedést, itt viszonylag modern buszok is vannak. A város ennek ellenére bűdösebb és koszosabb, az ékeségének számító tengerparti Malecón egykor gyönyörű épületeiről például nehéz megállapítani, hogy építik vagy épp bontják őket. A lakásokba bepillantva nem ritka látvány, hogy a konyhában egy hokedlin a háziúr nagy műgonddal épp újraperselyezi a negyvenesztendős Lada motorblokkját.

A piacon alig van áru, így láttam olyan eladót is, akinek a teljes készlete egy vietnami balzsamból és öt darab kínai plasztik öngyújtóból állt – legalább este nem volt bonyolult a leltározás.

Egyetlen dolgot lehet szinte mindenhol kapni – erre láthatón nagy figyelmet fordít az állam: a helyben termelt cukornádból készített rumot. Már kora reggel is tántorognak az emberek az utcán, miközben az alkoholizmus hivatalosan nem is létezik, így nyilván nem is okoz problémát. Kuba korábbi büszkesége, a kitűnő egészségügy is összeomlóban, de nem csak a krónikus gyógyszer- és esz-

közhiány miatt. A Venezuelától kapott olcsó olajnak súlyos ára volt, Hugo Chávez ugyanis kubai orvosokat és ápolókat kért és kapott cserébe, hogy az ottani szegény-negyedekben, a favellákban élő szegények egészségügyi ellátását megoldja, és ezzel sorozatban nyerje a választásokat. Hivatalosan hatvanezer jól képzett egészségügyi káder utazott oda (forrásaink szerint ennél jóval többen), és ez azzal járt, hogy a szigeten drasztikusan romlott az egészségügyi ellátás, mert medikusok és gyakorlat nélküli orvosok kénytelenek elvégezni a legsúlyosabb műtéteket is. Ráadásul nincs pénz az egyetemek fenntartására sem, ennél fogva míg a „legszebb időkben” egymillió egyetemistával büszkélkedtek, most ennek tizede sincs.

Két hét kubai tartózkodás és közel háromezer kilométer autózás után kénytelen voltam megállapítani, hogy Kuba szomorú ország: a híres életöröm és vitalitás jeleit csak nyomokban látni. Ugyan sok helyen szól a reggaeton, ez a karibi lagzilajcsi, és rumot is sokan isznak, ez mégsem a féktelen dáridózás földje, sokkal inkább a megfásult, elkedvetlenedett embereké, akik csak akkor jönnek tűzbe, ha a kivándorlás lehetősége kerül szóba.

Az utolsó napon, a reptér felé autózva azon gondolkodom: ha nálunk elmaradt volna a rendszerváltás (arról most ne beszéljünk, hogy éppenséggel jobban is elsülhetett volna), akkor az itt élőkhez hasonlóan, csak éppen valahol Kelet-Európában talán én is egy kapanyélre támaszkodva figyelném az úton elsuhanó, bérautós rendszámú futárokat.

És egy másik, sokkal normálisabban működő világról csak annyi fogalmam lenne – ahogy a „gerappás” takarítófiúnak egy néhány évvel ezelőtti autóreklámban –, amennyi zene a járműből kiszűrődik.

Fitnesz a tyúkudvaron

Egy rejtett, a hatóságok szerint nem létező Kubáról készített dokumentumfilmet két magyar. Arról az országról, amelyet nem láthatnak a karibi szigetországba nyaralni érkező turisták.

Dóka Béla fotós és Marossy Géza operatőr több héten át forgatott Kubában – a videokamerát táskába rejtve vittek az országban, és csak a lakásokban került elő. Általában a sokadik találkozás során, amikor már bíztak bennük a leendő riportalanyok. Sikerült bejutniuk abba a lakásba is, amely ma Fidel Castro után a második leg híresebb kubaié.

Yoani Sáncheztől van szó, a harminchárom éves havannai bloggerről.

A látszatra törékeny nőt a Time magazin 2008-ban beválasztotta a világ száz legbefolyásosabb embere közé. Igaz, világhálós naplóját – melyet saját szavai szerint „személyes ördögűzésből” kezdett el írni két éve, hogy kiűzze magából a kubai lét démonait, vagyis a közönyt és a frusztrációt – havonta sok millióan olvassák, persze leginkább külföldön. (Az *Y-nemzedék* elnevezésű blogot önkéntesek tizenhét nyelvre – köztük magyarra is – lefordítják, és a www.desdecuba.com/generationy webcímen található meg.)

Yoani nemrégiben Raúl Castro kubai és Barack Obama amerikai elnöknek is kérdéseket tett fel a két ország kapcsolatainak rendezéséről. Eddig „csak” Obama válaszolt...

A szerző egy kubai tömbház tizennegyedik emeletén él férjével, ahol hónapok óta nem működik a lift. Ezért az

tán minden egyes elindulásnak komoly tétje van: reggel alaposan végig kell gondolnia a napot annak, aki nem akar folyamatosan lépcsőt mászni. Kalandregénybe illő az is, ahogyan világhálós csatlakozáshoz jut a fiatal filológusnő. Mivel a kubaiak nem rendelkezhetnek otthoni előfizetéssel, és számukra csak két nyilvános internetkávézó elérhető, Yoani külföldinek – gyakran magyar turistának – álcázza magát, és belóg az idegeneknek fenntartott drága szállodákba, hogy feltegye a világhálóra a hazájában betiltott naplója új bejegyzését.

Pedig Yoani nem politizál. Ám a helyi állapotok kendőzetlen megírása már önmagában is ellenforradalmi tettnek minősül, és emiatt üldözendő a helyi titkosszolgálat részéről.

– A hivatalos diskurzus szerint egyfajta paradicsomban élünk, ahol gyakorlatilag semmi rossz nem történik – mondja a tanárnő a kamerának –, én pedig arra akartam a blogomat használni, hogy elmeséljem mindazt, amit a hivatalos médiumok lepleznek.

Yoani szerint generációja életérzését a frusztráció határozza meg. Ez a nemzedék a hetvenes-nyolcvanas években született, a megvalósult szocializmus idején Kubában, ahol az volt a terv, hogy húsz-harminc év múlva kommunista társadalomban fognak élni. A munkásosztály nem a paradicsomba ment: a fizetésből nem lehet megélni, legfeljebb illegális munkával. Miközben a turistáknak aranyéletük van a szállodában, a piacon egy pohár tej beszerzése is komoly fegyvertény. Méregdrága a zöldség abban az országban, amely a kitűnő éghajlata miatt akár földi paradicsom is lehetne.

Az elmúlt években azért történtek komoly változások is. Mindenkinél lehet például mobiltelefonja, ha ki tudja

fizetni a számlát: miközben az átlagfizetés 10–12 amerikai dollárnak felel meg, egy feltöltőkártya tíz dollárba kerül, és a hívásért a fogadó félnek is fizetnie kell.

– Van egy tizenhárom éves fiam, aki ugyanebben a rendszerben született, a jegyrendszeren alapuló gazdaságban. Már három generáció óta élünk ebben, ez hatá-

■ Csúcsforgalom a mozi előtt

rozza meg életünket. Sorban állunk mindennap minde-
nért. Minden szolgáltatás rosszul működik, és ha meg-
próbáljuk elmesélni ezt a valóságot, akkor a nehézségek
megkétszereződnek.

A büntetésnek sok fokozata van (például külföldi
utazás megtiltása vagy börtön, ahová sokan kerülnek
véleményük kinyilvánítása miatt). De talán mind közül
a legorwellibb az, amit Yoani „társadalmi cserépszava-
zásnak” hív.

– „Radioaktív” személlyé válsz, akihez senki sem mer
közelíteni. A többség pedig inkább tetteti magát, hallgat,
hazudik, vagy egyszerűen nem mond véleményt, hogy el-
kerülje a büntetést.

Az elnyomás és a lehangoló környezet ellenére a film-
ben megszólaló emberekből hatalmas életöröm és vitali-
tás érződik. A túlélés képessége, amire egy ideig mi, ma-
gyarok is annyira büszkék voltunk a mi szocializmusunk
idején, a kubaiakat is jellemzi. (Fiatalok nevetve beszélnek
arról, hogy néhány évvel ezelőtt, az élelmiszerhiány és a
drága dollár idején hogyan ették meg az egereknek szánt
csalieledelet a nagykövetségeken.) A magyar néző a saját fi-
atalságát is viszontláthatja. Kubában most is dívik az, ami
nálunk a hatvanas-hetvenes években volt sikk: magnóra ve-
szik a „nyugati” rádiók által sugárzott zenéket, és az érté-
kes kazettát élelmiszerre vagy divatos pulóverre cserélik.

A *Porno Para Ricardo* (Pornót Ricardónak) nevű be-
tiltott együttes tagjai arról mesélnek, hogyan rúgják ki azo-
kat az intézményvezetőket, akik engedik fellépni őket. Sőt
azok az egyetemisták is rosszul jártak, akik az ő zenéjüket
hallgatták, és ezt észrevette az épület megbízottja.

– Itt, Kubában, ha zenész vagy, és a zenével akarsz pénzt
keresni, jóban kell lenned a hatóságokkal – mesélik. –

Minden az államé: koncerthelyek, klubok, minden. Ezért
aztán ők mondják meg, hogy mit tehetsz és mit nem. Ha
nem engedelmeskedsz, bíróság elé állítanak „társada-
lomra veszélyesség” vagy „bűnelkövetésre hajlamosság”
vádjaival. Ehhez nem kell semmit tenned, elég a rendőr-
ség meggyőződése, hogy te bűnöző vagy.

A kubaiak mégis megtalálják azokat a kitörési ponto-
kat, ahol jól érezhetik magukat. Egy festő, Cristo például
kortársai képeit gyűjti az utókor számára (ez lesz majd az
emberiség kulturális öröksége, mondja büszkén a ka-
merának, amikor körbevezeti a stábot a kopott lakásban),
és harci kakasokat tart a tömbház tetején. Láthatóan szer-
et ebben az országban élni, és mindent felhasználni, amit
talál: a második világháborús katonai sisakból szép éjjeli
lámpa lesz, egy Moszkvics darabjaiból pedig használati
tárgyak.

A negyvenperces film legerősebb része a tyúkudvarban
berendezett testépítő terem. A tulajdonosok „ötcsillagos
nyugati katalógusból” nézték ki a gépeket, melyeket az ál-
taluk elérhető alkatrészekből gyártottak le kezdetleges
módszerekkel. Ötvenéves autók váltóiból kiszerelt fogas-
kerekek keltek újra életre, vasrudakból hegesztettek sú-
lyokat, melyek rozsdállnak és törnek a szabad ég alatt. Fi-
atalok tucatjai emelgetik elszántan a súlyokat a lábuk alatt
ténfergő tyúkok és malacok között, majd megkopott tük-
rökben vizsgálják magukat, dagadó izmaikat.

A *Havannai történetek – 50 év után* című film operatőre,
Marossy Géza a készítés körülményeiről így mesél: a ku-
bai forradalom ötvenedik évfordulójának évében, tavaly
tavasszal három hetet töltöttek a szigetországon, ahova
turistavízummal és turisták által használatos kis kamerá-
val utaztak be. Messze elkerülték azonban a külföldiek

■ VeszelYES üzem

számára fenntartott helyeket, a helyiektől bérelt magánlakásokban laktak, és velük együtt koplaltak. A film másik készítője, Dóka Béla korábban négy évet élt Havannában, így kiterjedt baráti és ismeretségi köre van ott.

Dóka Béla megjegyzi, hogy Kubában sem mindenki túlélő típus, sokan feladják a küzdelmet, és megpróbálnak emigrálni. Minden hónapban emberek ezrei hagyják el az országot, főleg fiatalok. Kinek ahogy sikerül: a floridai szoroson keresztül egy kis lélekvesztőn, hamis vízummal, érdekházassággal, munkaszerződéssel – ezer és ezer módon.

– Minden évben újra kell írnom a telefonnoteszomat, mert rájövök, hogy nagyon sok barátot elvesztettem – beszél erről szomorúan Yoani. – Vagyis nem vesztettem el őket, csak máshol vannak már. A legkreatívabbak, a legfiatalabbak és a legbátrabbak mennek el.

Yoani mégis optimista: arról álmodik, hogy egy napon, amikor az unokájának elmeséli, hogyan éltek a kilencvenes években és a 21. század elején ezen a szigeten, milyen nehézségekkel kellett megküzdeniük, hogy élelmiszert vegyenek, hogy buszra szálljanak, hogy megkapjanak egy egyszerű levelet postán, ránéznek majd, és azt mondják: Nagyi, ne füllents már, ez biztos nem is így volt!

Yoani újévi blogbejegyzése:

2009 utolsó holdja

2010. január 1.

Tegnap futva jöttem haza a Cerro negyedből, hogy még elérjem a naplementét, le tudjam filmezni, és fel tudjam rakni a blogra. 2009 utolsó tűzkorongja azonban felhőkbe burkolózott, és lehetetlen volt lefilmezni. Kicsit bosszúsán néztem el északkelet felé, ahol bámulatosan szép hold kelt fel éppen a Nico López olajfinomító kibocsátotta füstoszlopából. Fény a mocskok mellett, ezüstgyűrű a sötét arany égéséből származó lángok mellett.

Ideteszem nektek a felettünk teljes pompájában fénylő természeti szatellitről készült filmecskét. Tisztulási rítusként éjjelkor kiöntöttem egy vödör vizet az erkélyről, hogy minden, ami a nemzetünk haladását akadályozza, eltűnjön.

Ma reggel 2010 első napsugarai felszárították a szomszéd épületekről lefolyó víz alkotta patakocskákat. Tegnap többfórású vízesést alkottak a lakásokból kiömlő vízsugarak.

„Távozzon minden rossz!” – gondolta egyszerre több millió kubai.

ROMÂNIA

CEAUȘESCU ROMÁNIÁJA

Minden bizonnyal szerencsém volt azzal, hogy felnőttként nagyon keveset kellett élnem a világ egyik legdurvább diktatúrájában: alighogy betöltöttem a tizen-nyolcadik évem, annak az évnek a decemberében lelőtték a Ceaușescu házaspárt. Gyerekként pedig még a diktatúra is más: örültünk annak, ha decemberben narancsot hozott az Angyal (nálunk Karácsonykor az Angyal hozta az ajándékot), és nem nagyon értettük a szülein arcán szaporodó ráncokat.

1989-ben tehát Romániában is megváltozott a világ, két írást – és egy interjúrészletet – mégis szükségesnek éreztem beszerkeszteni ebbe a diktatúrákról szóló könyvbe. Az egyik riport tíz évvel az úgynevezett forradalom után született, a másik pedig a huszadik évfordulón.

Egy bukás anatómiája

Romániában tíz évvel a forradalom után sem világos, mi is történt azokban a decemberi napokban. Hogyan fogták el az elmenekült diktátort, ki és miért döntött a per mellett, mikor és milyen körülmények között végezték ki őket, mi történt utána velük, és miként alakult a per többi szereplőjének sorsa? És miért él annyira erősen a román közvélekedésben az a hit, hogy a diktátor még nem halt meg, hanem valahol Kubában, a Közel-Keleten vagy a Duna-deltában vár a dicsőséges visszatérésre?

A Magyar Televízió *Panoráma* című műsorának stábjával kilenc napot töltöttem Bukarestben, hogy pénzzel, segítséggel és némi szerencsével a tíz évvel ezelőtti események főszereplőit szóra bírjam. Többük először vállalta a nyilvánosságot, és soha senkinek el nem mondott részletekkel szolgált az eseményekről. Az 1989-es román forradalom egyik kulcsfigurája Gelu Voican Voiculescu. A fehér szakállú geológus az ismeretlenségből került a forradalom első napján az elfoglalt televízió kamerái elé, aztán felbukkant a diktátor házaspár perén is, később pedig miniszterelnök-helyettesi funkciót kapott a Petre Roman vezette első kormányban. Azután eltűnt. Ma egy „elefánttemetőben”, a Román Demokrata Front nevű szervezet elnöki székében vár jobb, Iliescus idők.

– Nem beszélhetünk letartóztatásról, mert a házaspárt gyakorlatilag megtalálták Târgoviste határában egy mezőgazdasági magtárban – emlékszik vissza Voiculescu, aki szerint két milicista fedezte fel véletlenül a bujkálókat, és bevitte autójával a megyei rendőrségre, ott vette át őket

a hadsereg. És hogy miként került a bukott diktátor a magtárba? Voiculescu elmondása szerint a boteni jól képzett ejtőernyős- és rakétaegységhez akartak leszállni, de az egység parancsnoka nem adott leszállási engedélyt, mert az ottani tisztek és a katonák elhatározták: azonnal agyonlövik, mielőtt kiszáll a gépből. Akkor már átállt a hadsereg a forradalmárok oldalára. Főként az elit ejtőernyősök, akik végtelen gyűlöletet éreztek iránta. A parancsnok jelezte a pilótának, hogy nem célszerű az egység fölött köröznie, ettől az megijedt, és gyorsan leszállt a laktanyától nem messze levő műútra, majd kirakva a házaspárt, továbbrepült. Ceaușescu és két hűséges embere – saját testőrségéből, az ötös gárdából – stoppolni kezdett. Többször autót váltottak, közben az egyik testőr megszökött. Ceaușescu a maga naiv módján azt hitte, hogy a tárgovistei speciális acélkombinát munkásai megvédik, ezért a városközpontba mentek. Csalódnia kellett: a munkások fel akarták borítani az autót, amikor felismerték. Sikerült elmenekülniük, de az utolsó testőr már nem tudott beugrani az autóba. Amikor kiértek Târgovistéből, azt mondta a sofőr, hogy nincs több benzinje, havonta nagyon keveset adnak jegyre, ezért megállította az autót a magtárnál, és elszaladt. Az illető civil volt, egy környékbeli faluból származó ember. Úgy tűnik, hogy Voinesztibe, egy északon lévő faluba akartak eljutni, ahol a központi bizottságnak volt egy villája és – ez nagyon lényeges – egy országos hatósugarú rádióadója. Innen Ceaușescu szólni tudott volna az egész országhoz, mint a legfőbb parancsnok. A két milicista azonban észrevette őket a magtárban, beszállították egy kocsiba, és beálltak egy erdőbe, várva az alkonyatot, hogy a sötétben ne ismerjék fel őket. Hallgatták a rádióban az élőben sugárzott forradalmat, s ami-

kor a két milicista rájött, hogy itt minden eldőlt, elvitte őket a megyei rendőrségre. Magától értetődő, hogy a tárgovistei légvédelmi egység parancsnoka – aki abban a helyzetben a város ura volt, mert alárendelték a belügyet és a Securitatét is – kérte az egységbe való azonnali átszállításukat. Ott egy szobában voltak őrizetben, de úgy, hogy nem közölték velük világosan, foglyok-e vagy vendégek – mondta Voiculescu. – December 22-én mindenféle hírek keringtek, köztük az is, hogy elfogták őket Târgovistében. Senki sem tudta, mi az igazság, csak este derült ki a honvédelmi minisztériumban Stanculescu tábornoktól, hogy hol vannak. A diktátor tartózkodási helye azonban csak három nappal később került nyilvánosságra. Nem állt érdekünkben felfedni tartózkodási helyüket, mert azok, akik vissza akarták őt helyezni a hatalomba, megtámadhatták volna a laktanyát. Szegény helyi parancsnok nem tudta, hogyan szabaduljon meg leg hamarabb tőlük. Fel akarta hozni őket egy páncélos konvojval Bukarestbe. Mi ezt nem akartuk, mert veszélyes volt egy ilyen erejű egységnek elindulnia Bukarest felé. Azt sem tudtuk pontosan, azért jönnek-e, hogy fogolynak hozzák, vagy azért, hogy ha ideiglenesen is, de visszahe-lyezzék a székébe. Kölcsönös volt a bizonytalanság és a bizalmatlanság. Általános volt a gyanú, ezért amikor elindultunk 25-én a perre, Stanculescu tábornok megállt Boteniben, és magához rendelt nyolc ejtőernyőst (később közülük három alkotta a kivégzőosztagot). Furcsának tűnhet, hogy miért nem a tárgovistei egység sok ezer katonájából választott, de a tábornok csak bennük bízott. Két helikopterrel indultunk a perre, és kaptunk még három kísérő helikoptert, rakétákkal felszerelve. Ezek a le-vegőben maradtak, hogy ha valami történik, meg tudják

támadni az egységet. Igaz, ez rajtunk nem segített volna. Amikor kiszálltunk a helikopterből, egy páncélozott jármű elindult felénk – az ejtőernyősök, profi katonaként, meg voltak győződve, hogy ránk fognak lőni. Ebben a páncélozott járműben volt a házaspár – idézi fel az érkezést a per főszereplője.

Azt már a világ is láthatta, ahogy Ceaușescu kiszáll belőle, elejtve sapkáját a fejről. Az ejtőernyősök nagyon idegesek és izgatottak voltak, hajszálon múlt, hogy nem nyitottak tüzet. Annak okáról, hogy miért volt a házaspár a páncélosban, Voiculescu elmondta: az egység parancsnoka – megjijedve a telefonos fenyegetésektől és az egységet kívülről ért lövésektől – úgy döntött, hogy nappal egy műhelykocsivá és parancsnoki állássá átalakított kamionban őrzik a házaspárt. Két tanknak tűzparancsa volt, hogy támadás estén semmisítsék meg a kamiont. Éjjel pedig egy páncélosban őrizték őket, azzal az utasítással, hogy támadás esetén két másik páncélossal ki kell törniük, és eltűnniük a környező erdőkben, ha pedig erre nincs mód, akkor szét kellett volna lőnie a foglyokat rejtő páncélost.

– Amikor kiderült, hogy elfogták őket, én javasoltam Iliescunak, hogy rögtönítélő bírósággal ítéljük őket halálra – emlékezik vissza Voiculescu. – El is rendeztem Stanulescuval, ha meglesz ez a döntés, telefonon bemondom a jelszót, és odalent kivégzik Ceaușescuékat. Iliescu nem akarta ezt elfogadni, mondván, nem kezdetünk egy új korszakot mindjárt egy önkényes döntéssel. Ám, ahogy a terroristák nyomása nőtt, és a mi életünk is többször veszélybe került, új támogatókat szereztem az ötletemnek. Végül valaki kitalálta, hogy csináljunk egy pert, mondjunk ítéletet, azután gyorsan hajtsuk végre – ez azért mégis elfogadhatóbb, mint egyszerűen lepuffantani őket.

Mivel enyém volt az ötlet és én szorgalmaztam a dolgot, ezért nekem kellett lemennem Tárgovistébe. A per úgy zajlott, ahogy láthatták: nagyon sok hibával. Félelmében mindenki elvesztette a fejét; a bírók ahelyett, hogy semlegesek maradtak volna, felidegesedtek, és sértegették a vádlottat, a védők vádoltak, szóval mindenki elfeledte a szerepét, és csak az járt az eszükben, hogy évek óta szenvedtek miattuk. Amikor kihirdették az ítéletet, nem adtak helyt sem a fellebbezésnek, sem a halasztásnak. Igaz, Ceaușescu nem is akart fellebbezni; mert semmit sem ismert el. Kivítették őket az udvarra, és újra a rettenetes feszültség döntött: a terembei, szőke bajszú ezredes odavitte őket a falhoz, hátrált három métert, és tüzet nyitott. Erre a kivégzőosztag másik két tagja is elkezdett lőni. A házaspár elesett, mire az egész udvar katonái – már akinek volt rálátása a testekre – lőni kezdtek. Azok a golyók, amelyeket önök kikockázva láttak, azért pattognak a földön, mert akkor már a földön heverő testekre céloztak. Hogy miért nem filmezték le magát a kivégzést? Amíg mi odabent arról beszélünk, hogy miként hajtsák végre az ítéletet, és hogyan álljon fel az osztag (nekem személy szerint nem volt ilyen tapasztalatom, mert soha nem végeztem ki senkit), már hallottuk is a puskaropogást. Az operátor épp az ajtóban volt, kifelé indulva, s mire bekapcsolta a kamerát, már csak az utolsó lövéseket kapta el. Semmiféle trükk, csalás nincs a felvételen, mindent láthatnak, amit lefilmeztek. Az operátor nem volt szakember: egy tiszt volt, akinek a felszereléséhez tartozott a kamera. Semmi rejtegetnivalónk nincs.

Voiculescu elmondása szerint, visszaérkezve Bukarestbe, úgy döntöttek, hogy a tévé csak kis részleteket sugározzon a perből, úgy, hogy ők ne látszódjanak rajta.

- Sergiu Nicolaescuval kiválogattunk öt percet, de a végén Nicolaescu, tekintettel a karácsonyra, nem akart hallottakat bemutatni. Én erősködtem, de ő volt a filmes, ezért végül beadtam a derekam. Amikor elvittük a tévébe az ötperces összefoglalót, nagy botrány lett. Mindenki csalást, manipulációt emlegetett, egy ejtőernyős-parancsnok megfenyegetett, hogy lelő, ha nem mutatják be az egészet. Második nap hoztunk arról is képeket, hogy ott fekszenek lelőve, így hét perc hosszú lett az anyag, de az emberek ezzel sem voltak megelégedve. Akkor már mindenki elismerte, hogy a per résztvevőit meg kell védeni, ezért a tévé egyik stúdiójában tizenegy órát dolgoztunk, hogy azokat a képeket, ahol a résztvevők is látszanak, letakarjuk kimerevített képekkel. A hangsáv vágatlanul ment, a kép pedig néha kimerevült. A végeredmény egy olyan hibrid lett, ami még nagyobb gyanakvást indított el, s innen eredeztethetők azok a pletykák, hogy van valami gyanús az egészben. Csak április 22-én, az én közbejárásomra adták le az egész filmet. Sorin Rosca Stanescu vezérigazgató, az ország demokratizálásáért talán legtöbbet tevő újság, a Ziua kiadóvállalatának vezetője tavaly megszervezte a diktátor házaspár perének újratárgyalását.

- Az igazságszolgáltatás szégyene volt az a per, attól függetlenül, hogy Ceaușescu bűnös volt, és az akkori román törvények értelmében is halálra ítélték volna. Egy gyilkosságot maszkíroztak pernek - vélekedik Stanescu, aki szerint még az akkori körülmények sem indokolták a sietséget.

- Az Iliescu-csoport indokai hamisak. Ők azt mondják, hogy az ország politikai stabilitását veszélyeztető terroristák miatt kellett sietni. De azóta nem fogtak el egyetlen terroristát sem, s ma már tudjuk, hogy az akkori erőszakos

cselekmények azért történhettek meg, mert Iliescu úgy döntött: kényszerű embereknek, a tüntetők egy csoportjának fegyvert ad a kezébe, hogy megvédjék a forradalmat azoktól a terroristáktól, akik addig el sem kezdték löni.

A per bírának sorsáról sokféle pletyka kapott szárnyra. Stanescu megemlíti, hogy a bíró öngyilkos lett, mások gyanús körülmények között haltak meg. Iliescu, aki a honvédelmi minisztérium végében döntötte el, hogy kivégzik a házaspárt, államelnök lett, Stanculescut pedig most ítélték el, mert bebizonyosodott, hogy gyilkosságokat követett el Temesvár lakosai ellen. Egy másik fontos szereplő, Virgil Măgureanu a Román Hírszerző Szolgálat vezetője lett, és az új intézményben létrehozott egy olyan politikai rendőrséget, amely nagyon hasonlít a Securitărea. Stanescu, kérdésünkre, leszögezte: egyértelműen érdekük volt félreállítani Ceaușescut.

- A határozat, ami alapján létrehozták a rendkívüli katonai bíróságot, törvénytelen dokumentum, mert Iliescu személyében olyan ember jegyezte, akinek az aláírás idején semmilyen legitimációja és hivatalos funkciója nem volt. Ezek az összeesküvők bűnösnek érezték magukat, és el akarták kerülni, hogy később a kommunizmus pere következhesse, fővádlottként Ceaușescuval. Feketén-fehéren kiderült, hogy porhintés volt az egész. Hivatalosan is kértük a főügyészt, hogy jogi értelemben nyissa meg újra a Ceaușescu-peret. Nem kaptunk választ a beadványunkra - állítja Stanescu.

A per résztvevői közül már többen nincsenek az élők sorában. Egy tiszt például furcsa körülmények között megbetegedett - kihullt a haja -, majd leszúrta valaki. A bíró, Gica Popa 1990 márciusában lett öngyilkos. A hivatalában lőtte föbe magát, búcsúlevelet hagyott. Gelu

Voican Voiculescu cinikus megfogalmazása szerint „pszichésen labilis volt”, félt a bosszútól. Azt kérte az új hatalom embereitől, hogy dugják el valahol a nagyvilágban. Először arab országokban ajánlottak fel neki állást: katonai attaséként alkalmazták volna, de ő nem tartotta ezt biztonságosnak, inkább Izraelbe vágyott. Ott azonban nem volt ilyen státus, ezért elhúzódott az ügy. Nem volt türelme megvárni. Voiculescu azt állítja, ő cseppet sem félt az események után, fegyvert is csak februárig hordott magánál. Azt már nem tagadja: márciustól Tuniszba ment nagykövetnek, de nem azért, mert el akart tűnni. Az emberek még ma is megállítják, esetleg rosszálló megjegyzéseket tesznek, hogy miért végeztette ki a diktátort, de soha nem keveredett komolyabb incidensbe.

– Szégyen nélkül jelentem ki, hogy politikai gyilkosság volt – mondja –, és én voltam az értelmi szerzője. Azt hittem, a kommunizmust temetem el vele, de csak egy mítosznak vettem meg az alapjait.

A kivégzés körülményeivel kapcsolatban is sok a homály. Az egyik, a román közéletben magát nagyon erősen tartó variáció szerint Ceaușescu már a per alatt elhunyt szívinfarktusban, egy másik vélekedés szerint halálra kínozták, a kivégzés csak színjáték volt. A kérdésben legilletékesebb ezredes – akkor még csak kapitány – nehezen sikerült elérni, kamera elé nem állt, a telefonban is csak szűkszavúan beszélt az eseményekről. Ionel Boierunak hívják, az eredeti felvételen többször látni, amint gépisztollyal őrizi a házaspárt a per alatt. Ő húzta meg elsőnek a ravaszt, mert annyira ideges volt, hogy elfelejtette kiadni a háromtagú kivégzőosztagnak a tűzparancsot.

– A per alatt nagy gondban voltam, mert világos tűzparancsot kaptam arra az esetre, ha ki akarják őket sza-

badítani, még azon az áron is, hogy közben ártatlan emberek is megsérülhetnek. Végig azon gondolkodtam, hogy akkor is érvényes-e a parancs, ha a bíróság mondja ki ártatlannak? Szabadítási kísérletnek minősül-e, vagy másnak? Nem bíztam a másik két társamban sem, akik kívülről őrizték az ajtókat...

Boieru eddig csak feletteseinek mondta el, mi történt azon az éjszakán. Furcsamód a beszélgetés később megjelent az Adevarul című újságban.

– A házaspár utolsó kívánsága az volt, hogy együtt végezzék ki őket – ezt teljesítették. Az egyik katona le akarta lopni Elena kezéről az arany karkötőt, amikor spárgával hátrakötözték a kezüket. A laktanya udvara tele volt katonákkal, amikor kivezettük őket. Úgy éreztem, mintha én mennék az akasztófa alá. Ceaușescu az *Internacionalét* kezdte el énekelni, majd felkiáltott: „Le az árulókkal!” Odaállítottam a falhoz, hátráltam keveset, és löni kezdtem. Olyan volt, mint egy kisülés, dühből, erőből lőttem. Előbb a lábaikat kaszáltam el, ezért estek térdre. A többiek ekkor kapcsolódtak be, majd később minden fegyveres az udvarról. A holttesteket másnap reggel szállították helikopterrel Bukarestbe, a Steaua futballcsapat stadionjába. Onnan eltűntek – az alakuló új vezetés körében nagy lett a pánik, hogy elvesztek a bizonyítékok a diktátor haláláról. Nicolae Vasilescu boncorvoshoz, aki a katonai kórházban dolgozott, csak délután került a „szállítmány”. Egy hústorony katona hozta egy páncéllkocsival: a sátorlapokba csavart testeket kihúzta, és lábbal legörgette a halottasházba.

Az idős boncorvos csak a kórház falain kívül volt hajlandó nyilatkozni.

– Amikor meghozták őket, nem tudtam megnézni, mert sátorlapokba voltak csavarva és kötéllel megkötve.

Csak este, amikor kibontottam. Egyenesen a kivégzés helyszínéről hozták őket, ezért tele voltak homokkal, földdel és vérrel. Mivel be akarták mutatni a tévében, hogy valóban ők azok, ki kellett készítenem a testeket. A férfinak a fején semmi se látszott, a nőnek a baloldalon hiányzott a koponyája. A kivégzéskor a nő elvérzett, ezért sokkal jobban megmaradt a teste, mint a férfinak. Azokban a ruhákban hozták, amelyekben kivégezték őket, és nem is öltöztettük át, hogy ne adjunk okot a gyanúra. Keringtek olyan hírek is, én is olvastam, hogy francia professzorok a fotók alapján megállapították, hogy nem ő az, de ez nem igaz. Oszlani kezdett a temetésig [ez 30-án volt – L. Cs.], azért változott meg kicsit. Akit behoztak hozzám, én azt adtam tovább pár nap múlva, a kórház hullaházában nem cserélhette ki senki. Szükségállapot volt, mindenkinek folyamatosan bent kellett lennie – én december 22-én mentem be, és január 2-án mentem haza. A bőre puha és sima volt, nem olyan, mint egy hetvenéves emberé. A teste, már amit láttam belőle, nagyon sima és fehér volt, mint egy papírlap, mint egy pergamen. Ráncok, gyűrődések nélküli, még pocakja sem volt. Az alhasi részen, mert lehúztam a nadrágját, semmilyen nyomát nem találtam például prosztataműtétnek vagy más urológiai, sebészeti beavatkozásnak, pedig pletykálták, hogy prosztatatarákja van. Tudja, nálunk olyan volt akkor a törvény, hogy a kivégzetteket nem kellett boncolni. A per alatt Ceaușescu sokszor megnézte az óráját – ez a boncorvos fejében is szöveget ütött később. – Egy hagyományos Rolex volt, amit akkor vettem le róla, amikor tisztítottam a testet – állítja. – A férfinak a kezéről vettem le, mely hátra volt kötve, én oldoztam ki. Semmi különlegeset nem láttam rajta. Adóvényt sem. Két

napig nálam volt, amíg el nem vitték őket. Már nem emlékszem, hogy hány órákor állt meg; én beállítottam, és két napig játszottam vele, nyomogattam, így észrevettem volna, ha valami különleges van benne. Hogy milyen jeleket rajzolt Gelu Voican Voiculescu a koporsóra? – tér át a boncorvos egy másik pletykára. – Voiculescu úr azért jött oda, mert szokás, hogy valaki jön a halottért, aki azonosítja. Neki adtam át a náluk talált értékeket is. Buzăuban készített egyszerű, sötét festékkel lekent fakoporsókba raktuk őket, s hogy senki se tudja, hány holttest van, három koporsót hoztak. Az ismert férfi és női jelet rajzolta rá, a Mars és a Vénusz jelét. És még valami: tudja, én nagyon sok halottat boncoltam abban az időben, az összeset lőtt sebekkel. Egyetlenegy terrorista sem volt közöttük. Csak egy idegen volt, egy belga újságíró.

Dan Iosif, a forradalom egyik legmarkánsabb figurája volt. Tipikus külvárosi jassz: annak ellenére, hogy Iliescu kabinetfőnöke, farmerban, bőrkabátban és egyórás késéssel jön az interjúra. Jól beszél magyarul, s bár Bukarestben született, erdélyinek mondja magát, mert Kőhalmon nevelkedett. A Ceaușescu elmenekülése előtti éjszakán ő szervezte meg a barikádokat az Egyetem téren, másnap háromszázezer (?) fő élén tankokat rekvirált a hadseregtől és hangberendezést a Securitatétól. A központi bizottság előtt beszélt a majd egymilliós tömeghez – Ceaușescu őt hallva döntött a menekülés mellett. Az első között volt, akik betörték az épületbe.

– Odabenn elsősorban azt tapasztaltam – kezdi az emlékezést –, hogy a központi bizottságban nincs senki. Az összes egyenruhás lábhoz tett fegyverrel várt. A parancsnokuk, ha akarta volna, százakat mészároltathatott volna le. Tapasztaltam, hogy elszabadult a pokol – ezt nem le-

het szavakkal leírni, és azon emberek boldogságát, akiknek sikerült megragadniuk a hatalom gyeplőjét. – Dan Ioşif még a diktátorpár hálósobáiban sem látott kaotikus rendetlenséget, pedig meglehetősen sietősen távoztak. – Mindenki volt számolva – állítja –, helikopter jött értük. A lifteket blokkolták a hetedik emeleten, hogy ne lehessen egyhamar feljutni a tetőre. Az épületben a különleges architektúra miatt nagyon nehéz eligazodni. Időbe telt, míg feljutottunk, a helikopter már felemelkedett. Én lelőhettem volna, 25 méternyire voltam tőle. Elég lett volna egyetlen lövés a rotorba, de nem tettem, mert a téren nyolcszázezernél is többen voltak. Egy helikopter robbanása legalább két-három ezer ember halálát jelentette volna abban a zárt térben. Örvendtünk, hogy elmenekült, abban pedig biztosak voltunk, hogy örökre megszabadultunk tőle. – Azokról, akik részt vettek a perben, a következőket mondta: – Mindenki saját elhatározásból volt ott. Levontam a következtetést: az egyik kéz mossa a másikat, és mindkettő kell ahhoz, hogy befogja a szemeket. Sok könyvet olvastam a román forradalomról, melyeket forradalmárok, írók, újságírók, színészek és rendezők írtak. Mindenkinek megvan a maga igaza, és senki sem akar beismerni egy történelmi igazságot: a forradalom érdeme a román népé. Akkor is, ha tíz év után rá kell jönnünk: valószínűleg volt egy külső stimulense is a folyamatoknak. Hogy milyen irányból? Nehéz megmondani. Tudja, én számos nagyon pontos forráshoz hozzájutottam. Meg vagyok róla győződve, hogy legalább három titkosszolgálat együttműködése volt ez a művelet. Abban az időben volt Amerika háborúja Panama ellen, és a közvélemény figyelmének eltereléséhez szükségük volt egy jóval fontosabb, érdekesebb eseményre. Legalább

három titkosszolgálat kollaborált, hogy elindítsa valahogy Temesváron a forradalmat. Senki sem akar beszélni az első szikráról, amely december 15-én, Iaşi-ban pattant ki, ahol egy csoport diák és tanár reggel kiment a főtérré, és kérte a lakosság szolidaritását. Ez a dolog elgondolkodtató mindazok számára, akik ma azt állítják: ők csinálták a román forradalmat. Én nem hiszem, hogy ma akad valaki ebben az országban, aki joggal magáénak mondhatja ezt az érdemet, annak ellenére, hogy vannak, akik ezt teszik. A szemtanúk elmondásából egyértelmű: a 20. század végének egyik legismertebb diktátora halott. Hogy a tények ellenére miért terjedtek el annyira a vele kapcsolatos különböző mítoszok, legtalálóbban Sorin Rosca Stănescu újságíró fogalmazta meg: a huszonöt évnyi terror alatt a diktátornak sikerült majdnem minden emberben felnevelnie egy kicsi Ceauşescut. Ez a törpe mindenkiben benne van, és nem engedi elhinnünk, hogy pár puskalövéssel véget lehet vetni ekkora hatalomnak.

Nincs bocsánat

Levédették a Ceaușescu nevet az örökösök

Húsz évvel ezelőtt, 1989 decemberében forradalmi lázban égett Románia. A temesvári ellenállás december 21-én áterjedt Bukarestre, majd az egész országra, és karácsonyra megtörtént az elképzelhetetlen: megdőlt Ceaușescu huszonöt esztendő s diktatúrája. A házaspár peréről és kivégzéséről külföldiek készítettek színházi előadást, mert Bukarestben egyelőre nincs valós szándék a közelmúlttal való szembenézésre.

Döbrent csendben ülünk alig százötvenen, előttünk egy puritánul berendezett és bántóan fehér, vibráló fényvel megvilágított szoba. Tizenhárom szék és három asztal, a kényelmetlen, hajlított csőből és furnérlemezből összerakott típusból.

Emberek már nincsenek a színen: két katona némi dulakodás után kivette az összekötözött kezű házaspárt, majd gépfegyversortűz hangja hallatszott.

Főpróbán vagyunk, az előadásnak vége, de az ügyelő is magába roskadva ülhet, mert elfelejtette leengedni a függönyt. Ennyi, szólal meg a rendező valahol hátul, szórva nyos, de megkönnyebbült taps csattan fel, sokan zavarukban ütik össze a tenyerüket. A közönség zöme egyetemista, a legtöbben akkor születhettek, amikor a színpadra vitt esemény – a Ceaușescu házaspár pere és kivégzése – megtörtént Romániában. Nincs meghajlás, nem próbálják el a tapsrendet, a közönség lehajtott fővel kullog ki a bukaresti Odeon Színházból a Győzelem útra.

Húsz éve én is naponta elgyalogoltam a színház előtt. A Calea Victoriei-en laktam, innen kellett kis utcákon átmennem a vele párhuzamos Magheru sugárútra, ahol az egyetem volt. Az egyik fázós decemberi reggelen a Palota tér előtt – ma Forradalom térnek nevezik – arra lettem figyelmes, hogy egy égőpiros Dacia hátsó ütközőjéhez valaki odaerősített spárgával egy Ceaușescu-portrét, amelyet az autó maga után húzott a városban keresztül. Soha még elképzelni sem mertem hasonlót, és azon gondolkodtam: valaki kitolásból tette a sofőrrel, akit emiatt rövidesen agyonvernek a szekusok.

De nem volt időm csodálkozni (a járókelők sem tették, inkább elfordultak, hogy ne is lássák), sietnem kellett az órára. Ott a dékán várt bennünket, és azt mondta: mindenki azonnal menjen haza (nem a kollégiumba, hanem a családjához), és majd levélben értesítenek, mikor kell visszajönnünk. Mire megérkeztem vonattal Székelyudvarhelyre, már lángolt a rendőrség épülete.

■ A rekonstruált tárgyalás a puritánul berendezett szobában

Az akkori Calea Victorieire csak nyomokban lehet ráismerni. Hatalmas épületeket húztak fel itt acélból és üvegből – az egykori Nemzeti Színházból például csak a homlokzat maradt meg, most a mögé épült ultramodern, négycsillagos szálloda bejárataként szolgál. Ez a kettősség nemcsak erre az útra, hanem az egész országra jellemző: a luxusüzletek előtt kóbor kutyák kujtorognak ennivalóért, és hajléktalanok kéregetnek. Utóbbiak húsz éve talán még munkások voltak valamelyik bukaresti szo-

■ *Élelethozatal előtt. Nem volt esélyük*

cialista nagyvállalatnál, és a nevezetes decemberi napokon azok ellen tüntettek, akik most Porsche terepjárókön araszolnak el mellettük a délutáni dugóban.

Hiába hívták egykor a várost kis Párizsnak, azért a Balkánon vagyunk: a repülőtéri taxis más, a valósnál jóval közelebbi címet mond a diszpécsernek, és félúton lekapcsolja az órát. Le is veszi az állványról, és a kesztyűtartóba rejti, innentől az ő zsebébe megy a bevétel. Egy

■ *Előadásra várva a színház oldalában*

idő után cigarettát vesz elő, és az utas megkérdése nélkül rágyújt. Amikor a hátsó ülésen ülő fotós kollégám követi a példát, felháborodottan horkan fel: hogy jön ahhoz, hogy összehamuzzza az autóját, és mérgesen hátranyújt egy műanyag poharat hamutartónak.

Az Odeon Színház előtt is többen cigarettáznak, egyik közülük a német-svájci kezdeményezés producere és dra-

maturgja, Jens Dietrich. A fiatalember arról beszél, hogy nagyon nehezen találtak román partnerszínházat az elképzelésükhöz. Úgy véli, a románok valahol ott tartanak saját (közel)múltjuk

■ *„Védők” és vádlottak*

■ A kivettitón a forradalom igazi szerepői vallanak a forró napokról

vállalásában, mint a németek az 1950-es évek elején: nem akarnak róla beszélni.

Végül két előadás erejéig találtak befogadó színházat, a produkciót azután Berlinben, Zürichben és Luzernben is előadták párszor. Másfél éven keresztül készültek az előadásra, több százszor megnézve és kijegyzetelve a peren készült videofelvételt, és több tucat interjút készítettek a még élő szemtanúkkal. Még a hírhedt jilavai börtönbe is beengedték őket, ahol a forradalmi események egyik kulcsszereplője, Victor Atanasie Stănculescu tábornok tölti börtönbüntetését.

■ A diktátor portréját minden romániai közintézményben kötelező volt kifüggeszteni

A tábornok személyénél érdeemes megállni egy pillanatra. A

Ceaușescu házaspár a legutolsó pillanatig bízott benne (Stănculescu később tagja volt a kivégzést elrendelő rögtönítélő bíróságnak is), nem tudva, hogy a katonatiszt átállt a forradalmárok – mások szerint az egész úgynevezett forradalmat a háttérből irányító puccsisták – oldalára. Még a lábát is begipszeltette, hogy a diktátor ne tudja ki-nevezni honvédelmi miniszterré a tömegbe lövetési parancsot megtagadó Milea tábornok helyére (ez utóbbi

■ Dulakodás az ítélet meghozatala után. Nem akarták engedni, hogy megkötözzék a kezeiket

vagy öngyilkos lett, vagy lelőtték a parancs megtagadása miatt). Aztán Stănculescu volt az, aki helikopterrel elszállította Ceaușescuék a központi bizottság épületének tetejéről.

Stănculescu a rendszerváltás utáni első, Ion Iliescu vezette kormánynak is tagja lett honvédelmi miniszteri minőségben, de így sem tudta elkerülni, hogy később elítél-

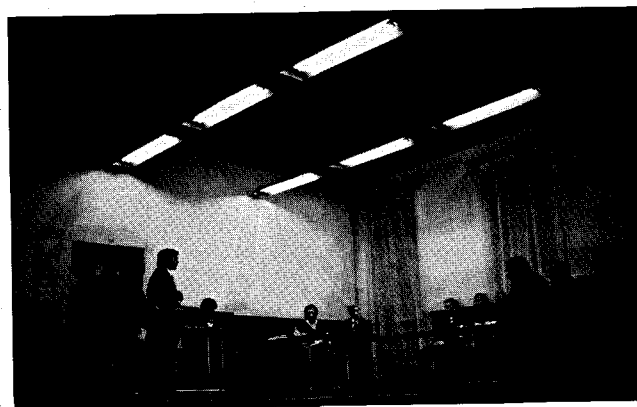
jék a temesvári események miatt. Két napig ugyanis a város katonai parancsnoka volt, éppen akkor, amikor a legtöbb tüntetőt megölték. A „Temesvár-dosszié” ügyében hosszú évek jogi huzavonája után jogerős döntés csak tavaly ősszel született, amikor Stănculescu – Mihai Chitac tábornokkal együtt – tizenöt év börtönbüntetést kapott minősített emberölésért. Jilavára került, de nem maradt sokáig börtönben, ugyanis megrendült egészségi állapotára való tekintettel ideiglenesen szabadlábra helyezték májusban. Az állítólag súlyos beteg tábornokot aztán román újságírók egy bukaresti kaszinóban látták, ahol fiatal barát-

■ Utolsó simítások az előadás előtt

nőjével több órán keresztül játszott. A botrány után vissza kellett mennie a rácsok mögé, ma is Jilaván őrzik.

Vörösen parázslík fel a cigaretta a hideg bukaresti estében (eszembe jut az egyik szemtanú mondása: különösen meleg volt azokban a napokban – ha hideg lett volna,

■ Bántóan fehér neonfényben zajlott a tárgyalás

talán nem is történik „forradalom”), és Jens két slukk között arról mesél, háromszor is megkeresték őket a

■ Elena Ceaușescu figuráját sikerült hátborzongatóan élethűen eltalálni

Ceaușescu-örökösök, hogy az előadás címe után – Ceaușescu utolsó órái – fizessenek sok ezer euróra rúgó jogdíjat. A diktátor házaspár három gyermeke közül kettő – a legfiatalabb, botrányos életéről híres Nicu és az egyetlen lány, Zoe – meghalt ugyan, de élettársaik levédették a Ceaușescu nevet, és megpróbálnak belőle minél több pénzt kifacsarni. Az előadást

■ Színészek nézik át a szövegműveket az előadás előtti pillanatokban

szervező berlini Politikai Gyilkosságok Nemzetközi Intézete (IIPM) természetesen nem fizetett, áll az esetleges per elébe.

Eljön a premier estéje, az előadás előtt fél órával lesben állok a művészváróban, hogy interjút készítsék a főszereplőkkel. Az öltözők az emeleten vannak, és amikor felbukkan a kopott lépcsőn az Elena Ceaușescut játszó színésznő, Victoria Cocias, úgy érzem, hogy megfagy a levegő. Megdöbbentő a hasonlóság, és egyszerre engem is hatalmába kerít a múlt: heteken át gyakorolt felvonulások, sokórás sorban állás eredményeképp megszerzett fél tábla vaj, *Megéneklünk, Románia!* hozsannák törnek fel betemetettnek hitt mélységekből. Szinte megijedek tőle, bátoritanul ülök mellé a kopott kerevetre, és csak akkor merek megszólalni, amikor rám villant egy bátorító mosolyt.

– Nem voltam abban a privilegiált helyzetben, hogy személyesen ismertem volna – válaszolja első, tétován

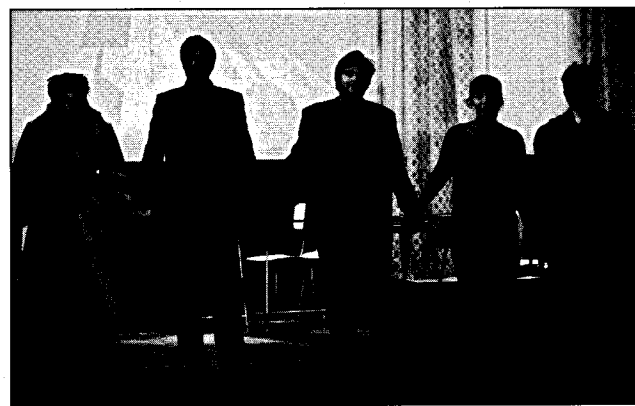
feltett kérdésemre. – Egy nagybátyám viszont az általa vezetett kémiai intézetben dolgozott, így tőle érdeklődtem, hogy milyen volt. Ő azt mesélte, hogy nagyon agresszív és buta nő volt. Ez valahol érthető is, hiszen csak négy osztályt végzett. A szerepre készülve természetesen sokszor, nagyon sokszor megnéztem a felvételt a pererről.

– Nehéz volt azonosulnia vele?

– Színész vagyok, nem ez okozta a legfőbb gondot. Nagyon nehezen döntöttem el, hogy egyáltalán elvállaljam-e ezt a szerepet. Miután meghoztam a döntést, hogy igen, utána már nem volt gondom a szereppel. Hisztérikus, de erős nőt kell eljátszanom, aki ebben az abszurd helyzetben anyaoroslánként küzd, és ragaszkodik ahhoz, hogy az utolsó pillanatban is a férje mellett legyen.

– Milyen fogadtatásra számít a közönség részéről?

– Nagyon tanácstalan vagyok. Korábbi szerepeim során mindig volt elképzelésem arról, hogyan fogadják majd a nézők a darabot, de most semmilyen támpontom nincs.

■ A tapsvihar elmaradt, a közönség magába roskadva ült az előadás után

Minden a közönség összetételétől függ: ha az idősek, a rendszerváltás vesztesei közül jönnek el többen, még az is lehet, hogy megzavarják az előadást. Nem tudom, a fiatalokat érdekli-e egyáltalán, ami húsz évvel ezelőtt történt.

Beszélgetniénk még, és az időközben megérkezett Ceaușescuhoz, vagyis az öt alakító Constantin Cojocaruhoz is lenne kérdésem, de szól az ügyelő, készüljön, rögtön kezdődik az előadás. Kimegyek az előcsarnokba, ahol egyszer csak szétnyílik a tömeg, és öt testőr gyűrűjében megjelenik Stănculescu tábornok. Meglepetés ez a javából: a jilavai börtön parancsnoksága kiengedte egy estére, hogy részt vegyen a róla is szóló darab bemutatóján!

Elkezdődik az előadás, az első negyven percben a forradalom közismert szereplői vallanak kivetítőn azokról a napokról. Ki személyesen (például Ana Blandiana költőnő), ki színészek által megszemélyesítve. Beszélnek a Ceaușescu-per résztvevői is, és egyikük bevallja, hogy az ítélet előtt – abszurd Pilátusként – kezet mosott a karácsonyra kapott whiskyvel. Egy másik résztvevő azt mondja, senkinek nem jutott eszébe, hogy karácsony van – a házaspárt ugyanis december 25-én végezték ki.

Csak ezután következik a játék a színpadon, és újra megfagy a vér az ereimben: a diktátort alakító színész rekedtes hangja pontosan olyan, mint amelyet húsz évvel ezelőtt naponta hallhattunk a televízió kétórás adásaiban. De ezúttal fáradt öregember, aki nem is érti a helyzetet, és konokul ragaszkodik az elveihez: csak a Nagy Nemzetgyűlés előtt hajlandó számot adni tetteiről.

A rögtönítélő bíróság kivonul döntéshozatalra, amikor megszólal Ceaușescu, azt mondja a védelmére kirendelt ügyvédnek – aki a per során sokszor vádlóként lépett fel –: „Lelőhettetek volna e maszkabál nélkül is, miért kellett

■ Utolsó percig ellenálltak

ezt megszervezni?” Viszszajönnek a bírák, kihirdetik az ítéletet, aztán a házaspár magára marad két katonával. Egyikük olcsó spárgát hoz, és kínos dulakodás kezdődik, hogy megköttözzék a házaspár kezét. A nézők közül többen elfordulnak, én is feszengek, szinte örülünk, amikor végre kituszkolják őket a szobából. Odakint sortűz, aztán vége.

Stănculescuhoz nem engednek közel az őrei, de szerencsém van: az előadás után beszélgetést szerveztek vele a rendezők. Kérdéseket is lehet feltenni neki, így megtudjuk, hogy néhány percre elhagyta a páholyát az előadás alatt, annyira felkavarodtak az érzelmei.

– Nekem akkor két kivégzőosztag közül kellett választanom – mondja, majd meg is magyarázza –: vagy Ceaușescu lövet le, vagy a forradalmárok végeznek ki. Nem lehetett jól dönteni, azt tettem, amit tennem kellett. Nincs lelkiismeret-furdalásom.

A képek a bukaresti Odeon Színházban készültek 2010. decemberében, a Ceaușescu utolsó órái című előadás főpróbáján. Fotós: Pörneczy Bálint.

Titoktalanító

Végül jöjjön egy harmadik írás is, egy részlet egy interjúból. A Bolognában született Stefano Bottoni történész azért érdekes, mert ő volt az első – és sokáig az egyetlen – külföldi, aki Romániában kutatási engedélyt kapott az egykori Securitate irattárában. Munkájának eredménye sokkolta az erdélyi magyar közvéleményt.

– Hogyan kerül kapcsolatba Kelet-Európával egy fiatal olasz kutató?

– Sok nem kelet-európai úgy kerül kapcsolatba ezzel a régióval, hogy valamilyen családi kötődése fűzi ide. Én sem vagyok kivétel: édesanyám magyar, a családom egy része itt él, egyéves korom óta minden nyaramat Budapesten töltöm. Élő kapcsolatom volt ezzel a világgal, beszéltem a nyelvet, voltak háttérismereteim. Nem mondom, hogy ez volt a legfontosabb érv, amiért a bolognai egyetem bölcsészkarán ezt a területet választottam, de kétségkívül ez is közrejátszott a döntésemben.

– Az egyetemre 1996-ban került be, akkor már elmúlt a Nyugat érdeklődése a volt szocialista államok iránt, és nyoma sem maradt a hurráoptimizmusnak.

– Amikor elkezdtem gondolkodni a diplomamunkámon, akkor volt a kelet-európai rendszerváltások tízéves évfordulója. Viszonylag nyugodt időszak volt itt is: túl vagyunk a nehezen, a NATO-tagság után jön az EU is, sinnen vagyunk, gondolták az érintettek. Amikor én kezdtem foglalkozni a térséggel – ha egyáltalán érdekelt valakit ez a téma –, az etnikai problémák voltak a figyelem középpontjában. Egy mostani kutató nyilván gazdasági

elemzésekbe fogna – minden évtized megtermeli a maga témáit, a kutatónak alkalmazkodnia kell ezekhez.

– Olyan kérdéseket feszeget, amelyeket még a helyi kutatók sem mindig mernek feltenni. Romániában például nem gyanakodtak, amikor egy fiatal olasz bekopogtatott az egykori Securitate anyagát őrző levéltárba?

– Nem éreztem gyanakvást. Lelkes voltam, mert akkor kezdtem el a doktorit, és minél többet akartam látni és tapasztalni. Bejártam a központi bukaresti archívumokba, a Maros megyei levéltárban feltártam a tartományi pártbizottság anyagait, és utána jöttek az állambiztonsági iratok, amelyek engem is sokkoltak. Ugyanakkor ellen kellett állnom annak a kísértésnek, hogy csak ez utóbbiról szóljon a kutatás. A többség–kisebbség viszonyát nem lehet kizárólag a Securitate szemüvegén át vizsgálni. Anélkül persze nem lehet megérteni, de nem ez adja az egészet. Át kellett olvasni az igen egyhangú korabeli újságokat, hogy megértssem, milyen világban éltek akkor az emberek.

– Ha jól tudom, külföldiként komoly összeget kellett fizetnie a kutatási engedélyért.

– Románia akkor még nem volt tagja az uniónak, ezért a külföldi kutatóktól jelentős pénzt, négyhavi ottani átlagfizetés összegét kérték el euróban, miközben a helyieknek ennek a töredékét kellett fizetniük. Kíváncsi pályakezdő voltam, egyetemi ösztöndíjam is volt, ezért ki tudtam fizetni az összeget, de én voltam az egyedüli külföldi, aki ezt megtette. Kollégáim méltatlannak érezték a megkülönböztetést, ezért azok sem fizették ki, akik különben megtehették volna. Szerencsém volt azzal is, hogy találtam olyan román kutatókat, akik bevezettek ebbe a világba, megismertettek ezeknek az iratoknak a rendszerével és belső logikájával.

- Voltak álmatlan éjszakái amiatt, amit ezekben az iratokban talált?

- Igen, főleg az elején. Legkorábban a romániai ötvenhatos perek anyagait kezdtem tanulmányozni, ami megdöbbentett. Kényelmes világból érkeztem huszonöt éves fiatakként, aztán belecsöppentem a borzalomba. Az iratokat olvasva személyes ismerősömmé váltak olyan emberek, akiket semmiségekért ítélték halálra, fiatalok, akiket agyonverték a kihallgatásokon, szóval rengeteg olyan dolog, ami addig számomra csak a filmekben létezett. Egy idő után aztán megszokja az ember a borzalmakat, talán cinikusabbá is válik tőlük.

- Írt egy könyvet *Sztálin a székelyeknél* címmel, és ebben találtam egy sokkoló számot: az 1950-es években a Magyar Autonóm Tartományban a szekusok 70 százaléka magyar volt. Ezek szerint az erdélyi magyar elit is kitermelte a maga gazembereit, nem volt szükség román elnyomásra.

- Könnyű volt mindent a románokra hárítani – kisebbségben élőknel ez jól ismert védekezési technika, ezzel erősíti magát a közösség. E könyvben azt próbáltam bemutatni, hogy abban az időben a magyar lakosság jelentős mértékben irányíthatta a sorsát – magyarok voltak az ügyészek, bírók, párttitkárok, szóval a helyi hatalom gyakorlói, és nem csak Bukarestből érkezett minden rossz. Persze ők lojálisak voltak a központhoz, és nem azért, mert megfélemlítették őket, hanem azért, mert hittek abban az eszmében. Ez aztán az 1970–1980-as évekre megváltozott, sok jó elvtársnak is csalódnia kellett, amikor a Ceaușescu-diktatúra kimutatta a foga fehérét.

- Egyik felfedezése sokkolta az erdélyi magyar közvéleményt. Számított arra, hogy ilyen hatása lesz az ügynek?

- Szilágyi Domokos ügyén másfél évet gondolkodtam. Folyamatosan gyűjtöttem az adatokat, és mindig azt kerestem, hol a bizonyíték arra, hogy mégsem igaz, nem ő volt ügynök. Utána értelmezni próbáltam, miért is tehette ezt, és mi lett a következménye a jelentéseinek. Ma már a legavatottabb Szilágyi-szakértő sem tudja eldönteni, hogy ennek a ténynek milyen köze lehetett a költő 1976-os öngyilkosságához.

- Belelátott a magyarországi iratokba is: elképzelhető, hogy itt is lapulnak a szekrényekben olyan csontvázak, amelyek hasonló hatással lesznek a közéletre?

- Csontvázak itt is vannak, de én nem így közelíteném meg a kérdést. Szerintem az a lényeg, mi hasznosabb egy társadalom számára ahhoz, hogy megismerje önmagát. Úgy látom, Magyarországon nem az a központi kérdés, hogy ki volt a besúgó – amikor egy filmrendezőről kiderült, sokan kiálltak mellette, aláírásokat gyűjtöttek, nyílt levelet fogalmaztak. Számomra döbbenetes élmény volt, tudomásul kellett vennem, hogy ez a kérdés nem éri el a magyar társadalom ingerküszöbét. Tudomásul véve a tényt, fontos volna arra koncentrálni, hogyan működött itt ez a puha diktatúra, miért és ki osztotta Magyarországra a „pénzmosoda” szerepet a Varsói Szerződés országai közül. Érdekes volna kutatni, hogyan élhetett itt évekig a hírhedt terrorista, Carlos, de az is izgalmas kérdés, hogy lehetett sikeres a kádári politika az egyházak tekintetében, és miért sikerült beépíteni a szinte teljes felső papságot. Ne felejtjük el, hogy itt olyan diktatúra volt, amely széles érdekközösségen alapult. Nem nevezném puha diktatúrának, mert az én értelmezésemben egy rendszer keménységét nem azzal kell mérni, hány embert vernek agyba-főbe az utcán. Egy hatalom akkor a legsi-

keresebb, ha erre már nincs is szükség, mert mindenki pontosan tudja, meddig mehet el, mikor kell csöndben lennie. A Rákosi-rendszer borzalmai miatt hajlamosabbak vagyunk úgy tekinteni az azt követő korra, mint egy majdnem-Kánaánra, de ez egyáltalán nem igaz. Amíg az emberekben nem tudatosul, hogy Magyarországon nagyon súlyos dolog történt a rendszerváltást megelőző utolsó évtizedekben, addig hiába várjuk a megtisztulást.

- Jól értem, hogy ön szerint a múlt feltárása nem csak ügynökkérdés?

- Az ügynökök viszonylag kevesen vannak, és nem fogják bevallani saját tetteiket. Sokkal fontosabb lenne megkérdezni a tartótisztjeiket, főleg a szigorúan titkos állományúakat – nagyon soknak ismerjük a nevét, fokozatát, tevékenységét –, és azokat, akik az ügynökök beszervezésére parancsot adtak. Ezt senki sem tette meg, ezért adódik a kérdés: mitől félünk, és jogos-e ez a félelem? Még mindig mozgósíthatják a kapcsolataikat? Konvertálták a tudásukat a mába, és most is van hatalmuk, netán ma is a szakmában maradtak? Ha mindezeket nem vagyunk képesek tisztázni, akkor ki kell lépni ebből a körből, és a Kádár-korszak mára gyakorolt hatását kell vizsgálnunk. Ehhez meg kell értenünk, hogyan működött az a rendszer, és csak azután tudunk túllépni rajta.

- Érdekli egyáltalán ma ez a kérdés az embereket?

- Kelet-Európában hihetetlen generációs szakadékok vannak. Míg a harmincas-negyvenes korosztályt és az annál idősebbeket foglalkoztatja ez a kérdés, a fiatalok néha azt sem tudják, miről beszélünk. Egyre nehezebb a dolguk a történelemtanároknak és a történészeknek. A lényegét nagyon nehéz átadni annak, akinek nincs erről saját tapasztalata.

- Önt soha nem fenyegették meg a kutatásai miatt?

- Jól hangzana, ha azt mondhatnám, hogy igen, de nem volt erre példa. Mindig volt bennem önkontroll – ha másképp kezelem a kényesebb ügyeket, sokkal nagyobb botrányokat lehetett volna kiobbantani. Én önreflexív típus vagyok, az érdekel, hogyan működött a rendszer, és sokkal kevésbé az, hogy mit csináltak ebben egyes emberek.

- Húsz évvel vagyunk a rendszerváltás után, de még mindig Kelet- és Nyugat-Európáról beszélünk.

- Ez nekem is furcsa, ódzkodom is ezektől a kifejezésektől. De nincs mit tenni, a fejekben még mindig létezik a berlini fal és a vasfüggöny, és azt sem szabad elhallgatni, hogy gazdasági értelemben sem sikerült a felzárkózása ennek a régióknak.

TARTALOM

BOLÍVIA	5
ÚJFAJTA SZOCIALIZMUS BOLÍVIÁBAN	6
Magyarok kiszolgáltatva	7
<i>Latin-Amerikában nem érvényesek</i> <i>a józan ész szabályai</i>	7
El Choco	12
<i>Látogatás Tóásó Elődnél</i> <i>a La Paz-i San Pedro börtönben</i>	12
<i>Hogy kerültem börtönbe?</i>	15
<i>A Chonchocorito</i>	16
<i>Turisták a fegyházban</i>	19
<i>Ép testben ép lélek</i>	21
<i>Tortával a börtönbe</i>	25
<i>Mindent lehet rendelni, akár drogot is</i>	26
<i>Gorenje-korszak bolíviai módra</i>	28
<i>Nagy Feró hangja száll a cellából</i>	29
<i>Bűvös hatású a szó: ungaro</i>	30
A 458-as szoba	33
Egy kísérlet színe és fonákja	40
A kockára vágott disznó	45
<i>Életre szóló élmények</i>	46

A bolíviai konyha	47
... és a biztonság	49
Háború a vízért	50
Olyan messze	55
Megadta magát lelövése előtt Magyarosi Árpád?	55
Tóásó-per	
A nap, amikor az ügyészség otthon felejtette a bizonyítékot	60
Szerda	60
 BURMA	73
PILLANGÓHATÁS	74
Elfelejtve	78
A Nargis ciklon nyomában az Iravádi folyó deltájában	78
Burma címszavakban	95
 ÉSZAK-KOREA	97
KÉT LÁTOGATÁS ÉSZAK-KOREÁBAN	98
Oxigén	100
A cementből épített szocializmus	100
Papucsban a jeges utcán	106

Egy lejárt szavatosságú ország	109
Észak és Dél	110
Műtét – érzéstelenítés nélkül	114
Vonatszerencsétlenség Rjongcsonban	117
A nép paradicsoma	119
Pénteken az értelmiség a földekre megy – állóképek	119
 KUBA	135
KUBA	136
Helló, haver, adj egy dollárt!	137
Fitness a tyúkudvaron	155
 ROMÁNIA	163
CEAUȘESCU ROMÁNIÁJA	164
Egy bukás anatómiája	165
Nincs bocsánat	178
Levédtették a Ceaușescu nevet az örökösök	178
Titoktalanító	190

X 1 4 2 2 7 5

Huszon-egynéhány esztendővel a kelet-európai rendszerváltozások után egyre kevesebben emlékeznek arra, milyen is volt diktatúrában élni. Ráadásul azóta felnőtt egy új nemzedék, amelynek már nem is lehet erről személyes tapasztalata.

Lukács Csaba újságíróként és egy segélyszervezet önkénteseként diktatúrákat (is) látogat, és megírja tapasztalatait. Kétszer járt Észak-Koreában, és futár volt Kubában, ahol a helyi ellenzék tagjainak vitt támogatást. Úti céljai közül Burma és Bolívia sem maradt ki – utóbbiban Tóásó Előd börtönében és perén is jelen volt. A sort Románia zárja, a 20. század egyik legvéresebb diktátorának, Nicolae Ceaușescunak a bukásával.

A kötet sokkoló történetei egy zárt, ördögien alattomos világba vezetik el az olvasót.